
ДУНЁ ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАРИ

“ДУНЁ ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАРИ”

мавзусидаги онлайн халқаро ёшлар илмий-амалий ва назарий конференцияси мақолалар тўплами

УДК 32.01:303

КБК 65.5(9)

“Дунё глобаллашув жараёни ва Ўзбекистон ёшлари” мавзусидаги онлайн халқаро ёшлар илмий-амалий ва назарий конференцияси мақолалар тўплами – Т.: «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2020. - 163 б.

ISBN 978-9943-6496-6-8

© Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи, 2020.

КИРИШ

Бугунги кунда глобллашув шароитида дунё мамлакатлари барча соҳаларда, барқарор тараққиёт йўлида ўзларининг ўринларига эга бўлиб бормоқда. Албатта, бунда ҳар бир давлатнинг табиий ва иқтисодий омиллари билан бирга, инсон омили, жумладан, ёш авлодларни тарбиялаш, шарт-шароитлар яратиш, уларнинг интеллектуал салоҳиятидан самарали фойдаланиш муҳим. Давлат ва жамият бошқарувида ҳам, бизнесни тараққий эттиришда ҳам, умуман, барча соҳа ривожига салоҳиятли ёшнинг алоҳида ўрни бор. Сабаби, улар жамият учун “янги қон” вазифасини ўтайди. Янгидан-янги ташаббус-ғояларни илгари суриш, замонавий иш юритиш услубларини жорий қилишда ана шу қатлам йигит - қизларнинг нуқтаи назари ва саъй-ҳаракатлари алоҳида аҳамият касб этади.

Дунё миқёсида 1,8 миллиард ёш авлод вакиллари бор. Жумладан, Ўзбекистон аҳолисининг деярли тенг ярмидан кўпроғини ёшлар ташкил этади.

Глобллашув феномени замонавий дунёда нафақат иқтисодиёт ва хусусий секторни, балки сиёсий ва ижтимоий жабҳаларда ҳам ўз аксини кўрсатмоқда. Ҳозирги кунда янги маълумотлар ҳаётимизнинг иқтисодий ҳамда ижтимоий трансформация жараёнида муҳим аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Глобллашувнинг асоси ҳам айнан шу маълумотларни қабул қилиш, ўзлаштириш, таҳрир этиш ва узатишдан ташкил топган.

Ёшлар ҳар қандай жамиятнинг ажралмас қисмидир ва глобллашув даврида авваламбор унинг муаммолари биринчилардан бўлиб юзага чиқади. Инсониятнинг глобал муаммолари, глобллашувнинг реал жараёнлари ва шакллари аниқлашда, биринчи навбатда, ёшлар параметри туради. Айнан ёшлар иқтисодий ва ижтимоий томондан азият чекадилар ва можаролар марказига бориб қолишлари мумкин. Аввало, ёшлар янгиланиб бораётган дунёвий этикани пухта эгаллаб, унинг асосида яшашни ўрганишлари керак. Мустақил ҳаётга кириб келаётган ёшларимиз тинчлик маданиятини англашлари ва тушуниб етишлари, глобализация жараёнига ижтимоий масофадан қарашлари муҳимдир.

Юзага келаётган қийинчиликларга қарамай, дунёнинг кўплаб мамлакатларидаги ёш авлод глобллашув жараёнини яхшироқ тушунишга, турли халқларнинг имкониятлари, тажрибаси ва билимларини бирлаштиришга, замонамизнинг глобал муаммоларини ҳал қилишда ўз ўрнини топишга интиломоқда, шу жумладан, ўзбек ёшлари мисолида гапириб ўтсам.

“Дунё глобллашув жараёни ва Ўзбекистон ёшлари” мавзuidaги ушбу конференция турли хил фикрлар, янгиликлар, ёшларимиз дунё ҳамжамиятидаги ўрни ва бошқа мавзуларда олиб борилишига ишонаман.

**БИРИНЧИ ЙЎНАЛИШ:
ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА
ИЖТИМОЙ МУАММОЛАР ВА
УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ**

ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА ДАВЛАТНИНГ БОШ ИСЛОҲОТЧИ ВАЗИФАСИДА БЎЛИШИ – МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИК ГАРОВИДИР

Азимова Дилафруз Мирзатуллаевна.

Тошкент давлат юридик университети катта ўқитувчиси

Дунё тажрибасидан маълумки, бюджет тақчиллиги ва инқирозли ҳолатларнинг вужудга келиши давлат қарзини оширишдаги сезиларли аҳамиятга эга бўлган омиллардан бўлиб ҳисобланади.

Бизнинг асримизда геосиёсий вазиятнинг кескинлашуви ва иқтисодий глобаллашувнинг чуқурлашуви ортидан давлат қарзининг ортиши тенденциялари кучайиб бормоқда. Шу билан бирга, турли эпидемик ва пандемия ҳолатларининг ҳам тарқалиши давлатларнинг фавқулодда харажатларини ортишига сабаб бўлмоқда.

Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодий тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5969-сонли Фармони асосида Ўзбекистон 1 млрд. АҚШ доллари ҳажмидаги ташқи қарзни жалб этиши кўзда тутилди. Мазкур ҳужжатга кўра, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузурида Инқирозга қарши курашиш жамғармаси ташкил этилди. Ушбу жамғарманинг фонди 10 трлн. сўм этиб белгиланди. Ҳолбуки, ушбу жамғарма глобал эпидемик вазиятнинг кескинлашуви ортидан ташкил этилишига зарурат туғилди. Ушбу жамғарма доирасидаги харажатлар фавқулодда хусусиятга эга бўлиб, давлатнинг ташқи қарз жалб этиши билан молиялаштирилиши мумкинлиги кўзга ташланади. Мазкур фармонга кўра қуйидаги йўналишларда маблағлар сарф этилиши кўзда тутилган¹:

1. Коронавирус инфекциясининг тарқалишига қарши курашиш бўйича қуйидаги тадбирларни молиялаштириш, шу жумладан:

– даволаш ва бошқа муассасаларни коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашиш учун зарур бўладиган дори воситалари ва тиббий буюмлар, ҳимоя воситалари ва тест тизимлари билан таъминлаш;

– хавф-хатар остида бўлган ёки вирус юқтирганлар билан мулоқотда бўлган шахсларни карантинда сақлаш билан боғлиқ харажатларни қоплаш;

– коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашишда иштирок этаётган тиббий ходимларини моддий рағбатлантириш, республика санитария-эпидемиология хизмати томонидан ҳимоя чораларини амалга ошириш харажатла-

¹ <https://lex.uz/docs/4770761>

ри учун қўшимча маблағлар ажратиш;

– юқумли касалликларни аниқлаш, профилактика қилиш ва даволаш бўйича тадбирларга жалб этилган даволаш ва бошқа муассасаларни қуриш, таъмирлаш, реконструкция қилиш ва жиҳозлаш.

2. Қуйидагилар орқали тадбиркорликни ва аҳоли бандлигини қўллаб-қувватлаш:

– кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш агентлиги ҳузуридаги «Тадбиркорликни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш» давлат жамғармаси томонидан биринчи навбатда ижтимоий аҳамиятга эга истеъмол товарларини ишлаб чиқариш, сотиб олиш ва сотиш учун берилган кредитлар бўйича фоиз харажатларини қоплашга кафиллик ҳамда компенсация тақдим этишни кенгайтириш;

– республика ҳудудларида иқтисодий фаолликни ва бандликни кенгайтиришга қаратилган қўшимча инфратузилма лойиҳаларини амалга ошириш, шунингдек, энг аввало, кичик саноат зоналарида муҳандислик коммуникацияларини қуриш.

3. Аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашни кенгайтириш, шу жумладан, қуйидагилар учун қўшимча маблағлар ажратиш:

– Ўзбекистон касаба уюшмалари Федерацияси Кенгаши орқали кам таъминланган оилаларни қўллаб-қувватлаш бўйича чораларни кучайтириш ва нафақа олувчилар сонини ошириш;

– Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳузуридаги Жамоат ишлари жамғармасида жамоат ишларини кенгайтириш.

4. Қуйидагилар орқали иқтисодиёт тармоқларининг барқарор фаолият юритишини таъминлаш:

– Ўзбекистон Республикасининг давлат кафолати остида жалб этилган кредитларни сўндириш, шунингдек, биринчи даражали харажатларни амалга ошириш учун фоизсиз бюджет ссудалари ажратиш йўли билан стратегик корхоналарни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чораларини кўриш;

– ташқи савдо фаолиятини амалга оширувчи тадбиркорлик субъектлари транспорт харажатларининг бир қисмини компенсация қилиш;

– коронавирус инфекцияси тарқалишининг салбий таъсирига энг кўп учрайдиган иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларини, шунингдек, кредит портфели сифати ёмонлашган ҳолларда тижорат банкларини қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чораларини тақдим этиш;

– уч йилгача бўлган муддатга фоизсиз бюджет ссудаларини ажратиш орқали солиқ тўлаш муддатлари бўйича кечиктириш тақдим этилиши ҳамда тадбиркорлик фаоллигининг сустлашиши муносабати билан Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетларида олинмай

қолинадиган даромадлар ўрнини тўлдириш.

Демак, давлат қарзининг юзага келиши бевосита бюджет харажатларини ортиши натижасида рўй бериши мавжуд экан. Ушбу ҳолатнинг юзага келиши макроиқтисодий мувозанатни сақлаб қолиш учун давлатнинг бош ислохотчи вазифасини бажариши билан изоҳланади. Таъкидлаш лозим, давлат қарзи ва бюджет дефицити ўртасида узвий боғлиқлик мавжуд бўлиб, йирик дефицитлар қарзнинг асосий омили бўлиб қолаверади.

Мазкур пандемия натижасида нафақат давлат қарзининг ошиши, балки қуйидаги иқтисодий ҳолатлар юзага келиши мумкин:

1. Мамлакатларда иқтисодий ўсиш даражаси ўрта муддатли даврда пасайиши кузатилади.

2. Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш қийинлашиши мумкин. Бунинг олдини олиш мақсадида, миллий фонд бозори барқарорлигини сақлаб туриш учун ички истеъмолни таъминлаш лозим бўлади.

3. Мамлакатларда макроиқтисодий мувозанат нобарқарорлашуви ортидан ЯИМ ҳажми қисқаради. Мувозанат бузилишига импорт самараси таъсирини камайтириш учун фоиз ставкаларини тушириш орқали ички истеъмолни таъминлаш муҳим ҳисобланади. Натижада, инсонларнинг кредитлар олиш имконияти ошиб, ялпи талаб ва ялпи таклиф мувозанатига эришиш мумкин.

4. Туризм соҳасида турғунлик юзага келиши кузатилади. Натижада, ишсизликни юзага келишига шароит яратилиши ва иқтисодий ўсишга ҳам салбий таъсир кусатилиши мумкин.

Давлат қарзи мамлакат иқтисодиётига нисбатан йириклашиб боргани сари миллий иқтисодиёт учун хавф орта бориши мумкин. Шу билан бирга, ташқи қарзнинг ЯИМдаги улуши қанчалик ортса, макроиқтисодий барқарорлик шунчалик мураккаблашиб бораверади. Жаҳоннинг йирик суверен кредит рейтингларини аниқлаш ва баҳолаш билан шуғулланувчи агентликлари ҳам ушбу кўрсаткичга алоҳида эътибор қаратади.

Умуман, Халқаро валюта жамғармаси Ўзбекистон ташқи қарзини ЯИМга нисбатан 55 фоизгача жалб этишни мўътадил ёки барқарор деб баҳолашини маълум қилган. Демак, ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг ташқи қарз жалб этиш имконияти бор.

Зеро, Ўзбекистоннинг айни пайтда ташқи қарз олиши масаласи муҳим. Чунки пандемия давридаги иқтисодий ҳаракатсизлик ҳолатида ялпи талаб ва ялпи таклифни таъминлаш орқали иқтисодий фаолликни минимал даражасида сақлаб туришга имкон беради. Таъкидлаш лозимки, ҳукумат томонидан олиб борилаётган чора-тадбирлар ушбу олинадиган қарзларни самарали ишлатилишига кафолат бўла олади.

“ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ИНСОН” АЛОҚАДОРЛИГИ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Шовкатов Шокир Шовкат ўғли.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳузуридаги

Малака ошириш маркази ўқитувчиси.

XXI асрда инсоният фан-техник ютуқларини қўлга киритишда муваффақиятларга эришаётганлиги билан ўзига хослигини намоён этмоқда. Дунёнинг илғор мамлакатлари кундан-кун илмий-амалий кашфётларни жадаллаштирмоқда. Йирик ишлаб чиқариш салоҳиятига эга бўлган АҚШ, Япония, ХХР, Россия, Англия, Германия каби давлатлар энг илғор технологияларни ишга солиб, иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ислохотларни амалга оширяпти.

БМТ, ЖСТ (Жаҳон савдо ташкилоти), НАТО, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти каби кенг имкониятларга эга нуфузли бошқарув тизимлари дунёнинг у ёки бу минтақасида содир бўлаётган ўзгаришларда бевостиа ёки билвосита иштирок этишмоқда.

Жаҳон миқёсидаги муаммолар глобаллашув жараёнида бир томонлама ҳал этилиши даражасидан аллақачон юқорилаб кетди. Ҳеч ким, ҳеч бир давлат масалаларга бир томонлама ёндаша олмайди. Илғор, замонавий технологиялар асосида ишлаётган техник қурилмалар инсон онги маҳсули сифатида Ер шарини, космосни, атроф - оламни тўлиқ назорат остида ушлаш имкониятларига эришмоқда. Ўтган асрларда воқиа-ҳодисалар ўтмиш сифатида тарихдан жой олди. Янги фикир, янги онг келажак сари янгича кўринишда дадил қадам қўймоқда.

Жаҳон халқлари дунёда тинч-тотув, барқарорлик, ҳамжиҳатлик, яқдиллик тамойиллари асосида демократик жамиятлар ташкил этиб яшашга интилади.

Умумбашарий анъаналарни сақлаб қолиш, уларни асраб-авайлаш, урф-одатлар, жадал одимлаш, ижтимоий - иқтисодий комиллик сари ривожланишни давом эттириш ер юзида истиқомат қилаётган етти миллиарддан зиёд кишиларнинг умумий истаги.

Ер куррасининг ўтмиши кўплаб бўҳронлар, урушлар, қон тўкишларга гувоҳ бўлди. Ақл-заковат соҳиби бўлган инсон олдида бугунги глобаллашув даврида ҳаётни билан бирга, ота - боболаримиздан мерос қолган маънавий бойликларни эртанги келажак авлод учун сақлаб қолиш вазифаси кўндаланг турибди.

Ер шарининг, башарият тамаддунинг тақдири инсоният ўз ўтмишидан қандай хулосалар чиқара олаётганига боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Тузилаётган режалар, яратилаётган доктриналар Инсон ҳамда глобаллашув манфаатларига нақадар мос келиши жорий ислохотларнинг пировард натижа-

ри қандай яқунланишини белгилаб беради.

Инсоният ўз тамаддунини асраб авайлаб қолиши учун нималарга нисбатан қандай муносабатда бўлмоғи керак? – деган масала ўта муҳим ва долзарбдир.

Албатта, глобаллашув бутун дунёда рўй бераётган, ортга қайтмайдиган жараён. Бошқа мамлакатлар қатори биз учун ҳам зарурий. Лекин у бирёқлама бўлмаслиги керак. Глобаллашув миллий ўзликни йўқотиш дегани эмас! Дунё тамаддуни турли халқларнинг ўзига хос анъаналари, маданияти, маънавий қадриятлари билан гўзал ва бой ҳисобланади. Уларнинг ҳар бири яшаш ва равноқ топишга ҳақли. Лекин қайсидир давлат ёки давлатлар, қайсидир халқ ёки халқлар глобаллашувни ўз менталитетидан келиб чиқиб, ўзгаларга тикиштириши кишилиқ жамиятига тўғри келмайдиган ҳолат ҳисобланади. У ҳолда бу жараён бир томондан фойда қилса, иккинчи тарафдан жиддий зарар келтириши, асрий қадриятларга шикаст етказиши, халқ ўз илдизидан айрилган “омма”га, миллат ўз қиёфасини йўқотган “манқурт”га айланиб қолиши эҳтимолдан узоқ эмас. Бундай хатарга йўл қўймасликнинг чораси битта: ўзгалар қадриятини камситмаган ҳолда ўз қадриятларимизни маҳкам туриб ҳимоя қилишимиз, лозим бўлса, жумла жаҳонга кўрсатишимиз керак.

Глобаллашув жараёнида кишилиқ жамияти эришган глобаллашув тарихи, ҳозирги куни, ютуқ ва камчиликлари, босиб ўтилган тарихий узоқ йўлдан олинган фалсафий хулосаларга эътибор қаратилади. Шу билан бирга эртанги кунимиз фаровонлиги йўлида назарий қарашларнинг аҳамиятли жиҳатларига назар солинади. “Одамлар оловга ўхшайди, деган эди донишмандлардан бири, иссиғидан баҳра ол-у куйдиришидан эҳтиёт бўл”. Тараққиёт мевалари ҳам худди шундай, ундан кўрқиш эмас, фақат тўғри фойдалана билиш керак. Қандай мақсадда қўлласангиз, ўша тарафга етаклайди.

Юртимизда бошланган барча эзгу ишлардан кўзланган асосий мақсад – давлатимиз салоҳиятини ошириш, халқимиз фаровонлигини таъминлаш, озод ва обод Ватан пойдеворини мустаҳкамлаш, баркамол авлодни вояга етказишга қаратилган. Ёшларимизнинг ўқиб-ўрганиб, замонавий илмларни эгаллаб, соғлом ва маънавий етук авлод бўлиб вояга етиши йўлида кенг қўламли ишлар амалга оширилиб, зарур шароитлар яратилмоқда.

Ҳар йили миллатимиз ёшларининг келажак равноқини ўйлаб ҳамда ёшларимизнинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда замонавий мактаб ва коллежлар қурилмоқда, улар энг сўнгги русумдаги ўқув-лаборатория жиҳозлари билан таъминланмоқда. Шундай экан, давлатимиз фарзандларимиз истиқболи учун муттасил қайғураётган бир пайтда “глобаллашув” баҳонаси остида тарбияни издан чиқарувчи, маънавиятини кемирувчи ҳар қандай ёт таъсирлардан ёшларимизни ҳимоя қилиш, дунёда кечаётган ахборот таҳдидига қарши ёшларимизда соғлом иммунитетни шакллантириш, огоҳликни бир дақиқа бўлсин қўлдан бой бермаслик – бугун сув ва ҳаводек энг муҳим заруратга айланган.

Глобаллашув тушунчасига аксарият ҳолларда инсоннинг жамият моддий, маънавий, ҳўжалик соҳаларидаги ўзгартирувчилик фаолияти ва унинг яқунлар сифатида қаралади.

Ҳозирги кунда глобаллашув тўғрисида кўплаб фикрлар мавжуд. Абу Наср Форобий фикрича “ҳар бир инсон табиатига кўра олий даражадаги етукликка эришиш учун курашади. Бундай етукликка шаҳар жамоаси орқали эришилади”.

Америкалик профессор С. Хантингтон “глобаллашув” тушунчасини “ри-вожланган” маъносиди қабул қилишни таклиф қилади.

Аслида глобаллашувнинг туб моҳиятига эътибор берсак у қандайдир утопик қарашлар самараси эмаслиги ҳам, ёки реакцион руҳдаги жангари-фантастик ён-дошишлар маҳсули эмаслиги ҳам аниқ кўринади.

Ер шарини Ғарб ва Шарқ глобаллашуви таъсири остида ўзининг бугунги киёфасига келди. Ўрта асрларда фан-техника ютуқларидан ҳарбий мақсадда фойдаланган европалар ҳукумдорлар жаҳон мамлакатлари, халқлари бошига оғир мусибатлар солгани тарихда маълум. Биринчи, иккинчи жаҳон урушлари инсоният бошига қанча оғир кунлар солганини ҳамма билади. Глобаллашув жараёнида маданиятлар тўқнашуви натижасида урушлар пайдо бўлиши тўғрисида фикрларга борилганда ҳам бу фикр қанчалик глобаллашган жамият вакили фикри экан деган савол пайдо бўлиши табиий.

Шарқ глобаллашувида қадимги Хитой тамаддунига асос солган Конфуций таълимоти, Даосизм, неоконфуцийчилик кабилар, Ислам илоҳий дини таълимотидаги инсонпарварлик ғоялари билан йўғрилган муқаддас оятлар ёки ҳадислардаги глобаллашув мужассамлиги ҳайратланарли.

Глобаллашувнинг тақдирини ўзаро урушлар, дунёга ҳукумрон бўлиш ғояси, минтақаларда якка ҳоким бўлиб олиб ўз манфаатлари учун бошқа камкуч давлатларни, халқларни талон-тарож қилиш усуллари эмас, балки инсоният тақдири ҳақида қайғуриб, ҳаёт неъматини келажак авлодларга тақдим этиш йўлидаги ҳамжиҳат интилишлар ҳал қилади.

Глобаллашув даражаси шу ижтимоий қурилма ичида муайян шахс, инсоннинг камол топиши учун қандай имкониятларга эга эканлиги билан белгиланса, мақсадга мувофиқ бўлади.

XXI аср глобаллашувида инсон омили. Аллоҳ таоло ўз жалолати ва қудрати ила инсонга яратувчилик иқтидорини ато этди. Одам мулоқот қуроли сифатида тилдан, меҳнат қуроли яратиш учун ақл ва қўлларидан, яратган қуролидан яхшилик йўлида фойдаланиш учун онг ва тафаккурдан фойдаланди.

Инсон глобаллашув босқичларидан поғонама - поғона кўтарилар экан, фикрларини янгилик, яхшилик яратишга қаратади. Ихтиро этган нарсалари эзгулик мақсадига ишлатилишини истади.

Инсон ўз фитратидаги яратувчанлик хислатини тарк этмайди у ўз юрти-

ни, шахрини, қишлоғини, уйини ва ҳаказо маданийлаштириб, гўзаллаштириб яшашни истайди. Ватанпарварлик ҳисларини давом эттиради.

Ўзи яшаб турган мамлакат қонунларига ҳурмат руҳида муносабатда бўлиш фуқароларга тинчлик, хотиржамлик, ижодий камолот беради. Инсон давлат органлари, ижтимоий жамиятга яхши муносабатда бўлиб, ўз фарзандларига ҳам фаровон турмуш қуриш шароитларини яратиш ва ўргатиш йўлида меҳнат қилади.

Жамият аъзоларининг бир мақсад сари интилишлари шу жамиятда барқарорлик ва юксалишига замин яратади.

Глобаллашувлар тарихи ўрганилар экан, кўп ҳолларда инсоннинг маълум глобаллашувга қўшган ҳиссаси ҳақида тўхталинади. Қадимги Рим империяси, антик маданият, Византия, Месопотамия, қадимги Миср маданияти, қадимги Хитой тамаддуни, Европа уйғониш даври глобаллашуви ва ҳаказолар.

XXI аср фан-техника тараққиёти инсонга кенг имкониятлар эшигини очиб берди. Инсон бугунга келиб нафақат глобаллашувларга ҳисса қўшувчи индивид, балки глобаллашувлардан ўз эҳтиёжларига кераклигини олиш ва уни ижодий тақомиллаштиришга томон қадам ташлади.

Ўз ислохотларида социализмга бозор-тадбиркорлик инструментларини жорий этган Хитой (ХХР) тарихан унча катта бўлмаган даврда дунёдаги илғор мамлакатлар олдинги қаторига ўтиб олди, ўз фуқароларининг турмуш даражасини бир неча баробарга яхшилади. Бундай глобаллашувлар намуналарини Сингапурда, Малайзияда, Жанубий Кореяда кўришимиз мумкин. Республикамизда АҚШ, Япония, Европа давлатлари тажрибалари асосида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан беш тамоил принциплари олға сурилганлиги инсон ва жамият муносабатларига янгича руҳ киритди.

Президентимизнинг мақсади халқнинг бой-бадавлат бўлиши учун тадбиркорлик, ишлаб чиқариш имконларидан унумли фойдаланиш кераклиги ҳақидаги фикрлари амалда тўғри эканини исботлаб турибди.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРНИНГ ИЖТИМОЙЛАШУВИ МУАММОЛАРИ: АХБОРОТЛАР ТАЪСИРИ ВА ҲИМОЯЛАНИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Ражабов Орифжон Хонимқулович

Мирзо Улугбек номидаги

ЎзМУ мустақил тадқиқотчиси, психолог

*“Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини маҳкам бер-
китиб ўтира олмайман. Чунки унга тоза ҳаво кириб ту-
риши керак. Ва шу баробарида эшик ва деразаларимдан
кираётган ҳаво довул бўлиб, хонадонимни ағдар-тўнтар
қилиб, ўзимни йиқитиб ташилашини ҳам хоҳламайман”.*

Махатма Ганди

Инсонларда ақлнинг жадал ўсиши, иқтидорнинг таркиб топиб бориши умр давомида тизимли ривожланиб боровчи психик жараён бўлиб, инсонга бир ва бир неча фаолият соҳаларида юқори натижаларга эришиш имконини беради. Иқтидорлиликнинг ушбу ифодаси у ҳақдаги аввалги тасаввурлардан чекиниб, иқтидорлиликни ижобий сифатлар тизимида қабул қилишни тақазо этади. Бу ўринда интеграция жараёни, яни бир бутун яхлитлик бошқа янги хусусиятлар билан ажралиб туриши назарда тутилмоқда.

Иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш тажрибамизга таяниб айта оламизки, ёрқин иқтидорлилик ёки талант субъектнинг “ички” интеграция жараёни тезкорлиги, унинг қизиқишлар кўлами кенглигига бевосита боғлиқ. Бу эса ўз навбатида боланинг ахборот олиш эҳтиёжини янада оширади. Ушбу ахборотларни бола интеллектуал мулк сифатида тасниф эта олиши, ўз қизиқиш доираси асосида салбий ахборот хуружидан ижобийларини ажрата олиши керак.

Бизга маълумки, иқтидорли ўқувчиларнинг ўз имкониятларидан келиб чиққан ҳолда қизиқишлар доираси жуда кенг. Боланинг қизиқиши ва мақсадли эркинлигини чегаралаш, унга эътиборсизлик кўрсатиш иқтидорнинг сўнишига олиб келади. Аксинча, боланинг шахсий фаолияти кўламини кенгайтиришга имкон бериш ундаги иқтидорни янада фаоллаштиради, янги-янги нишонлар куртак бера бошлайди. Айни вақтда, уларга бериладиган ахборот тизими имкониятларини миллий манфаатларни ҳимоялаш ва ривожлантириш, шунингдек, глобал ахборот маконида давлатнинг манфаатларини амалга ошириш ва ўз билим савиясини ривожлантириш учун қулай шароит яратиш йўлида фойдала-

нишга ўргатиш жуда муҳим ҳисобланади. Шу билан бирга уларни турли ахборот таҳдидларидан ҳимоялаш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ахборот таҳдиди шундай бир универсал характерга эгаки, унинг барча бошқа соҳаларга жиддий салбий таъсир қилиш имконияти бор: шахс дунёқарашига, жамият барқарорлигига, давлат тинчлигига, жамоатчилик фикрини чалғитишга ва охир оқибатда ҳар бир мамлакатнинг маънавий, сиёсий, иқтисодий, маданий юксалишига ҳам.

Ахборот таҳдидларга қарши курашнинг самарали йўлларида бири – мамлакат ўзини - ўзи ахборот билан таъминлаши зарур. Албатта, бундай ахборот тўлиқ, сифатли ва ҳаққоний бўлиши шарт, акс ҳолда ёшлар янада хорижий манбаларга мурожаат этадилар ва бунга ҳеч ким тўсқинлик қилолмайди. Мана шундай тўлиқ ахборотларни ва ёшлар учун муҳим манбааларни давлатимизнинг иқтидорли ёшлари яратадилар.

Шу ўринда айтиб ўтишимиз керакки, давлатимиз томонидан ҳам бу борада эътиборга молик ишлар амалга оширилмоқда. Яъни қонун доирасида ва-зифаларнинг бажарилиши ва ваколатларнинг белгиланиши, ушбу таъкидларнинг аниқ далили бўлиши мумкин: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 23 апрелдаги “Республика “Маънавият ва маърифат” жамоатчилик марказини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-842-сонли, 1999 йил 3 сентябрда эса “Республика Маънавият ва маърифат кенгашини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги ПФ - 2385-сонли фармонлари, 2006 йил 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги ПҚ-451-сонли қарорининг қабул қилиниши, 2008 йилнинг эса “Ёшлар йили” деб эълон қилиниши ва бу йўналишда Давлат дастурининг қабул қилиниши жуда аҳамиятлидир.

Тарихимизга назар ташлайдиган бўлсак, энг билимга бой, илмий нуқтаи назардан асосланган ахборотлар манбаини буюк иқтидор эгалари, қомусий олимларимиз бизгача етказиб беришган.

Шу нуқтаи назардан тарихимиз илм-фан, дин, санъат соҳасида юртимизда етишиб чиққан алломалар бутун дунёга донг таратганидан гувоҳлик беради. Абу Наср Форобий жаҳон фалсафаси ривожига сезиларли ҳисса қўшган бўлса, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Замаҳшарий, Хоразмий, Мирзо Улуғбек сингари алломаларимиз жаҳон фанини янги поғоналарга кўтаришди. Исмоил Бухорий, Ат Термизий, Мотуридий, Абдуҳолиқ Ғиждувоний, Баҳовуддин Нақшбандий, Нажмиддин Кубро, Аҳмад Яссавийлар эса ҳадис, калом, фикҳ илмлари ва тасаввуфда порлоқ юлдузлар ҳисобланишади. Амир Темур ва Мирзо Бобурнинг ҳарбий санъати нақадар юксаклигини бутун жаҳон эътироф этган. Бундан кўринадики, буюк аждодларимиз ҳам ўз замонасида жуда катта иқтидор соҳиблари бўлишган.

Ахборот турли ижтимоий қатламлар, профессионал ва миллий гуруҳлар ва-

килларига ҳар хил таъсир қилиш баробарида уни суистеъмол қилиш амалиёти турли гуруҳларда бир-биридан кескин фарқ қилиши мумкин. Бу энг аввало, ахборот манбаи минимал (телевидение, радио), айримларда эса кенг (интернет, янги телекоммуникациялар тизими) бўлиши мумкин.

Шу нуқтаи назардан мутахассислар фикрига кўра, бугунги кунда жамиятда айнан ахборотни олиш, унга йўл топиш соҳасида кескин бўлиниш, табақалашув содир бўлмоқда. Бу борада иқтидорли ёшлар ўзининг ҳаракатчанлиги ва янгиликка интилувчанлиги ҳамда ўз вақт ресурсига эгалиги туфайли юқори даражада коммуникатив фаоллик кўрсатишади. Бошқа гуруҳларда эса, нисбатан пасивлик кузатилади. Коммуникатив фаолликнинг юқори даражаси иқтидорли ёшларда маълумот ва ахборотларга бўлган эҳтиёжни икки карра оширади. Уларга хос бундай хусусиятлар салбий оқибатларни ҳам келтириб чиқариши мумкин.

Шунинг учун, ёшлар олдидан ахборот танлаш имконияти шу қадар юқорики, унинг талабини қондира олмайдиган маълумотлар бир зумда қимматини йўқотиши аниқ. Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳозирги даврда ахборот истеъмоли аввалгилардан тубдан фарқ қилади.

Шубҳасиз, зарур ахборотларга эга бўлиш давр талаби. Бирок, бугунги кунда, шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлатнинг ўзи ҳақида ахборотларни тарқатиши ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Инсон учун ахборот – энг таъсирчан воситадир, чунки унинг онги бор. Мантиқий исбот, қолаверса, ахборот етказишнинг энг оддий усуллари шу қадар катта кучга эгаки, унга ҳеч ким ҳеч нарсани қарши қўя олмайди. Инсоннинг табиати шундай яратилганки, у ахборотни қабул қилмасдан, уни тушунишга ҳаракат қилмасдан яшолмайди. Айниқса иқтидорли ўқувчилар бунга кўпроқ эҳтиёж сезадилар. Шу нуқтаи назардан улар маълумотни кўради, эшилади, ўқийди ва энг муҳими, доимо, узлуксиз равишда, кечаю-кундуз унга етиб борадиган ахборотнинг таъсирида яшайди. Шунинг учун ахборот ёрдамида кимгадир руҳий таъсир қилмоқчи бўлганларга ўша одамнинг психологияси кўмаклашади.

Шу нуқтаи назардан уларни зарурларини олиш, сақлаш ва узатиш тизimini тўғри йўлга қўйиш керак. Чунки ахборот хуружи психологик томондан иқтидорли ёшларнинг дунёқараши, фикри, мотивлари, хулқ-атвори стереотиплари, кадриятларини йўналтиришнинг усуллари, воситалари ва шакллари мажмуасидир.

ЁШЛАРНИНГ СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА ФАОЛ ИШТИРОКИНИ ТАЪМИНЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Баходиров Бахром Баходир ўғли

*Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви Академияси қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва
истиқболли кадрларни тайёрлаш институти масъул ходими*

Закирова Зухра Шакирджановна

*Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви Академияси қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва
истиқболли кадрларни тайёрлаш институти юрисконсулти*

Калит сўзлар: сиёсий маданият, ҳуқуқий маданият, илм-фан, ўқитиш методикаси.

Ҳозирги даврда Ўзбекистон Республикасининг стратегик мақсади этиб белгиланган ҳар томонлама ривожланган, эркин ва фаровон, қонун устувор бўлган, замонавий демократик давлатлар қаторига қўшилиш учун мамлакатимизда барча соҳаларда ислоҳотлар амалга оширилмоқда.

Шу ўринда миллий ҳуқуқ тизимида сўнгги йилларда кўлами ва моҳияти нуқтаи-назаридан ислоҳотларнинг янги даври бошланди. Инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, унинг қонуний манфаатларини амалда таъминлашга нисбатан муносабатни тубдан ўзгартириш тизим ислоҳотларнинг бош ғоясига айланди. Давлат ва жамиятнинг ривожланганлигини белгиловчи бир қатор омиллар мавжуд, жумладан;

биринчидан, ривожланган жамият аъзоларининг, давлат фуқароларининг ижтимоий-сиёсий фаоллиги юксак бўлиши керак;

иккинчидан, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий саводхонлик даражаси баланд бўлиши лозим;

учинчидан, уларнинг ўша жамиятдаги ислоҳотларга нисбатан дахлдорлик туйғуси мавжудлиги талаб этилади. Ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий саводхонлик ҳақида гап кетганда, кўпчилигимизда фақат қонунларни билиш ёки улардан бохабарлик даражаси тушунилади. Лекин бу жуда кенг тушунча бўлиб, юқорида санаб ўтганимиз давлат ва жамиятнинг ривожланганлигини белгилайдиган учта муҳим омилни ҳам ўз ичига олади. Ижтимоий-сиёсий фаол фуқаро жамиятда рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга онгли муносабатда бўлиб, ислоҳотларга дахлдорлигини сезиб, давлат ва жамият олдигаги фуқаролик масъулиятини ҳис қилиб яшайди. Энг муҳими, у мамлакат тараққиётига амалий ҳисса қўшишга ҳаракат қилади. Ўзбекистон

Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5618-сон Фармони²кенг жамоатчилигининг ҳуқуқий онги, ҳуқуқий маданияти, ҳуқуқий саводхонлик даражаси юксалишида амалий аҳамият касб этади. Ушбу Фармонда аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга, жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлиги даражасини оширишга тўсқинлик қилувчи қуйидаги муаммо ва камчиликлар сақланиб қолинаётганлиги санаб ўтилди;

- ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, ҳуқуқий таълим ва тарбия борасидаги ишлар тизимли ва узвий олиб борилмаяпти. Узоқ йиллар давомида бу масала ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва айрим давлат органларининг иши сифатида қараб келиниб, бунда оила, маҳалла ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг иштироки етарлича таъминланмаган;

- ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи омилларга нисбатан ҳуқуқий иммунитетни шакллантириш, ҳар бир шахсда қонунларга ва одоб-ахлоқ қоидаларига ҳурмат, миллий қадриятларга садоқат, ҳуқуқбузарликларга нисбатан мурасасизлик ҳиссини уйғотиш ишига комплекс тарзда ёндашилмади;

- аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларнинг умумий тусда белгиланганлиги ҳамда уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизми мавжуд эмаслиги жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш борасидаги ишларнинг самарасиз олиб борилаётганлигини кўрсатади;

- ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини аҳоли онгига сингдириш ишларининг етарли олиб борилмаслиги ҳам қонун устуворлигини таъминлашга ўзининг жиддий салбий таъсирини кўрсатмоқда. Ушбу муаммо ва камчиликларни таҳлил қилайлик. Энг охирида келтириб ўтганимиз “шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини аҳоли онгига сингдириш”дан бошласак. Давлатимиз раҳбари ўзларининг кўплаб маъруза ва чиқишларида давлат ва жамиятни тараққий эттириш умумжамятнинг ишига айланиши кераклигини, бунинг учун ҳар бир фуқаро ўзининг бу борада қатъий фуқаролик позициясини намоён этиши, фуқаронинг шахсий манфаати ҳеч қачон жамият манфаатидан устун бўлмаслиги лозимлигини таъкидлаб ўтдилар.

Сиёсий жараёнларнинг муҳим мезонларидан бири бу сайловдир. Шуни инобатга олиб, эркин, адолатли сайлов ўтказиш демократик қадриятларни қарор топтиришнинг энг муҳим омилларидан бирига айланган. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек,

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5618-сонли қарори 09.01.2019.

сайлов жараёнларида барчамизнинг, аввало, дунёқарашимиз, сиёсий ва ҳуқуқий маданиятимиз, фуқаролик позициямиз яна бир бор намоён бўлади. Замонавий демократик ҳуқуқий давлатнинг сиёсий ҳаётида сайловнинг аҳамияти беқиёс. Сайлов ҳуқуқи ҳар бир фуқаронинг мамлакат ҳаётида, унинг бошқарувида фаол иштирок этишига қаратилган бўлиб, инсон ҳамда жамият ва давлат ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш учун шароит яратиб беради. Жадал ривожланаётган, очиқ ва демократик давлатимиз инсон ҳуқуқлари бўйича 60 дан ортиқ асосий ҳужжатга қўшилган, БМТ томонидан бу соҳада қабул қилинган олтинта асосий халқаро шартнома иштирокчисига айланган. Давлатимиз раҳбари 2017 йил 22 декабрда Олий Мажлисга йўллаган илк Мурожаатномасида сайлов қонунчилигига ҳақида алоҳида тўхталиб, халқаро норма ва стандартларга жавоб берадиган Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодексини қабул қилиш ташаббусини илгари сурди³.

Кенг муҳокама ва экспертизалардан сўнг 2019 йил 25 июнда 18 боб ва 103 моддадан иборат Сайлов кодекси қабул қилинди⁴ ва амалга киритилди. Шу муносабат билан ушбу соҳага оид 30 га яқин қонун ҳужжатлари ўз кучини йўқотиб, уларда акс этган барча нормалар янги қабул қилинган Кодексда унификация қилинди. Сайлов кодексининг ҳаётга татбиқ этилиши мамлакатимизда сайлов жараёнларининг янада демократик тарзда ва ошкоралик руҳида ўтишини таъминлайдиган янги, илғор амалиётни жорий этишни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлади.

Институт томонидан жорий йилнинг 28-30 октябрь кунлари Тошкент вилоятининг Бўстонлиқ тумани “Ёшлар оромгоҳи”да “Yosh_saylovchi.uz” мавзусида ўтказилган ўқув-семинар якунлари бўйича тадқиқот ўтказилди.

Тадқиқот давомида иштирокчиларнинг (143 нафар) фикри ҳамда мамлакатимиздаги сайлов тизимининг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари тўғрисида ва жойларда сайлов жараёнларини тарғиб қилишда уларнинг билим ва кўникмалари даражаси тадқиқ этилди.

Ўрганиш натижаларига кўра, тадбирни ташкил этиш ва уни ўтказишда амалга оширилган ишлар самарадорлиги респондентларнинг аксарият қисми (88%) томонидан ижобий баҳоланди.

Хусусан, тадқиқот иштирокчиларининг 73% сайлов жараёнига оид билим ва кўникмаларини янада ривожлантирганини билдирган бўлса,

23% сайлов жараёни тўғрисида умумий тушунчага эга бўлгани ва атиги

4% аҳамиятли бирон бир янгиликка эга бўлмагани ҳақида фикр билдирган.

Маълумот учун: 22 декабридаги сайловларда иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлганлар сони: 20,5 млн. нафар.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси 22.12.2017.

⁴ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни «Сайлов Кодекси» 25.06.2019.

Бундан ташқари, ўрганиш давомида иштирокчиларнинг ўқув-семинар дастурида кўзда тутилган сайлов қонунчилиги ва уни ташкилий масалаларининг ўзига хос жиҳатлари бўйича маърузалар ва амалий машғулотлар даражаси аниқланди.

Жумладан, респондентларнинг 1/2 қисми ташкил этилган назарий ва амалий машғулотлар давомида тегишли сиёсий-ҳуқуқий билимларга эга бўлган, аммо ўртача 35% қисман ўзлаштирган бўлса, 8,5% бу борада қийинчиликларга дуч келган ва 4,5% умуман ўзлаштирмаган.

Аниқланишича, юқоридаги ҳолатларнинг асосий сабаблари қуйидагилардан иборат:

- *Интерактив шаклдаги ўқув машғулотлар (45%);*
- *Маърузалар даражаси (25%);*
- *Машиий шароитлар (18%);*
- *Тарқатма материаллар (12%).*

Таъкидлаш жоизки, мазкур кўрсаткичлар тадбир маърузачиларининг ўз мавзулари юзасидан тайёрлаган слайдларидан деярли фойдаланмагани ва айримларининг маъруза мавзусидан четга чиқиши ҳолатлари билан боғлиқ.

Шунингдек, тадқиқот доирасида тузилган сўровномада тадбир иштирокчиларининг ҳуқуқий саводхолгини ўрганиш бўйича қатор саволлар мавжуд бўлиб, таҳлиллار натижалари қуйидагиларни кўрсатмоқда:

- *умумий иштирокчиларнинг 10% (14 нафари) сайловларда кузатувчиларнинг роли бўйича;*
- *25% (35 нафари) сайловолди тарғиботи тўғрисида;*
- *45% (65 нафари) сайловларни ўтказувчи сайлов комиссиялари тизими ҳақида етарлича билим ва кўникмаларга эга эмаслиги аниқланди.*

Ушбу кўрсаткичлар ҳудудларда ташкил этиладиган тарғибот гуруҳларини шакллантириш мезонларини ишлаб чиқиш зарурати мавжудлигини ва уларнинг ҳуқуқий билимларини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирларни амалга ошириш лозимлигини кўрсатмоқда.

Маълумотлар таҳлилига кўра, тадқиқотда иштирок этган респондентларнинг 53% депутатликка номзод қўйиш тартиби тўғрисида, 30% сайловолди ташвиқоти бўйича кўпроқ маълумотларга эга бўлиш заруратининг мавжудлигини эътироф этиши, ёшларнинг сиёсий жараёнларда сайловчи сифатида эмас, балки бевосита сайлов ҳуқуқи асосида сайланиш ҳуқуқидан фойдаланиш ташаббусининг юқорилигидан далолат бермоқда⁵.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат Бошқаруви Академияси қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти томонидан тайёрланган таҳлилий ҳужжат. 30.10.2019.

1-диаграмма

Мазкур семинар-тренингдан қай даражада қониқиш ҳосил қилдингиз?

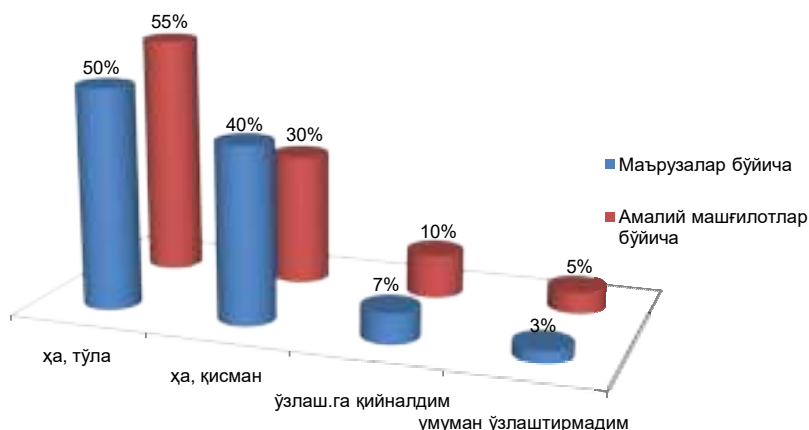
Респондентлар томонидан Ёшларнинг сиёсий-ҳуқуқий билимларини ривожлантириш ва сайловларда фаоллигини ошириш бўйича қуйидаги таклифлар билдирилди:

– сайлов тизимининг мазмун-моҳиятини кенг жамоатчиликка етказишда замонавий ахборот-коммуникацион технологиялар имкониятларидан фойдаланган ҳолда муайян сайлов босқичи ёки жараёни тўғрисида анимацион лавҳалар, видео-роликлар ишлаб чиқиб, аҳоли орасида кенг ёритиш;

– сайловга оид тадбирларда самарадорликни янада ошириш мақсадида иштирокчиларнинг бевосита қатнашиши орқали сайлов жараёнларини (масалан: сайлов кунидаги вазиятни) моделлаштириш;

2-диаграмма

Респондентларнинг назарий ва амалий машғулотлар бўйича фикри

- сайловга оид тадбирларда “case-study” методларидан кенг фойдаланиш;
- Жойларда сайлов жараёнларига жалб қилинган ёшлар, соҳа мутахассислари ва экспертлари таркибида ижтимоий тармоқларда гуруҳ ташкил этиш ҳамда муаммоли вазият, саволлар бўйича онлайн тавсиялар олиш имкониятини яратиш;
- Жойлардаги фаол ёшлар орасида Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи БТ етакчилари ва сиёсий партияларнинг ёшлар қанотлари ҳамкорлигида сайлов қонунчилиги ва унинг амалий жараёнлари юзасидан дебатлар ва акциялар ўтказиш.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КАДРОВ ПО ПРОФЕССИИ «РАБОТА С МОЛОДЕЖЬЮ» В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Лухманова Зарина Талибовна

*Институт изучения проблем молодежи и подготовки
перспективных кадров при Академии государственного управления
при Президенте Республики Узбекистан (г. Ташкент)*

Глобализация оказывает значительное влияние на развитие общества, как позитивное, так и негативное. Поскольку она способствует укреплению и развитию связей между государствами, обществами и молодежью, оказывает положительное влияние на трансформацию единого политического, экономического и социокультурного пространства. Вместе с этим, данный процесс влияет на ценностные установки и социокультурную среду, а также на социализацию, особенно молодежи. Именно процесс глобализации нарастает в обществе политическую либерализацию, толерантность и плюрализм мнений, а также уничтожает национальную самобытность и своеобразие, унифицирует национальные и этнические особенности и отрицает традиции. Отсюда следует, что глобализация – это процесс, когда на первый план выходят общепринятые ценности, а культурные уходят на второй план. В целом процесс глобализации не решил проблемы молодежи, на сегодняшний день в обществе все еще сохраняются социально-экономические проблемы молодых, в частности это вопросы образования, трудоустройства, семьи, жилья, социальной адаптации и социализации, организация досуга, положение девочек и молодых женщин, прав, интересов и свобод молодых.

В этой связи, с 2016 года молодежная политика Узбекистана стала приоритетным направлением реализуемых реформ в государстве, и нашла свое отраже-

ние в принятом Законе «О государственной молодежной политике», а также в четвертом направлении Стратегии действия «По пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 - 2021 годах»⁶.

В реализации, которой уже приняты соответствующие нормативно-правовые документы: Указ Президента «О мерах по повышению эффективности государственной молодежной политики и поддержке деятельности Союза молодежи Узбекистана»⁷; Постановление Президента «О мерах по организации деятельности Института изучения проблем молодежи и подготовки перспективных кадров при Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан»⁸ и другие. Данные нормативно-правовые документы стали основным базисом в выстраивании структуры системы государственной молодежной политики. Именно они определяют объект и предмет молодежной политики Республики Узбекистан, и акторов реализующих молодежную политику⁹. Однако предпринятые меры не показали эффективности в деятельности акторов реализующих молодежную политику.

В этой связи 27 декабря 2019 года состоялась встреча Президента страны с молодежью, где была выдвинута инициатива организации Агентства по делам молодежи, - это еще раз свидетельствует о повышении спроса на специалистов в сфере работы с молодежью¹⁰.

На протяжении двух лет деятельностью по подготовке управленцев в молодежной сфере в Узбекистане согласно Постановлению Президента занимается Институт изучения проблем молодежи. За период с 2017 по 2020 года в Инсти-

⁶ Стратегии действия «По пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 - 2021 годах» <https://standart.uz/ru/news/view?id=1140>

⁷ Указ Президента Республики Узбекистан от 05.07.2017 г. N УП-5106 «О мерах по повышению эффективности государственной молодежной политики и поддержке деятельности Союза Молодежи Узбекистана» https://nrm.uz/contentf?doc=506558_&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana

⁸ Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по организации деятельности Института изучения проблем молодежи и подготовки перспективных кадров при Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан» N ПП-3206/14.08.2017

⁹ В частности, на местах определена «малая четверка» региона: заместитель председателя Совета Министров Республики Каракалпакстан; хокимов областей, города Ташкента, районов и городов по молодежной политике, социальному развитию и духовно-просветительской работе; заместитель начальника Главного управления внутренних дел города Ташкента по вопросам молодежи; заместители начальников управлений координации деятельности органов внутренних дел районов (городов) по вопросам молодежи; заместители начальников управлений (отделов) внутренних дел районов (городов) по вопросам молодежи - начальники отделов (отделений) по профилактике правонарушений;

¹⁰ Речь Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёев 27 декабря 2019 года на встрече с представителями подрастающего поколения в школе имени Мухаммада аль-Хорезми // <http://uza.uz/ru/politics/shavkat-mirziyev-2020-god-stanet-povorotnym-v-gosudarstvenn-27-12-2019>

туте прошли обучения 273 молодых специалистов, 35% из которых добились позитивных изменений в карьере. Но это не является основным показателем в успехе подготовке специалистов в работе с молодежью. В этой связи, все еще остаётся актуальным развитие как таковых специалистов, которые обладали бы определенными компетенциями по целевой работе с молодыми людьми, будь то сотрудник Агентства по делам молодежи, заместитель хокима, или лидер первичной организации.

Если анализировать зарубежный опыт, то профессия как «молодой работник» (youth worker) начала развиваться в 70-е годы XX го столетия в Западных странах и в США. В 90 годы данное направление достигло своего апогея, стали открываться кафедры, где могли получать степень магистра и PhD. В последующем, в вузах открылись программы бакалавра под одноименным названием «молодой работник» (youth worker), так и «забота о детях и молодых» (child and youth care), «дети и молодые», «работа по заботе о детях и молодых», «изучение детей и молодых» (child and youth studies) и т.п. программы. Данные программы были направлены на профессиональную подготовку специалистов по работе с молодежью.

На сегодняшний день направление как «молодой работник» развивается не только в Европейских странах, - обхват ее обширен. К примеру, профессия «молодой работник» с большим темпом развивается в странах Содружества (Commonwealth) Великобритании (Содружество состоит из 35 стран, 34 страны являются бывшими колониями Королевство Великобритании и плюс Великобритания).

Анализ работы с молодежью не имеет единой согласованной международной дефиниции, каждое государство, союз (ЕС, Содружества (Commonwealth)), имеют свое представление о работе с молодежью. Поскольку оно зависит от исторического контекста государства, государственной молодежной политики, экономического развития, культуры и социального положения самой молодежи в стране. Но в тоже время, за последние годы экономические и политические изменения сделали профессию «молодой работник» наиболее схожей во многих странах мира.

Опираясь на проведенное в 2010 году исследование компетентностей и потребностей специалистов по работе с молодежью¹¹, исследование качества результатов обучения, направленного на людей, работающих по специальности «Работа с молодежью»¹², и профессиональный стандарт специалиста по работе с молодежью¹³, можно привести перечень самых необходимых компетентнос-

¹¹ Murakas, R. (ред.) (2010). Uuring "Eesti noorsootöötaja, tema pädevused ja koolitusvajadused". Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja Sotsiaalpoliitika Instituut.

¹² Исследование качества результатов обучения, предлагаемого людям, действующим по специальности «работа с молодежью» в рамках программы ESF «Развитие качества работы с молодежью». Заключительный рапорт. (2011). OÜ Eesti Uuringukeskus.

¹³ Профессиональные стандарты специалиста по работе с молодежью, уровни 4, 6 и 7 (2012). <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/otsing>

тей для работы с молодежью:

Специфические знания и навыки в области работы с молодежью: молодежная культура, работа молодежью с особыми потребностями, консультирование в области карьеры, сущность, организация и формирование молодежной политики, педагогические знания и навыки (общая педагогика, социальная педагогика, специальная педагогика, педагогическая психология), психология (психология развития, психология общения, социальная психология, психология личности) и т. п;

Прочие знания и навыки: стратегическое планирование, сбор, анализ и обобщение информации, составление, руководство, реализация проектов и отчетность по проектам, знания и навыки в области музыки, искусства, рукоделия и спорта, неформальная учеба, сущность волонтерство и его результаты в практической работе с молодежью и т. п.

Социальные навыки специалиста по работе с молодежью, например выслушивание, аргументирование, сотрудничество и командная работа, участие в сетевой работе, инициирование и управление, мотивация и т.д.

Личностные качества, например честность и открытость, способность к эмпатии, творческое мышление, способность принимать решения и нести ответственность, добросовестность, устойчивость к стрессу, способность к адаптации и т. д.

Этические ценности, например толерантность и терпимость, права человека, содействие диалогу между поколениями и гендерному равенству и т. п.¹⁴.

Данный список следует также рассматривать как условное деление, используя его скорее как инспирирующий материал для оценки собственного представления о необходимых для работы с молодежью компетентностях и их роли с учетом целей и сути работы с молодежью. Кроме того, центральное место в трактовке компетентностей занимают определенные сквозные компетентности, такие как владение, иностранными языками, владение компьютером как инструментом работы, наличие личностных качеств, способствующих созданию доверительной среды общения, и как основной акцент - соблюдение профессиональной этики, ценностей и принципов, являющихся основой работы с молодежью указанных в нормативно-правовых документах.

В основном, целью данной профессии является создание условий для развития деятельности молодежи на основе их свободной воли вне семьи, учебы и работы, то есть организация условий для развития молодежи внеинституциональное время и институциональное. Поскольку в некоторых случаях требуется вмешательство в вопросы касательно семьи (в рамках законодательства). То есть работа с молоде-

¹⁴ Профессиональные стандарты специалиста по работе с молодежью, уровни 8 и 9 (2012). <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/otsing>

жью подразумевает не только работу с социально активной частью молодежи, но и оказание помощи обездоленным и подверженным риску молодым людям.

В частности, эта деятельность может быть реализована посредством разработки и внедрении специализированных программ и услуг, предоставления кризисного консультирования или просто предложения поддержки семьям.

Профессия, как «работа с молодежью», дает возможность работать специалистам:

- в кризисных центрах, молодежных агентствах по вопросам жилья, образования, поддержки семьи, медицинское обслуживание;

- в государственных, региональных, частных или некоммерческих учреждениях, в частности в общеобразовательных школах, молодежных центрах, объединениях, молодёжные лагерях, в культурных и спортивных учреждения и т.д.

Собственно данное является проблемой сегодняшнего Узбекистана, в молодежной среде отсутствуют квалифицированные специалисты по целевой работе с молодежью, что влияет на снижение эффективности реализации молодежной политики.

В этой связи, исходя из темпов глобализации, и для реализации более эффективной молодежной политики, актуальным является на базе Института изучения проблем молодежи и подготовки перспективных кадров:

- организовать учебные курсы по работе с молодежью для акторов реализующих молодежную политику в стране;

- кафедрам «Стратегического управления» и «Психологии управления и лидерства» разработать курсы, направленные на развитие вышеуказанных компетенций для подготовки специалистов по профессии «работа с молодежью» у учащихся четырех месячных курсов Института;

- рассмотреть на базе Института открытие магистерской программы «работа с молодежью».

ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ БАРВАҚТ ОЛДИНИ ОЛИШ - ЁШЛАР ЎРТАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ КАФОЛАТИ

Хўжақулов Сиёвуш Бахтиёрович,

*Олий ўқув юртидан кейинги таълим факультети докторантура
докторанти, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори, доцент;
Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси, Тошкент*

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020

йил 24 январда Олий Мажлисга қилган Мурожаатномасида Ўзбекистонда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш соҳасидаги ислохотларни янги босқичга кўтариш қонун устуворлиги ва суд-ҳуқуқ соҳасида амалга ошириладиган қўшимча вазифалардан бири сифатида белгилаб олинди.

Маълумки, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш - бу нафақат жамиятда ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишини тақозо этувчи ижтимоий салбий омилларни барвақт аниқлаб, уларни бартараф этиш, балки имкон қадар мазкур ижтимоий салбий омилларнинг жамиятда бўлмаслигини таъминлашга доир чора-тадбирларнинг ишлаб чиқиш ва амалга оширишга йўналтирилган фаолиятдир.

Ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг бирламчи босқичи бўлиб, у ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишини тақозо этувчи омилларнинг жамиятда бўлишини олдини олиш ва бартараф этишни таъминлайди.

«Ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш» тушунчаси тиббиёт соҳасида кенг қўлланилиб, кейинчалик ҳуқуқбузарликлар профилактикасига ҳам тадбиқ этила бошлаган. Тиббиётда «барвақт олдини олиш» деганда, асосан касалликни бошланғич босқичида аниқлаш ва ривожланишининг олдини олиш, шунингдек муайян касаллик турларини болалик ва ўсмирлик давридаёқ аниқлаб, унга қарши курашиш тушунилади. Бу борада тиббиётда муайян касалликларнинг барвақт олдини олишнинг назарий асослари яратилиб, амалиёт етарли даражада таъминланиб келинмоқда.

Аммо ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олишнинг назарий қоидалари ишлаб чиқилган ва амалиётга татбиқ этилган, деб айтиш қийин. Чунки ҳуқуқбузарликлар профилактикаси амалиётида, кенг жамоатчилик орасида, оммавий ахборот воситаларида ва ҳаттоки, айрим норматив ҳужжатларда ҳам «ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олиш» тушунчаси шунчаки долзарб масала сифатида тилга олинади. Ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олишнинг мақсади, вазифалари ва амалга ошириш механизми хусусида аниқ ёндашувлар кузатилмайди.

«Барвақт» тушунчасининг моҳиятидан келиб чиқилса, «ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш» муайян оқибатга нисбатан турлича қўлланиши мумкинлиги намоён бўлади. Шу боисдан, агарда оқибат сифатида «шахсда шакланган ғайри ижтимоий хулқ-атвор» қаралса, унда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш инсоннинг болаликда оиласи, таълим муассасасида олган тарбиясида намоён бўлади.

Демак, «ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш» вояга етмаган ва ёшларнинг ижтимоийлашувини таъминлашга, уларнинг онгига умуминсоний, миллий, диний, маҳаллий, оилавий, касбий каби ижтимоий маъқулланган қадриятларни сингдиришга ва аксинча терроризм, диний экстремизм,

зўравонлик, шафқатсизлик, шахвонийлик каби салбий таъсирларнинг олдини олишга йўналтирилган профилактик чора-тадбирларни ҳам ўз ичига қамраб олади.

Шунинг учун ҳам, С.М. Селеминова, ҳар бир профилактика инспектори одамларни тинглаши, ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва содир этилган жиноятларни очишда фуқароларнинг ўзини - ўзи бошқариш органлари ва кенг жамоатчилик билан ҳамкорлик қилиши, шунингдек ёш авлод зиммасига юклатилган вазифаларни амалга оширишда фаол бўлишлари учун ёшларни ватанпарварлик, Ватанни севиш руҳида тарбиялаши шарт, деб ҳисоблайди.

Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил

18 февралдаги «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида» ПФ-5938-сон фармони ва «Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ-4602-сон қарорининг қабул қилиниши ушбу йўналишдаги фаолият самарадорлигини оширишга улкан ҳисса қўшади.

Шунингдек, бу борада яна қуйидаги ишларнинг амалга оширилишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

биринчиси, жамиятда кадриятларни (умуминсоний, диний, миллий, касбий, маҳаллий, оилавий каби) шакллантириш, мустаҳкамлаш ва ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш ва ижтимоий ҳаётга татбиқ этиш;

иккинчидан, ҳар бир маҳалла марказларида бадиий кечалар (маҳалла аҳли, айниқса, ёшлар иштирокида спектакль, концерт дастурлари)ни ўтказишга мўлжалланган маданият уйлари қурилишини йўлга қўйиш (Бунда, бу каби маданият уйлариининг намунавий лойиҳасини ишлаб чиқиш, улардан оқилон фойдаланишнинг ижтимоий-ҳуқуқий механизмни яратиш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш);

учинчидан, ҳар бир маҳаллада радио ва Интернетдаги телеграмм каналлари ва ундан оқилон фойдаланиш тизимини яратиш (Мазкур амалиёт аҳолининг бирдамлигини таъминлаш, маҳалла ҳаётига оид энг сўнгги маълумотлардан тезкор хабардор бўлиш каби имкониятларни беради);

тўртинчидан, вояга етмаган ва ёшларнинг бирдамлигини таъминлаш, уларда миллий ғурур ва ифтихорни шакллантириш мақсадида ўғил болалар ва қизларнинг якка, шунингдек уларнинг гуруҳ бўлиб ҳаракатланишини назарда тутувчи замонавий миллий рақс элементларини яратиш (Бу каби тажрибалар қўшни Туркманистон, шунингдек Чеченистон, Грузия, Озарбайжон, Украина ва Россия каби давлатларда мавжудлиги барчага маълум. Бугунги кунда йигитларнинг «Андижон полкаси», «ош солинган лаган ўйини» қабилар ўзининг ижтимоий аҳамиятини борган сари йўқотиб бормоқда. Уни замонавий элементлар билан

бойитиш, янги-янги рақс турлари ва кўринишларини яратиш зарур).

Ўйлаймизки, мақолада илгари сурилган илмий хулоса ва амалий тавсиялар биринчидан, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш - ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси самарадорлигининг муҳим кафолати эканлигини англашга; иккинчидан, ёшлар ўртасида амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирлари тизимини ишлаб чиқишга ва учинчидан, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш самарадорлигини ошириш йўналишларини белгилаб олишга ўз ҳиссасини қўшади.

ЁШЛАР ВА КАРАНТИН: ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАР, АМАЛИЙ ТАКЛИФЛАР

Норкулова Наргиза Ташпулатовна

*Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқарув академияси қошидаги ЁМЎИКТ институти
“Бошқарув психологияси ва лидерлик” кафедраси доценти*

Калит сўзлар: карантин, ўз-ўзини изоляциялаш, психологик ёрдам, эмоционал ҳарорат, хавотирланиш, қўрқув, нерв толиқиш, руҳий баланс, реактив ва проактив фикрлаш.

Ҳозирги глобаллашув жараёнида карантин, ўз-ўзини изоляциялаш ёки шунга ўхшаш экстремал (форс-мажор) вазиятларда одамларнинг бир неча ойлаб уйда ўтиришга мажбур бўлиши давр тақозосига айланмоқда. Айниқса бу вақт 2-3 ойларга чўзилиб кетганда, биз ва яқинларимиз орасидаги зўриқиш, салбий эмоцияларни ҳис этиш ҳисси ошиб бораверади. Бундай вазиятда бизда энг кўп намоён бўлувчи ҳис, у ҳам бўлса – хавотирланиш ҳисси олдинга чиқади. Ёш болалар турли ўзгаришлар ва оиладаги таранг муносабатларга айниқса сезгир бўлишади, шунинг учун ота-оналар ўз болаларидаги фаоллик ва агрессия даражасини нормадан кўра анча ошиб кетганлигига ҳайрон бўлмасликлари керак. Яъни, бу бизни табиий кечинмамиз ҳисобланиб, биз энди нима бўлади, ишим нима бўлади, болларимни ўқишичи? Уларни онлайн таълими, имтиҳонлари, биз-несим нима бўлади деган хавотирлар бизни кучли безовта қилиши табиий. Айтиш жоизки, бу бизни нормадаги реакцияларимиз ҳисобланиб: амин бўлингки, сиз ёлғиз эмассиз, яъни бу нафақат сизни, балки ҳозирги кунда бутун дунё одамларини безовта қилувчи муаммолардир.

Бундай вазиятларда хориж психолог мутахассислари баркамол инсонларга биринчи ўринда ўз эмоционал ҳароратларини ўлчашни маслаҳат беришади. Чун-

ки биз буни кейинроқ ўз маслаҳатларимизда ҳам айтиб ўтамиз, боладаги агрессия ва безовталаниш ҳолатлари биринчи ўринда ота-онанинг стресс, безовталаниши ва агрессив хулқининг асорати оқибатида намоён бўлар экан. Агар ота-она саросимага тушса, бу бола хулқ-атворида ҳам намоён бўлиши муқаррардир. Мана шу пайтларда ўз эмоцияларини бошқара билиш муҳим ҳисобланади. Бошқаришга ўрганишдан мақсад эса уларни йиғилиб, нерв толиқишга (нервное истощение) олиб келмаслигининг олдини олишдир. Уларни бошқариш учун эса энг аввало, уларни англаш муҳим, чунки психологлар аниқлашчи, агар биз ўз эмоцияларимизни англасак, биз уларни ўзимизга нисбатан таъсир кучини пасайтирар эканмиз. Бунинг ички ишлаш механизми - хавотирланиш қўрқув ҳолатидан шуниси билан фарқ қиладики, инсон қўрқувни ҳис этганида, у аниқ бир нарсадан қўрқади (метрода юришдан, боласини касалланишидан, авариядан ва ҳоказо), хавотирланиш ҳиссида эса инсон нимадан қўрқаётганини ўзи билмайди. Шунинг учун, қандайдир маънода хавотирланиш ҳолати, қўрқув ҳолатидан оғирроқ, чуқурроқ ҳолат ҳисобланади. Хавотирланиш ҳолатининг сабаблари: кўпинча ахборотнинг етишмаслиги ва шунинг оқибатида исталган фавқулудда вазиятга хос бўлган ноаниқлик ҳолати ҳисобланади. Бундай ҳолатда биз нима қилишимиз керак: хавотирланиш ҳолати - бу шундай ҳолатлардан бирики, у узоқ вақт давом этиб, инсон бутун кучи ва энергиясини секин-асталик билан суғуриб олиши, инсонни дам олиш ҳамда ҳаракат қилиш қобилиятларини фалаж қилишга ҳам қодир, шунинг учун биз бу ҳолатни юмшатишга ҳаракат қилишимиз керак.

1. Ўзингиз истаган, қўнглингиз чопган ишингизни бажаринг, қилаётган ишингиздан завқ олинг. Бунинг учун биз энг аввало кўраётган, эшитаётган, ҳис этаётган нарсаларимизга диққатимизни тўплашимиз, ўзимизни кузатишимизга эътиборни кўпроқ қаратишимиз керак бўлади. Мисол учун, шунча вақтдан бери ҳаётингизда вақт ажрата олмаётган севимли машғулотларимиз билан шуғулланиш (кимдир пианино чалишни ўрганади, кимдир янги рецептларни тайёрлаб кўради, кимдир уйини ремонт қилади ва ҳоказо). Ўзингизни қўйиб юбориб, оқим бўйича сузинг, чунки тадқиқотларда шундай нарса аниқланганки, агар биз ўзимизга ёқимли машғулот билан шуғуллансак, бу биринчидан хавотирланиш ҳиссини йўқолишига, иккинчидан бизни иммунитетимизни оширишга хизмат қилар экан.

2. Вазиятга позитив ёндашинг. Иккинчи маслаҳатимиз, мавжуд вазиятдан ижобий томонларни кўпроқ қидиринг, уларга ижобий тус беришга ҳаракат қилинг. Мисол учун, уйда ўтирганингизда қанча ҳаражатлардан холи бўлишингиз (машинага бензин сарфламайсиз, тушлик пули ёнингизда қолади, болаларингизга яқинроқ бўласиз, мазза қилиб ухлаб оласиз, ва ҳоказо). Бизни ижобий ёндашувимиз, бу биз доим суянишимиз мумкин бўлган база, ресурсимиздир ва айнан у бизнинг вазиятимизда бизга жуда керақдир.

3. Реактив фикрловчи инсондан проактив фикрловчи инсонга айланинг. Бу

вазиятга сиз бошингиздан ўтказишингиз керак бўлган тажрибага назар ташлагандек қаранг, ушбу тажрибадан ижобий хулосалар олишга ҳаракат қилинг. Буни бошингиздан ўтказмагунингизча, тажриба орттира олмаслигингиз ҳақида ўйланг.

4. Дўстларингиз билан мулоқот қилишнинг янги усулларини эгалланг. Бунда сиз учун ижтимоий тармоқлар - мулоқот ўрнатишнинг энг зўр усули бўлиб хизмат қилиши мумкин.

5. **Ота-оналар учун маслаҳатларга ўтсак.** Қадрли ота-оналар, бизни эмоцияларимиз худди ойнадаги аксимиз сингари акс этиш хусусиятига эгадир. Яна шундай қизиқ нақл борки, **“Ижодкор болани фақат ижодкор ота-она ёки педагог, бахтли болани фақат бахтли ота-она ва замонавий болани фақат замонавий ота-онагина тарбиялаши мумкин”**, шуни ёдда тутинг. Яъни биз ўз ҳолатимизни, эмоцияларимизни болаларимизга, яқинларимизга узатар эканмиз. Айнан биз катталарнинг эмоционал ҳолатимиздан оиладаги эмоционал муҳит яратилар экан.

6. **Ушбу тавсиялар оила аъзоларининг барчасига, яъни ота-она, эр-хотин, бува ва бувижонлар ҳамда болаларга тегишли.** Хавотирлик даражасини энг зўр пасайтирувчи фаолият тури, у ҳам бўлса спорт ва ижодий фаолият турлари ҳисобланади. Айниқса болаларни олсак, улар одатда расм чизиш орқали ўз ички дунёлари билан бизни таништирадилар. Чунки, улар бизга айтолмайдиган нарсаларини расм орқали тасвирлаб бера оладилар, улар шу усул орқали руҳиятларини даволайдилар, буни невроздан холи бўлиш усули ҳам дейиш мумкин. Бу усул арт-терапия усули деб ҳам аталади. Худди шундай хавотирлик, стресс ҳолатидан холи этувчи усуллардан яна бири бу спорт билан шуғулланишдир. Агар бу оилавий бажарилса, бу янада қизиқарлироқ ва самаралироқ кечади, чунки бу яхши кайфият ҳамда оилавий жипслашувни таъминлайди.

7. Таниқли рус ёзувчиси Достоевский айтганидек, **“Гўзаллик дунёни қутқаради”**. Гўзал нарсаларни томоша қилинг, улардан баҳра олинг, бунга сизда ҳам имконият, ҳозирги кунда вақт ҳам етарли, ўз вақтингиздан самарали фойдаланинг. Романтик комедиялар кўриш ва ёқимли мусиқани тинглаш инсонпарварлик ва эзгуликка бўлган ишончни қайтарар экан. Яхши кўрган фильмалингизни томоша қилинг, иш пайтида ўқий олмаган китобларингизни ўқиб чиқинг. Албатта вақтни бошқариб бўлмайди, аммо ундан самарали фойдаланиш ўзингизни қўлингизда. Вақтдан унумли фойдаланган ҳолда, ўз устингизда ишланг, тилларни ўрганинг, бадантарбия ва спорт билан уйда шуғулланинг. Шунингдек, ўзингизнинг камчиликларингизни бартараф этадиган, сизни ривожлантирадиган, ўзингиз учун янги соҳаларни ўрганишга ҳаракат қилинг. Бугунги ишингизни эртага қолдирманг, бугунги кун ғанимат, ундан унумли ва сермазмун фойдаланишга ҳаракат қилинг. Хуллас, мана шу айтилган фаолият доираларидан гоҳ у гоҳ бу иш билан шуғулланиб, ҳар куни режалаштириб, алмаштирилиб ту-

рилса инсон ҳам зерикиб қолмайди, ҳам чарчамайди, устига-устак ҳар томонлама ўзини ривожлантиришга эришади.

8. Ушбу вазият ва вируснинг ижобий томонлари ҳақида фикр-мушоҳада юритсак. Ўтиринг, тинчланиб олинг, бир ўйлаб кўрингчи, ахир бу вазият ҳамда вируснинг ижобий томонлари ҳам мавжудку. Ушбу вирус бизни тўхташга, фикрлашимизга имконият яратяпти ахир. Биз она табиатимиз билан нималар қилаётганимиз ҳақида ҳам ўйлаш вақти етиб келди. Бу вирус сабабли биз яхшилик томонга силжишимиз, қандай яшаётган эдик ва энди келажақда қандай яшашимиз ҳақида ўйлаш вақти келди. Бу бизнинг онгимиздаги ғоявий, юксак маънавий ўзгаришларга, яъни биз нима учун яшаяпмиз, умуман нима учун дунёга келганлигимиз, нимани кадрлашимиз кераклиги ҳақида ўйлашга ундаши керак. Кўрқув - асосан тўғри яшаяпманми, менга ажратилган вақтдан унумли фойдаланяпманми, кейинги ҳаётимни қандай қураман деган саволларга жавоблар, яъни тўғри фикрлашга ва хулосалар чиқаришга йўналтирилган бўлиши муҳимдир. Айнан шу вазият бизни соғлом турмуш тарзи, тўғри овқатланиш тизими, соғлом муносабатлар тизимига олиб келишини унутмаслигимиз ва ушбу вазиятдан ҳар биримиз тўғри хулоса чиқариб, унумли фойдаланишимиз даркордир.

Хулоса қилиб айтганда, узоқ муддатли карантин (изоляция) бизнинг психикамиз учун жуда катта ва мураккаб бўлган синовдир ва бундай вазиятда бизда икки стратегиялардан бирини танлаш имконияти пайдо бўлади. Кимдир бу вазиятга муаммо, инқироз назари билан боқади, кимдир эса Оллоҳ томонидан бизга берилган имконият сифатида қарайди ва ушбу вазиятга қайси кўз билан қараш ва қай бирини танлаш бу ҳар бир инсоннинг шахсий танловидир.

МЕҲНАТГА РАҚОБАТБАРДОШЛИК – ФАРОВОН ТУРМУШ АСОСИ

Райимова Шаҳноза Содиқовна

Қўқон Давлат Педагогика Институтини

Рақобатбардошлик тушунчаси мамлакат иқтисодий ҳаётининг етакчи омиларидан экани, шубҳасиз. Рақобат бор ерда ўсиш, юксалиш бардавом бўлишини инобатга олсак, меҳнат бозорининг етук ва малакали кадрлар билан таъминланиши рақобат муҳитининг жонланишида муҳим ўрин тутаети. Бинобарин, рақобатбардош ишчи кучига бўлган талаб ва эҳтиёж ишлаб чиқаришнинг барча тармоқларида бирдек долзарб масаладир. Ҳозирда меҳнат бозорига кириб келётган аҳоли қатлами орасида меҳнатга рақобатбардош бўлмаганларнинг ҳам борлиги, уларни ижтимоий ҳаётдан ажратмаган ҳолда бандлигини таъминлаш,

қулай шароит ва тартибларда иш ўринларини яратиш муҳим аҳамиятга эга.

Глобллашув жараёнида ижтимоий муаммолардан бири бўлган мазкур масаланинг ечимини топиш жиддий эътибор талаб этиладиган жараён бўлиб, бунда, аввало, *меҳнатга рақобатбардош бўлмаган аҳоли вакилларини аниқлаш, доимий рўйхатини шакллантириш, улар ўртасида сўровнома ўтказиш, ўзлари қизиққан йўналиш ва имкониятларга доир таклифлар бериш* ва шу орқали улар бандлигини таъминлашни кўзда тутати.

Меҳнатга рақобатбардошлик айнан ишчилар синфига тааллуқли тушунча бўлиб, у барча соҳаларда бирдек амал қилади. Меҳнатга рақобатбардошлик – белгиланган вазифани ўз вақтида ва сифатли бажариш учун яроқлилиқ даражасидир. Мазкур мезоннинг етарли равишда мавжуд бўлмаслиги эса бунинг аксини намоён этади. Аҳолининг меҳнатга рақобатбардош эмаслигини қуйидагича таснифлаш мумкин:

1. Туғма ногиронлик;

2. Ҳаётда орттирилган ногиронлик, меҳнатга лаёқатсизлик белгиларининг мавжудлиги;

3. Кишининг соҳа бўйича билим, кўникма, малака ва тажрибасизлиги ёки маълумотининг тўлиқ эмаслиги.

Мазкур ҳолатлардан бирининг мавжуд бўлиши, шубҳасиз, меҳнат бозорида рақобатбардош бўлмаган аҳоли сонининг ортиши баробарида, меҳнат бозорида ишсизликнинг ҳам юзага келишига сабаб бўлади. Бу эса ҳар қандай ривожланган ёки ривожланаётган давлатнинг ички ҳаётидаги ҳал этилиши лозим бўлган жиддий масаладир. Шундан келиб чиқиб, ишсизликни бартараф этишга доир амалга ошириладиган чора-тадбирлар самараси ўлароқ, сўнгги йилларда қатор салмоқли натижаларга эришилди. Жумладан, “хусусий иш билан банд бўлганлар сони **1,5 баробар**, иш берувчилар сони **4,5 баробарга** ошди. Иш билан банд бўлган **13,5 мингдан зиёд** фуқаронинг **42,2 %** и расмий, **57,8 %** и норасмий тармоқда фаолият юритмоқда. Жорий йилнинг 1-чорагида мамлакатимизда **63630 та** янги иш ўрни яратилди”.

Меҳнатга лаёқатли аҳоли бандлигини таъминлаш баробарида меҳнатга рақобатбардош бўлмаган аҳоли қатламини ҳам аниқлаш, уларга зарурий ёрдам кўрсатиш, имтиёз ва қулайликлар яратиш масаласи ҳамонки ўз ечимини кутаётган масалалардан эканини унутмаган ҳолда, мазкур йўналишга доир қўшимча чора-тадбирлар дастурларини яратиш, аниқ мақсадли лойиҳа ва режаларни амалиётга татбиқ этиш аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича кутилган натижаларга эришишда яхши самара бериши шубҳасиз. Шундан келиб чиқиб, глобллашув шароитида мазкур масалага бир қадар ечим топилишида қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин:

– ҳудудларда қисқа муддатли касбга қайта тайёрлаш ва малака ошириш бўйича марказлар фаолиятини йўлга қўйиш;

– маълум касбга доир бошланғич маълумотга эга аҳоли вакиллари ҳудудлар кесимида йирик тадбиркорлик субъектларига эркин ишчи сифатида қамраб олиш;

– вақтинча ишсиз оилалар учун 10 млн. сўмлик кредит маблағлари ажратиш;

– ҳар бир қишлоқда сутни қайта ишлаш, сут ва сут маҳсулотлари тайёрлайдиган мини-фабрикалар барпо этиш орқали қишлоқ аҳолиси бандлигини таъминлаш;

– ҳудудларнинг халқ ҳунармандчилиги ихтисослигидан келиб чиқиб, асосан, қишлоқ ва овуллар кесимида ҳунармандчилик марказлари тармоғини кенгайтириш;

– ўз касби бўйича шу касбга эҳтиёжи юқори бўлган ҳудудлараро ишчи кучи айланмасини йўлга қўйиш орқали ички меҳнат миграцияси тизимини яратиш;

Меҳнатга рақобатбардош бўлмаган аҳолини иш билан таъминлаш йўллари яратиш ҳозирда барча учун сердаромад ва истиқболли мақсадга айланган тадбиркорлик фаолиятдан фойдаланишни тақозо этади. Расмий статистик маълумотларга кўра, 2019 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда иш билан бандларнинг жами бандликдаги улуши 78,3 % ни ташкил этган. Мазкур улуш таркибида бўлган эркалар асосан, қурилиш, савдо, ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалиги тармоқларида меҳнат қилаётган бўлсалар, аёлларнинг бандлиги касаначилик, тикув-трикотаж цехлари, енгил саноат, қандолатчилик фаолияти билан таъминланган.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик тизимида банд бўлганлар орасида кам фоизни ташкил этувчи ва айнан “меҳнатга рақобатбардош бўлмаган” дея таснифланувчи аҳолининг ҳам фаровон турмуш тарзини яратиш ечими узоқ муддатга тааллуқли масала эмас. Зотан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 37-моддасига биноан ҳар бир шахс меҳнат қилиш, **эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шартларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш** ҳуқуқига эгадир. Ходимлар, иш берувчилар, давлат манфаатларини эътиборга олган ҳолда меҳнат бозорининг самарали амал қилишини, ҳаққоний ва хавфсиз меҳнат шарт-шартларини, ходимларнинг меҳнат ҳуқуқлари ва соғлиғи ҳимоя қилинишини, иш сифати яхшиланишини кучайтиришдан, моддий ва маданий турмуш даражасини юксалтиришдан иборатдир.

Меҳнат ва унинг ортидан яратилажак фаровон турмушнинг бардавомлигига эришиш аввало давлатимиз, қолаверса, ҳар кимнинг ўзига боғлиқ бўлган эзгу таъбабу, амалий мақсадлар рўёбидир. Тупроғини севган, шу севгисини ўз амалида намоён этишга бел боғлаган азму шижоатли халқнинг келажаги порлоқ, эртаси ёрқин бўлаверади. Азалий қадриятлар негизида шаклланган меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, инсонпарварлик тушунчалари бугун ҳам бардавом, бугун ҳам ўз қадру қимматини йўқотган эмас.

Мамлакатда иқтисодий ўсишга эришиш, фаровон турмуш шароитларини яратиш, аҳолини иш билан таъминлаш орқали меҳнат унумдорлиги ва ишлаб чиқаришнинг истиқболли келажагини яратиш кабилар бугунги кун талабидир. Иқтисодий ривожланиш жараёнларининг бирламчи иштирокчиси бўлганишчи кучи, яъни аҳоли қатлами вакиллари ижтимоий, моддий ва маънавий қўллаб-қувватлаш, бунда уларга имтиёзли кредитлар ажратиш, оилавий бизнес ва тадбиркорликни йўлга қўйишларида қўмаклашиш, ҳуқуқий маслаҳат, таклиф ва тавсиялар бериш, бир сўз билан айтганда, меҳнатга рақобатбардош бўлмаган аҳолини ҳам иш билан таъминлаш орқали мамлакат ички ҳаёти ва ишлаб чиқариш соҳасини янада кенгайтириш, жаҳон бозорига чиқиш, экспорт ва импорт масалаларида қулай ечим, жозибадор инвестициявий муҳит яратиш кабиларга эришишга хизмат қилади. Бинобарин, ҳар қандай давлатнинг кучу қудрати ўз халқининг яқдиллиги, ташаббускорлиги ва меҳнатсеварлигига боғлиқ бўлиб қолаверади.

ЗАМОНАВИЙ ЁШЛАР: ЮТУҚЛАРИ ВА КАМЧИЛИКЛАРИ

Г.К.Уразбоева

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Касбий тайёргарлик факультети ҳуқуқий фанлар цикли ўқитувчиси

XXI аср! Бугунги кунда замонавий болалар бармоқларида тугма билан туғилишмоқда. Улар интернетда яшашади, чунки у ерда мулоқот қилиш, ўзлари ҳақида гаплашиш, харид қилиш ва маълумот қидириш осонроқ.

Таъкидлаш жоизки, мактабларда “Информатика фани”ни ўқитувчиларидан ҳам яхшироқ тушунадиган ўқувчилар сони ортиб бормоқда.

Ташқаридан қараганда, бугунги замонавий ёшларимиз икки гуруҳга ажралганлигини кўришимиз мумкин. Биринчи гуруҳ ёшларимиз ўзларининг ютуқлари билан ҳаётда олға қадамлар билан ўз мақсадларига эришадилар. Иккинчи гуруҳ ёшларимиз эса аксинча.

Келинг бу икки гуруҳ замонавий ёшларимизнинг ютуқлари нимада эканлигини, камчиликлари нимадан иборт эканлигини таҳлил қилиб кўрсак.

Биринчи гуруҳдаги замонавий ёшлар:

– Замонавий ёшлар фақат қисқача маълумотни идрок этадилар. Бир нарсага диққатини жамлаш вақти сонияларни ташкил этади, шунинг учун уларнинг матнлари тез-тез смайликлар, стикерлар ва расмлар билан тўлдирилади;

– Замонавий ёшлар ҳаётда узоқ муддатли брендларга қарамайдилар. Бир нарса бугун мода, бошқа нарса эртага;

– Ота-она ва болалар ўртасидаги можаролар аввалгидек кескин эмас. Ота-

оналар болаларини койимасдан кўпроқ мақташмоқда. Чунки уларга шу ёқади;

– Замонавий ёшлар хушмуомалаликни қадрлашади. Ёлғизликка дош беролмайдилар;

– Янги авлод доимо “ҳар бир инсон ноёб” деган ғояни суради. Шунинг учун ота-оналарини энг зўр деб билишади, ўзларини эса ноёб деб ўйлашади;

– Ҳозирги ёшлар оммавий ахборот воситалари ва блогерларнинг тавсияларига тўлиқ амал қиладилар;

– Замонавий авлод очиқчасига исён қилмайди. Улар ота-оналарига бўйсунуш ва бўйсунушни намоёйиш қилиш учун тинчкина бирон бир ишни қилишади;

– Ҳозирги ўсмирлар, эркаклар ўз оиласини боқиши, аёллар эса уй бекаси ва фарзандларининг тарбияси билан шуғулланиши кераклигини инкор этадилар. Чунки улар “гендер тенглиги” тушунчасини яхши билишади;

– Ҳозирги авлоднинг мақсади – ҳаётда ўзларини ва тақдирларини топиш. Улар ўзлари ёқтирмаган нарсаларни қилишни хоҳламайдилар;

– Уларнинг асосий талаби – бахтли бўлиш. Бахт бойлик билан бевосита боғлиқ эмаслигини ҳамда нотўғри йўлни танлашганини англашганида бахтга ҳаётнинг қийинчиликларисиз эришганлигини англаб етишади;

– Замонавий ёшлар – бахт “ўзингизнинг йўлингиз” эканлигини, турли ҳил нарсаларни синаб кўришлари уни топишга интилишлари ва иштиёқлари кучли. Шунинг учун улар ўз манфаатларини доимо устун қўйишмайди, улар доимий равишда янги, қизиқарли ва номаълум нарсаларни излайдилар ва шунга эришадилар;

– Ёшлар таниқли бўлишни истайдилар. Қариндошлари, дўстлари томонидан ҳар қандай, ҳаттоки жуда катта бўлмаган муваффақиятлари учун ҳам мақтовларни кутишади. Замонавий авлод ижтимоий тармоқларда ўзлари ҳақидаги мақтовлар ёритилишини ҳоҳлашади;

– Ақлли ва зерикарли бўлса ҳам, ҳар қандай суҳбатни қўлаб-қувватлашади. Улар ақлни академик билим сифатида эмас балки онгли равишда тушунишади, масалан бир инсон мактабда қониқарли даражада ўқиши мумкин, аммо жуда ақилли бўлиши улар учун бу ажойибдек туюлади;

– Ёшлар учун оилавий қадриятлар биринчи ўринда туради. Оиладаги фаровонликни эса мансабдан кўра муҳимроқ деб билишади;

– Ўсмирлар ота-оналарининг калтакларидан қўрқишади, улар калтакдан кўра мақтовларини хуш кўрадилар, чунки мақтов камроқ босим ўтказади, фақат бу босим “ижобий” деб номланади;

– Ёш авлод йўл танлашда хато қилишдан жуда қўрқадилар;

– Бугунги ўсмирларнинг аксарияти улғайганда зерикишдан қўрқишади. Бир хил кундалик ҳаёт ва тартиб уларни ўлдиради. Улар ҳаётдаги янги ва қизиқарли нарсаларга интилишади;

– Яна бир қўрқув – ёлғизликдир. Уларнинг ижтимоий тан олинмасдан ёлғиз

қолиши – бу муваффақиятсизлик;

– Замонавий ёшлар олдиндан режалаштиришни ёқтиришмайди. Уларнинг режалари одатда қисқа муддатли бўлиб, фақат мақсад ва танлаган йўли тўғри бўлса бас. Улар узоқ муддатли режаларни тузмайдилар;

– Келажакдан асосий умиди – бу оддий инсоний бахт, оила, дўстлар ва сеvimли ишидир. Улар умидсизликка тушмаслик - учун олдиларига катта мақсадларни қўймайдилар.

Иккинчи гуруҳдаги замонавий ёшлар:

– Бу гуруҳдаги ёшларимиз болаликдан қалблари парчаланган, яраланган ва ҳаётга ўзларини кераксиздай ҳис қилишади;

– Улар доимо ўзга оламда яшаб келишади, улар муваффақиятсизликка дуч келганларида, эшикни ёпадилар, қайта бошлаш учун бор кўприklarини ёқадилар, ҳаттоки ўзларини суицидгача олиб борадилар, улар бу қарорни тўғри деб билишади. Аммо бу ҳаракатлари ҳеч қачон муваффақиятни яқинлаштирмасликни, муваффақиятни “мағрур бош билан” қайтаришни, ўзини такомиллаштириш ва тажриба орттириш учун имконият борлигини билишмайди;

– Бу замонавий ёшлар, доимий савийи-ҳаракатлар мақсадга эришиш эканлигини билишмайди. Улар муваффақиятга осон ва тез эришса бўлади деб ўйлашади;

– Бу ёшлар бир бутунни кўрмайдилар, ҳамма ўзи хоҳлаган нарсасини қилишлари мумкин деб ҳисоблашади;

– Ота-оналар бундай фарзандларга ҳозирги кунда кўпроқ ҳомийлик қилишади. Натижада ўсмирлар ҳақиқий кундалик муаммоларини мустақил равишда ҳал қилиш имкониятидан маҳрум бўладилар;

– Улар бахтни пул билан тенглаштиришади. Бўш чўнтак билан яшаш қийин деб билишади;

– Ҳозирги ёшлар соғлиққа аҳамият бермайдилар. Улар ҳеч қачон кексалик ёшига етиб боришини тан олгиси келмайди;

Улар шошилиш масалаларни “кейинроқ” қа қолдирадилар. Ёшлик йилларини кўнгилочарликка сарф қилади. Аммо афсуски, балоғат ёшидан сўнг нимадир бошлаш қийинроқ эканлигини тушуниб етишади;

Бу гуруҳдаги замонавий ёшлар ўз мақсадларига эришиш учун бошлиқлари, ҳамкасблари ёки мижозлари билан яқин муносабатда бўлишни табиий кўрадилар ва уларни хурсанд қилиш мумкин деб ўйлашади. Бироқ, қинғир йўл билан битрилган иш бир кун келиб панд беришини билишмайди;

Улар дунёни оқ ва қора рангда кўрадилар, уларда танлаш ҳуқуқи мавжуд. Лекин улар, ҳаётнинг у ёки бу устуворликлари орасидаги танловни табиий ва ягона муваффақият деб билшади. Масалан: мансабга эришиш учун оиладан ёки дўстларидан воз кечиш керак деб ўйлайдилар.

Мана шундай иккинчи гуруҳ замонавий ёшларимиз келажакда, ҳаётда ўз

йўллари топиб кетишларида биз ота-оналарнинг масъулияти жуда катта. Бундай замонавий ёшлар ота-оналарнинг харакатларига эмас балки биз ота-оналар уларнинг ҳаётига мослашишимиз даркор.

Хулоса ўрнида шуни айтмоқчиманки, ҳозирги XXI аср болалари билан яшаш, уларни тарбиялаш, уларнинг келажагига янгича қарашлар билан боқиш жуда қизиқарли. Бу ерда ота-оналарнинг вазифаси жудаям оддий бўлиб кўринсада, бироқ жуда машаққатлидир. Биз фарзандларимизга чақалоқлигидан кўпроқ гаплашишимиз, ранг-баранг китобларни кўрсатиб уларни китобга қизиқтиришимиз, уларнинг боалиқдан қизиқиб бераётган саволларига сабр тоқат билан тўғри жавоб қайтиришимиз, уларнинг эришаётган энг кичкина ютуқларини ҳам мақтаб қўйишимиз шарт ва зурурдир.

Баъзида эса, фарзандларимиз дуч келган қийинчиликларга дош беришни тўғри ўргатишимиз, умидсизликка чўкмасликлари учун сабр билан ўз муваффақиятларига эришишда янгича усулларни бирга ўйлаб топишимиз керак бўлади. Ана шундагина иккинчи гуруҳга кирувчи замонавий ёшларимизга ҳаётдаги оқ қорани ажрата билишларини ўргатган бўламиз ва улар бунинг уддасидан чиқишларига сабабчи бўламиз.

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЁШЛАРДА ТУРЛИ ЁТ ҲОЯЛАРГА ҚАРШИ ТАРҒИБОТНИ КУЧАЙТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ!

Махмудов Лаиз

Тошкент тиббиёт академияси

“Ижтимоий фанлар” кафедраси ўқитувчиси

Остонов Жамолiddин

Самарқанд давлат ветеринария институти

“Ижтимоий фанлар” кафедраси ўқитувчиси

Маънавият – аждодларни авлодларга, ўтмишни бугунга, бугунни эса келажакка боғловчи кўприк. У ота-боболаримиз тўплаган жамики яхши фазилатлар ва хислатлар, қадриятлар ва анъаналарнинг мажмуи, қолаверса, аждодларимиз тўплаган тарихий-ижтимоий тажриба ва барча қарашларни ўзида мужассам этади.

Биринчи Президентимиз Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида таъкидлаганидек, **“Маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган**

беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир”.

Дин – азалдан инсон маънавиятининг таркибий қисми сифатида одамзотнинг юксак идеаллари, ҳақ ва ҳақиқат, инсоф ва адолат, тўғрисидаги орзу-армонларини ўзида мужассам этган, уларни барқарор қоидалар шаклида мустаҳкамлаб келаётган гоё ва қарашларининг яхлит бир тизимидир, дейилади худди шу манбада. Президентимиз Ш.М. Мирзиёев айтиб ўтганидек, “...Биз кўп жойларда жаҳолатга қарши маърифат ташаббуси билан чиқяпмиз. Муқаддас ислом динини ниқоб қилиб бошқа кўчаларга кириб кетаётган жоҳил кимсалар бир нарсани тушунмайди ёки тушунишни истамайди. Яъни, ислом фақат нурли ҳаётга, илм-маърифатга, яхшиликка ундайди. Ҳеч қачон хунрезлик, қотиллик, зўравонликка чақирмайди!”.

Диний ташкилот – бу шахсларнинг диний эҳтиёжларни биргаликда қондириш ёки қондиришга кўмаклашиш мақсадида тузиладиган ва диний маросимларни адо этиш асосида иш кўрадиган ихтиёрий, тенг ҳуқуқли ва ўз-ўзини бошқарувчи уюшма ҳисобланади.

Бугунги кунда кўп асрлар мобайнида халқимиз қалбидан чуқур жой олиб, ҳаёт маъносини англаш, миллий маданиятимиз ва турмуш тарзимизни, қадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизни безавол сақлашда муқаддас динимиз қудратли омил бўлиб келмоқда, албатта.

Инсон камолоти, эътиқоди ва юксак маънавияти ҳақида гап кетганда, ижтимоий муҳит ҳақида ҳам фикр юритиш жоиз. Чунки қадимда ота-боболаримиз ўз фарзандлари тарбияси масаласига катта масъулият, жиддий эътибор билан ёндашганлар. Масалан, бола тарбияси билан асосан диний-дунёвий илм соҳасида оқила энагалар ёки илм-маърифатда катта обрў-эътиборга эга устоз-мураббийлар шуғулланган.

Доно халқимизда “Қуш уясида кўрганини қилади” деган ибратли сўзлар бежиз айтилмаган. Яъни, ҳар бир шахснинг ўсиб камол топишида у яшаган оила муҳити, устозлари ва мавжуд ижтимоий шароитлар муҳим ўрин тутди.

Афсуски, эски тузум замонида таълим-тарбия, маърифат ва маданиятга иккинчи даражали соҳалар деб қаралди. Инсон маслаги ва эътиқоди, халқ маънавияти, миллатимизнинг маънавий меросига нисбатан бир томонлама ёндашилган, бундай муқаддас тушунчаларга синфий ва партиявий нуқтаи назардан баҳо берилган.

Янада аниқроқ айтадиган бўлсак, яқин ўтмишда маънавий мероснинг минглаб дурдоналари ҳақида сўзлаш, ёзиш, тарғиб-ташвиқ қилиш тақиқланган эди. Юзлаб маънавият дарғалари миллатчилик, миллий биқиқликда, диндорликда айбланиб, қатагон қилинган. Ҳатто, яқин қариндошининг жанозасида бўлгани, таъзиясига боргани учун юртдошларимизга нисбатан жазо чоралари кўрилиши эски тузумнинг охириги йилларида одатий ҳолга айланганди. Бошқача айтганда, бу тузум ўз халқинининг тарихини, унинг руҳи ва одатларини, ўз авлод-аждоди-

ни билмайдиган манқуртларга таянар эди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда диний-маънавий муҳитни соғломлаштириш борасида қатор хайрли ишлар амалга оширилди. Маҳаллалар жамиятимизда маънавий-ахлоқий қадриятларни, аввало, инсонпарварлик, бағрикенглик, ўзаро ҳамжиҳатлик ва аҳиллик фазилатларини қарор топтириш, ёш авлодни истиқлол ғоялари руҳида тарбиялаш, мамлакатимизда ҳаётга татбиқ этилаётган демократик ислохотлар моҳияти ва аҳамиятини фарзандларимизга теран тушунтириш йўлида астойдил ҳисса қўшиб келмоқда.

Узоқ ўтмишда шаклланган ноёб жамоат институти бўлган маҳалла тизими бугунги кунда “маҳалла – халқ виждони” деган муносиб таърифга тўла жавоб беришини ва жамиятимиздаги ислохотлар учун мустаҳкам таянч бўлиб хизмат қилаётганини таъкидлаш лозим. Ҳозирги кунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўз ҳудудларида жамоатчилик назорати доирасида бир қатор вазифаларни самарали амалга ошириб келмоқдаки, фуқароларнинг диний эътиқод эркинлиги ҳуқуқларига риоя этилишини таъминлаш масаласи шулар жумласидандир.

Бу борадаги жамоатчилик назорати ҳам тегишли органлар ва маҳалла посбонлари билан ҳамкорликда ўрнатилиб, турли зарарли оқимлар ёшларнинг онгини заҳарлаб, уларни ўз домига оғдиришининг олдини олишда, маҳаллада тинчлик-осойишталикни сақлашда катта аҳамият касб этади. Жамоатчилик назорати оилада ота-оналарнинг фарзандларига бераётган тарбиясини ўрганиш, таълим муассасаларида мураббий ва ўқитувчиларнинг тарбиявий-ахлоқий ишларни олиб боришини таҳлил қилиш ҳамда маҳаллада, тадбирларда фуқароларнинг дин ва виждон эркинлигини камситувчи, чекловчи ноқонуний хатти-ҳаракатларни ўрганиш, дин соҳасида етарли билимга эга бўлмаган шахслар билан кенг тушунтириш ишларини олиб бориш каби масалаларни қамраб олади. Бу борада Президентимиз Ш.М. Мирзиёевнинг “Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби” мавзусидаги анжуманда таъкидлаган қуйидаги фикрлари ўта муҳим аҳамиятга эга: “...Шунинг учун ҳам сизларнинг катта билимингиз, обрў-эътиборингизни инобатга олиб, мен сизларга, барча дин аҳлларига, жамоатчилигимизга мурожаат қилмоқчиман: юртимизда тинчликни, осойишталикни сақлашда бизга ёрдам беринг. Агар маҳаллангизда бирорта бола зарарли диний оқимга кириб қолган бўлса, уни нотўғри йўлдан қайтаришга ҳаракат қилинг. Аввало, улар билан гаплашиб, бу – ота-боболаринг йўли эмас, бу йўлдан қайт, ҳақиқат мана бу ёқда, тинчлик ва эзгулик йўлидан бориб, ҳеч ким кам бўлмаган, деб уларни соғлом эътиқодга ишонтириш керак. Билим билан, ақл ва маърифат, намунали ишлар билан ишонтириш керак. Тарихдан, бугунги ҳаётимиздан олинган ҳаётий, таъсирчан мисоллар билан инонтириш керак!”.

Дарҳақиқат, тез ўзгариб бораётган шиддатли замонда – ахборот асрида бефарқ ва бепарво бўлмасдан, аксинча, ён-атрофимизда содир бўлаётган воқеа-

ҳодисаларга дахлдорлик билан яшаш, жаҳоннинг турли ҳудудларида қайта бош кўтараётган фашизм, миллатчилик, шовинизм, диний ақидапарастлик ва терроризм каби хавфли балою-иллатларга нисбатан мурасасиз бўлиш, “оммавий маданият” кўринишларига қарши курашиш ҳақида бот-бот огоҳ этаётган сўзлар бугун шунчаки даъватлар эмас.

Ҳаммага маълумки, бугун наинки юртимизнинг, балки дунёнинг у чеккасидан бу чеккасига қадар – бир қадам. Бугун деярли ҳар бир хонадонда, ўқув даргоҳида, корхонада, кўча-кўйда – замонавий компьютерлар бор ва улар интернетга уланган. Демак, ҳар қандай хабарни тезкор узатиш ва қабул қилиш имконияти мавжуд. Эндиликда замонавий ахборот-коммуникация технологиялари шарофати туфайли инсон ўз уйида ўтирганича дунёнинг турли чеккаларида қандай воқеа-ҳодисалар юз бераётганини нафақат эшитиш, айтиш чоғда кўриб-кузатиш ва ҳатто ўз муносабатини билдириш имконига эга.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, биз ижтимоий-гуманитар соҳада фаворит олиб бораётган педогог-ҳодимлар, жамоатчилик вакиллари, маҳалладаги масъуллар, диний уламолар ва соҳага алоқадор бўлган бошқа ташкилотлар бугун ёшлар ўртасида турли ёт ғояларга қарши тарғиботни кучайтиришимиз ва бу давр талаби эканлигини англашимиз лозим.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИДА ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ МАСАЛАСИ

Эрматов Ш.А.

*Қарши давлат университети
«Ижтимоий фанлар» кафедраси доценти*

Авазов Шукурулло

Қарши давлат университети талабаси

Глобаллашув жараёнларида жамоатчилик фикри ижтимоий онгнинг муайян ҳолати сифатида кенгҳалқ оммасининг алоҳда шахслар, гуруҳлар ва реал борлик воқеа-ҳодисаларга нисбатан билдирувчи ўзига хос нуқтаи назаридир.

Шахс, давлат ва жамият муносабатларида жамоатчилик фикри муҳим аҳамият касб этади. Бу эса ўз навбатида, глобаллашув жараёнларида, демократик ҳуқуқий, фуқаролик жамиятининг шакллантириш асоси саналади. Жамоатчилик фикрини ўрганиш натижасижа глобаллашув натижасида юзага келадиган айрим муаммоли вазиятлар аниқланади, демократик давлатчилик механизмлари ижтимоий ларзаларсиз

Жамоатчилик фикри XVII-XVIII асрларда Англия, Франция, Германия, Италия ва бошқа Европа давлатлари, ижтимоий-сиёсий ҳаётида кенг фойдаланила бошлаган. Англияда жамоатчилик шакилланиб боради. фикри мамлакат парламентида қабул қилинган қарорларга нисбатан халқнинг қарши ёки тарафдор кайфияти жамоатчилик фикри сифатида талқин этиб келинади.

Шахс эркинлиги ва озодлигини амалда таъминланиши, шахс ўз фикр мулоҳозаларини, қарашларни эркин билдиришнинг ҳуқуқий асослари яратилиши ва мустахкамланиши натижасида жамоатчилик фикри тушунчаси кенг оммалашиб борди. Натижада ижтимоий фанларнинг марказида ўрганила бошлади. XIX аср охирига қадар жамоатчилик фикри ҳуқуқшунослик фанининг предмети сифатида ўрганилган бўлса. XX аср бошларида ижтимоий психология фани шуғиллана бошлаган.

XIX асрнинг 30 йилларида вужудга келган социология фанининг, жамият ҳаётига кенг маънода кириб келиши натижасида, жамоатчилик фикрининг ижтимоий-сиёсий ахамиятини янада ошириб юборди.

Бу эса ўз навбатида социологик тадқиқотлар ўтказиш марказлари, уларнинг жамият тараққиётидаги ўрни ва роли беқиёслигини кўрсатиб берди.

Бугунги кунда тараққий этган давлатларда жамоатчилик фикрининг ўрганиш марказлари самарали ишламоқда. Биргина Калифорния университети социологик тадқиқот марказида 16 минг, Париж университети социологик тадқиқот марказида 15 минг мутахассиснинг фаолият олиб бориши, Москва шаҳрида мингдан ортиқ социологик тадқиқот марказларининг мавжудлиги ва бу марказлар жамоатчилик фикрининг қанчалик ўрганиётгани аҳамиятлидир.

Жамоатчилик фикри, мазмун моҳити жихатидан ахамиятлиги учун унга тарифлар ҳам турлича бўлган.

Ижтимоий фанларда жамоатчилик фикри моҳиятини изоҳлашда яқдил фикр бўлмасада, жамоатчилик фикри кишиларнинг у ёки буходисага нисбатан билдирган эътирози ёхуд эътирофий муносабатлари, тақлиф ва истаклари йиғиндисидир.[1] Жамоатчилик фикри масаласи мазмун моҳияти жиҳатдан кенг қамровли тушунчадир.

Амеркалик социолог Уолтер Липман фикрига кўра “Жамоатчилик фикри кишиларнинг умумий, жамовий манфатлари ифодасидир” [2].

Жамоатчилик фикрининг умумий мазмун моҳият жиҳатдан таҳлил этилса, яъни маълум гурихлар, синфлар қатламлар, шахсларни манъфатларини қамраб олмаслиғни унинг тасирчанлиги юқори бўлади.

Немис мутафакири Гегель ўзининг “Ҳуқуқ фалсафаси” асарида “Кишилар ижтимоий ходисалар хусусида ўз мулоҳозаларини изҳор этишлари хисобига кўпчиликнинг ўзаро умумий фикри юзага келади”[3] дейди. Яъни халқ ўй-хаёли ва ҳохишларининг ноорганик бирлашуви ва ялпи намоён бўлишидан бошқа нарса эмас.

Хақиқатдан ҳам жамоатчилик фикрини таҳлил этувчи давлат ва жамоат бирлашмалари мавжуд бўлмаса ёки самарали ишламаса фикр-мулоҳозалар, тасодифий факлар, тасдиқланмаган хабарлар, фискал-фасод ва гийбатдан бошқа нарса бўлмай қолиши мумкин.

Жамоатчилик фикрини ўрганиш унга мурожат қилиш ҳар бир давирда давлатларнинг устувор вазифаси сифатида қараб келинган. Лекин ҳамиша ҳам жамоатчилик фикри давлат сиёсатини белгилаб бермаган. Масалан собиқ СССРда жамоатчилик фикридан фақат давлат манфатлари учун фойдаланилган. Бу ўз навбатида далаат ва халқ ўртасидаги ўзилишни юзага келтириб турли туман маъомолар, охир оқибат давлатнинг парчаланиб кетишига олиб келган.

Жамоатчилик фикри негизларидан бири унинг жамоавий хусусиятга эга эканлигидир, қанчалик даражада бу хусусият мустахкам бўлса, шунчалик самарали бўлади.

Айрим ривожланган давлатларда жамият аъзолари давлат, шахс ва жамият ўртасидаги муносабатларни онгли равишда нисбатан идрок эта биладилар. Албатта, бундай тафаккур қилиш жараёни ўзоқ глобаллашув жараёнларининг тадрижий ривожланишнинг махсулидир.

Жамоатчилик фикрининг тадрижий шакилланиш жараёнлари уч босқичда амалга оширилади. Биринчи босқичда, ижтимоий ҳолат, фактлар, ҳодиса таъсирида алоҳида шахслар онгида индивидуал фикр-таассуротларнинг юзага келиши; иккинчи босқичда алоҳида шахслар фикрларининг суҳбат, баҳс, муҳокама, йиғин ва митинглар воситасида жамоалар фикрига айланиши; учунчи босқичда эса жамоалар фикрининг сифат ўзгаришига юз тутиб, жамоатчилик фикрига айланишини ифодаловчи нуқтаи назарлар уйғунлашуви ва бирлашуви жараёнларидир.

Хулоса қиладиган бўлсак глобаллашув жараёнларида жамоатчилик фикрини ўрганиш масаласи бугунги кунга келиб узининг янгилиниш даврини бошдан утказмоқда. Халқ билан мулоқот орқали инсон манфаатларини ҳимоя қилиш фаолиятини кучайтириш глобаллашув жараёнларида жамоатчилик фикрини ўрганиш механизмлари фаолиятини янада такомиллашувига олиб келади. Нафақат республика марказида балки вилоят, туманларда социологик тадқиқот марказлари фаолияти янада ривожланади.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA YOSHLARNING MA'NAVIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH

Po'latov Zarifjon

*NavDPI tarix fakulteti milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi yo'nalishi talabasi*

Ma'naviyat va ma'naviy tarbiya masalalari bugungi kunda jahonda kechayotgan globallashuv jarayonlari sharoitida nihoyatda dolzarb masalaga aylangan. Har bir taraqqiy etgan, madaniyatli xalqning o'z tili, urf-odatlari, an'anaviy moddiy va ma'naviy boyliklari bo'ladi. Insonda til, fe'l-atvor bilan birgalikda odamga qon bilan kiruvchi an'ana-qadriyatlar bor.

Ma'naviyat doimo milliy bo'ladi, shu bilan birga unda umuminsoniy qadriyatlarga zid narsa ham bo'lmaydi, chunki har bir millatning mustaqil ma'naviy dunyosi, ma'naviy qiyofasi bir paytning o'zida ichki mohiyatiga, o'zak tomirlariga ko'ra, o'zga xalqlar ma'naviyati bilan umumiy jihatlariga, butun bashariyatni birlashtirib turuvchi mushtarak unsurlarga ega bo'ladi. [1]

Millatlarning o'z milliy qadriyatlariga e'zosi, hurmati va sadoqati qanchalar ulug' bo'lsa, ularning nufuzi ham shunchalar yuksak bo'lib boradi. Butun dunyodagi juda ko'p xalqlar biz-o'zbekalrning ota-onaga, uztozga bo'lgan hurmatimiz, nonga nisbatan e'zozimiz, marhumlar ruhiga bo'lgan e'tiborimiz, tug'ilib o'sgan makon-Ona-yurtga mehr-muhabbatimiz, duoni qadrlashimiz, mahalla-ko'ydagi oqibatimiz, ibo, hayo, sadoqat, or-nomusni joyiga qo'yishimizga havas bilan qarashadi, tan berishadi. Milliy qadriyatlar xalqni ma'naviy poklanishga yetaklaydigan asoslardan biri bo'lib, tug'ilgan joy va ona yurtga muhabbat, avlodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, muomalada mulozamat, hayo, andisha kabi jihatlar ustuvorligi bilan belgilanadi.

O'zbekona, milliy axloqda ota-bobolarimizning tarixiy tajribalari, davrlar sinovidan o'tgan saboqlari va bizga doimo madad bo'lib turgan ruhiy quvvatlari jamuljamdir. Ular tufayli milliy-axloqiy qadriyatlarimiz asrlar osha avloddan-avlodlarga o'tib kelmoqda. Yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash shaxsning milliylikiga bevosita aloqador bo'lgan fazilatlarini singdirish tamoyilidan kelib chiqib belgilanadi. Merosimiz durdonalaridan kelajak avlod tarbiyasida foydalanish, ularni yoshlar hayotiga tadbiq qilish orqali bolalarda davr talabi asosida axloqiy, estetik, mehnat va jismoniy fazilatlarini takomillashtirish mumkin.

Maktabgacha ta'lim muassalari tarbiyachilari, maktab o'qituvchilari darslarda, sinfdan tashqari tadbirlarda, tarbiyaviy soat mashg'ulotlarida milliy -ma'naviy qadriyatlarimizdan foydalanish orqali bolalar tarbiyasini, o'qishini, tafakkurini,

bilim olishga qiziqishini rivojlantirish samarali natija beradi. Bu kabi qadriyatlarni yoshlikdan bola ongiga singdirib borish kerak. Oliy ta'limda esa buni eng yuqori bosqichga olib chiqish lozim.

Yosh avlodda qadriyatlar asosida ma'naviyatni shakllantirish bizning oldimizdagi asosiy masala bo'lib qolmoqda. Bizda bola tug'ilgandanoq tavallud, beshik, hatto ism qo'yishda ham an'analar mavjud. Salom va alik; kattalarva yoshi ulug'larni e'zozlash, ularning hurmatini ado etish; dasturxon odobi; ovqatlanish odobi; to'y-tomoshalar; hayit-bayramlar; sovchilik; ta'ziya; tug'ilgan joyi, mahalla-ko'ygga munosabat; qo'shnichilik munosabatlari va b. kabilarning ham o'ziga xos milliy an'ana qonun-qoidalari mavjud. Bunday qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan abadiy qadriyatlardir.

Odamlarning fe'l-atvori turlicha. Ular nihoyatda murakkabdirlar, shuning uchun hayot murakkab. Biroq tuirmush insonning xatti-harakatlarini ma'lum chegarada, ma'lum me'yorda bo'lishini taqozo qiladi. Odob-axloq insoniyat tarixidagi butun tajribalarga suyangan holda yaratilgan. Ularning zahirida urf-odatlar turadi. Bu urf-odatlar qadriyatga aylanib boraveradi. Qadr tuyg'usi yo'q joyda qadriyat bo'lmaydi. Qadriyatlar yo'q joyda insoniylik bo'lmaydi. Insoniylik bo'lmasa, xalq, odamzod yo'q bo'ladi, tanazzulga uchraydi. Qadriyatlar inson ma'naviyatini boyitadi. Ma'nan barkamol, ma'naviyati yuksak insonni hech qanday kuch yenga olmaydi.

Insoniyat tarixi fikrlar, g'oyalar kurashidan iborat bo'lib kelgan va biz yashayotgan davr ham bundan mustasno emas. Fikrsiz inson bo'lmaganidek, g'oya va mafkurasiz jamiyatham bo'lmaydi. Biroq shunday paytlar bo'ladiki, muhitda mafkuraviy bo'shliq yuzaga keladi va bu jamiyat uchun juda tahdidlidir. Chunki mustahkam imon – e'tiqod yoshlarning zamon sinovlaridan o'tishida suyanch va tayanch bo'ladi. Shunda duch kelgan hayotiy va ma'naviy muammolarga javob bera oladi.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ОИЛАДА ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА МАВЖУД МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

Тайлаков Н.И.

педагогика фанлари доктори, профессор,

Эрназаров А.Э.

мустақил тадқиқотчи

Дунё глобаллашув жараёнлари натижасида яхлит бир медиа маконга айланиб қолди. Ҳозирда маълумотларни олиш узатиш ва тарқатиш жуда осон. Лекин бу ахборотларни таҳлил қилиш, сарагини ва пучагини ажратиш қийин масала бўлиб, бу ёш авлод тарбиясига ҳам катта таъсир кўрсатмоқда. Глобаллашув на-

зариётчиларидан бири – Энтони Гидденс айтадики: “Анъана ва одатларнинг ҳаётимизга таъсири кундан-кун камайиб бормоқда, бу ижобий жараён, зеро у инсонга шу пайтгача эришилмаган шахсий эркинликни беради”. Бу сўзлар замиридаги хавфни англаш қийин эмас.

Глобаллашув шароитида ижтимоий муаммолар, хусусан оилада фарзанд тарбиясидаги муаммолар ҳам ҳозирги кунда ўз долзарблигини бутун бўй баста билан намоён қилмоқда. Ҳозирда жамиятдаги ижтимоий муаммоларнинг туб моҳиятига теран назар солиш уларнинг оиладаги фарзанд тарбиясида йўл қўйилаётган камчиликлар билан чамбарчас боғлиқлигини кўрсатмоқда. Ота-оналар томонидан фарзанд тарбиясига етарлича эътибор қаратилмаётганлиги куйидаги ўринларда намоён бўлмоқда:

- ёш оилаларни мустақил яшашга интилишлари натижасида ўзбекона оилавий қадриятларни кейинги ёш авлодга етиб бормаётганлиги;
- ота-оналарда оилада фарзанд тарбияси ҳақида етарли билим, кўникма ва тажрибаларнинг шаклланмаганлиги;
- иқтисодий муаммоларни ҳал қилишни асосий устувор вазифа деб белгилаб олиш ва натижада фарзанд тарбиясига эътибор қаратмаслик;
- фарзанд тарбиясига кам вақт ажратиш ёки тарбияни асосан оналар ва таълим-тарбиячилар зиммасига юклаш;
- мактабгача бўлган даврда болалар таълим ва тарбиясига етарлича эътибор қаратмаслик;
- мактаб даврида болалар таълими ва тарбияси билан мунтазам шуғулланмаслик, бирга дарс қилиш ва турли тарбиявий мавзуларда суҳбатлашишнинг камлиги;
- фарзанд тарбиясининг ўз ҳолига ташлаб қўйилиши, унинг ички дунёсига кириб бормаслик, келажак режалари билан қизиқмаслик ва ҳаётга тўғри йўналтирмаслик;
- ота-оналарда турли ёшларда оилада фарзанд тарбиясига доир режалар, билимлар ва амалий кўникмаларнинг етишмаслиги.

Ҳар бир оиладаги фарзанд тарбияси фақатгина шу оиланинг муаммоси бўлибгина қолмай, балки бутун жамиятнинг муаммоси сифатида қаралиши керак. Қадимдан бекорга “Битта болага етти маҳалла ота-она” деб айтишмаган. Фарзанд тарбияси билан ота-оналар, ўқитувчи-педагоглар, қўни-қўшни, маҳалла ва бутун жамият шуғулланмоқлиги лозим бўлиб қолмоқда.

Глобаллашув “оммавий маданият” деб аталадиган ўзининг ижтимоий таъсирини асосан интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали кенг тарғиб қилиб бормоқда. Бу ҳолат ёшларнинг таълим ва тарбиясига жуда катта таъсир қилмоқда. Бундай ҳолатларда фарзанд тарбиясига эътибор қаратилмаса, уни тўғри йўналтирилмаса бола тарбияни оиладан эмас, кўчадан, интернетдан ва бошқа манбалардан ола бошлайди ва бу жуда ёмон оқибатларга олиб келиши

мумкин.

Ҳозирги ҳолатимизда оилада фарзанд тарбияси тақлидий характерга эга бўлиб, болалар ота-оналарига ҳар бир ишда тақлид қилишга ҳаракат қилишади. Шунинг учун ота-оналар фарзанд тарбиясига оид манбаалар билан мунтазам танишиб боришлари ва ушбу усулларни ўз оиласида татбиқ этиб боришлари лозим.

Оилада фарзанд тарбияси ҳақида Имом Ғаззолийнинг “Ихёу улумуд-дин” китобида бундай дейилади: “Бола ота-она қўлида бир омонатдир. Қалби турли нақш ва расмлардан пок, нима нақш солинса, қабул қилади, нимага мойил қилинса, мойил бўлаверади. Агар яхшиликка ундалса ва ўргатилса, унинг устида ўсаверади, дунё ва охиратда саодатли бўлади, ота-онаси ҳамда одоб, таълим-тарбия берганлар барчаси савобга шерик бўлишади. Агар ёмонликка ундалса ва ҳайвон каби бўш қўйилса, ёмонликка учрайди, ҳалок бўлади ва унга қараб турган киши зиммасига гуноҳкорлик тушади”.

Ота-оналар фарзандларига бадан тарбияси, руҳий тарбия, ақл ва фикр тарбияси, ахлоқий тарбия, ирода тарбияси, сўзлашув тарбияси ва меҳнат тарбияси кабиларни мунтазам равишда ўргатиб, тушунтириб, ўрнатиб бўлиб, тарбиялаб боришлари лозим. Яна ижтимоий одобларни ўргатиб тушунтириб боришлари, саломлашиш, сўзлаш, овқатланиш, кийиниш, жамоат жойида ўзини тутиш, суҳбатлашиш, қўшничилик ва касб-кор одоблари каби одоблардан бохабар бўлиб боришлари тадқирдорликларини кўриб боришлари керак бўлади.

Битта дарахтни парваришлаб ҳосилга киришини йиллаб кутилгани сингари оилада фарзанд тарбияси ҳам мунтазам ва узлуксиз равишда йиллар давомида бажариладиган жараёндир. Глобаллашув жараёнида фарзанд тарбиясида қўйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

- ота-оналар фарзанд тарбияси энг муҳим жараён эканлигини яхши англашлари ва бунга барвақт киришишлари лозим;

- ота-оналар фарзанд тарбияси энг шарафли иш эканлиги, фарзандни келажакда миллатга, ота-онасига ва жамиятга манфаат келтирадиган инсон қилиб тарбиялаш лозимлигини яхши ангалаб етишлари керак;

- ота-оналар фарзандлар ўртасида адолатли бўлишликлари уларда келажакда ҳасад, кўролмаслик, бошқаларга нисбатан душманлик ҳисси кабиларни пайдо бўлмаслигини билишлари керак;

- ота-оналар фарзандларига меҳр-шафқатли бўлишлари ва уларни суюб эр-калалари уларда ҳам меҳр-мурувват туйғуларини ҳосил қилади;

- фарзандлар билан ҳамиша очиқ чехра билан мулоим муомилада бўлиш, ҳар бир ишда шахсий намуна бўлиш лозим бўлади;

- фарзанд тарбиясида муқаддас динимиз асослари, миллий урф-одатлар, ўзбекона менталитет ғояларини ҳисобга олиш лозим;

- ота-она фарзандлари билан мунтазам бирга бўлишга ҳаракат қилишлари,

турли машғулотларни бирга ўтказишлари, ҳазил-мутойиба қилиб туришлари ҳамда нутқини ўстиришга эътибор қаратишлари лозим;

– фарзандларни қарғаш ва калтак воситасида тарбиялашга ҳаракат қилиш уларни фақат оиладан безитишга хизмат қилишини англаб етиш лозим;

– болалар шўхлик қилиб, гапга қулоқ солмаса ёки бирон ишни хато қилса, бошқалар олдида уялтирмай, холи ҳолда насиҳат қилиш, масалани яхши ва ёмон томонларини тушунтириш лозим;

– фарзандларда “бўш вақт” тушунчаси деярли бўлмаслигига ҳаракат қилиш, доимо уларни бирор иш, топшириқ, илм олиш ёки спорт билан шуғулланиш билан банд қилиш лозим;

– ҳазиллашиб ҳам ёлғон гапирмаслик ва доимо ваъдага вафо қилишга ўргатиб бориш лозим;

– ёшлиқдан бирор ҳунарга ўргатиб бориш, ҳунар ўрганиш бўйича шоғирдликка бериш лозим;

– ота-она фарзандини илм олишига алоҳида эътибор қаратиши, энг яхши сармоя келажакка қуйилган сармоя эканлигини англаб етишлари, бунинг учун барча зарурий ва ташкилий ишларни қилиб боришлари лозим;

– ота-она фарзанд тарбияси ва илм олишига зарурий бўлган барча чораларни ҳозирлашлари ва уларни узлуксиз равишда маълум бир режа асосида амалга ошириб боришлари лозим.

– глобллашув жараёнида болани турли “ахборот хуружлари”дан асраб боришлари, уларга қарши “мафкуравий иммунитет” ни шакллантириб боришлари лозим бўлади.

Оилада фарзанд тарбияси узоқ вақт давом этадиган ва ҳар бир ота-она учун мунтазам равишда бажариб боришлари лозим ва шарт бўлган ишлардан бўлиб, айниқса ҳозирги глобализация даврида бу масала жуда муҳим аҳамият касб этиб бормоқда.

ТАШҚИ МЕҲНАТ МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИДА ЁШЛАРНИНГ ИШТИРОКИ

Исматов Иброҳимжон Муртозо ўғли

*Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат
муносабатлари вазирлиги Республика аҳоли бандлиги ва
меҳнатни муҳофаза қилиш илмий маркази кичик илмий ходими*

Маълумки, сўнгги йилларда дунё мамлакатлари томонидан амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий соҳалардаги ислоҳатлар замирида ташқи меҳнат миграциясини тартибга солиш борасидаги ишларни такомиллаштириш дунё ҳамжамиятининг олдида турган асосий вазифаларидан бири сифатида эъти-

роф этилмоқда. Халқаро миграция ташкилоти (ИОМ)нинг 2019 йил маълумотларига кўра, дунё аҳолисининг 3.5 фоизи (271 642 105 киши) ташқи меҳнат миграцияси иштирокчиларидир ва бу рақам сўнгги йилларда ортиб бормоқда. Асосий эътиборли жиҳатлардан бири шундаки, дунё мигрантлари орасида 15-29 ёш оралигидагилар 20,9 фоизни ташкил этаётганлиги ушбу масалага янада кўпроқ эътибор бериш кераклигини талаб этади. Ёшларни миграцияга нима мажбур этмоқда? Ёки қандай сабаблар бугунги кунда мухожирликка стимул беради? Бу каби кўплаб саволларга жавоб топиш мақсадида Республика аҳоли бандлиги ва меҳнатни муҳофаза қилиш илмий маркази йиллар давомида республикадан ташқарига меҳнат фаолиятини юритиш учун чиқиб-келаётган мигрантлар орасида социологик тадқиқотлар ўтказиб келади. Ўрганишлар асосида олинган маълумотлар таҳлилий хулосалар кўринишида кенг оммага тақдим этиб борилади.

Ушбу ўрганишлар доирасида амалга оширилаётган таҳлиллар меҳнат миграцияси иштирокчиларининг ижтимоий-демографик таркиби, ташқи меҳнат миграция жараёнлари омиллари, йўналишлари, географиясини аниқлаш, мигрантларнинг хориждаги яшаш, меҳнат шароитлари, даромадларини баҳолаш, уларнинг келгуси режалари, ўзлари яшайдиган жойдаги иш топиш имкониятлари хусусидаги меҳнат миграцияси жараёнларини тартибга солиш юзасидан фикр ва таклифларини ўз ичига олган.

Айтиш жоизки, ташқи меҳнат миграцияси масалаларини ўрганиш бўйича 2016 – 2019 йиллар мобайнида олиб борилган таҳлилий хулосалар шуни кўрсатмоқдаки, ташқи меҳнат бозорида фаолият юритаётган мигрантларнинг 3/5 қисми ўрта махсус маълумотга эга шахслар бўлиб, сўнгги йилларда бу кўрсаткич сезиларли ўсиб бораётганлигини кузатишимиз мумкин. Бунинг асосий сабабларидан бири сифатида 30 ёшгача ҳамда касб-ҳунар коллежлари битирувчиси бўлган ёшларнинг ташқи меҳнат миграциясидаги иштироки кескин ортиши билан изоҳланмоқда. Аниқланган таҳлилларга кўра жойлардаги ижтимоий-иқтисодий ҳолатни қониқарли эмаслиги натижасида қишлоқ аҳолиси шаҳарликларга нисбатан ёшлиқдан хорижга чиқиб ишлашга интилиши аниқланган. Демакки, бундай маълумотлар ҳудудлардаги инфраструктурани яхшилаш орқали чет элга ҳеч қандай кафолатсиз кетаётган ўқувсиз ва тажрибага эга бўлмаган ёш мигрантлар сонини камайтириш мумкинлиги ҳақидаги таклифларни тасдиқлайди. Қуйида ёшларнинг миграцияга киришишига туртки бўладиган асосий сабаблар кўрсатилган.

2017–2019 йиллардаги тадқиқот натижаларига кўра, яшаш жойида юқори ҳақ тўланадиган ишнинг йўқлиги сабаб ёшлар орасида хорижга меҳнат қилишга кетувчилар сони ўтган йилларга нисбатан ортганлиги кузатилди. (1-расм)

Бу кўрсаткич 2017 йилга нисбатан 2018 йилда деярли 56 фоизга етган. Айниқса 2018 йил давомида истеъмол товарлари, коммунал, транспорт, маиший ва бошқа хизматларнинг нархларини норасмий секторда банд аҳолининг даромадларига нисбатан тез суръатларда ортиши хорижга меҳнат қилишга кетувчи мигрантларнинг кўпайишига олиб келган, 2019 йилда эса бу рақамларда бироз турғунликни кузатишимиз мумкин. Шу билан биргаликда тадбиркорликка қизиқиш билдирган, яъни тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун сармоя тўплаш мақсадида хорижга борувчи ёшлар сониди шу йиллар даврига нисбатан ўсиш тенденцияси кузатилади.

Кузатувлардан яна шулар маълум бўлдики, мигрантларнинг аксарияти, яъни 43,2 фоизи сўнгги 3 йил (2017-2019 йиллар) мобайнида меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун хорижга бориш бўйича пассив ҳаракатланаётганликларини таъкидлаб бу кўрсаткич энг кўп Жиззах вилоятида (68,0%) кузатилган бўлса, энг кам Қорақалпоғистон Республикаси (14,7%) ва Хоразм (19,3%) вилоятларида кузатилади. Мамлакатимизнинг шимолий қисмида жойлашган ушбу ҳудудлар аҳолиси Қозоғистон Республикаси ва Россия Федерациясига яқин жойлашганлиги сабабли тез-тез бориб туришлари кузатилади. Масалан, Хоразм вилояти мигрантларининг 2/5 қисми ва Қорақалпоғистон Республикаси мигрантларининг 1/3 қисми сўнгги 3 йил мобайнида республиканинг бошқа вилоятларига нисбатан хорижга бир неча маротаба кўпроқ бориб келаётганликлари кузатилган.

Маълумки мигрантларнинг кўпчилиги Россия Федерациясида меҳнат қилишади ва олинган маълумотларга кўра 15-29 ёш мигрантлар таркибида бу давлатда меҳнат қилганларнинг энг кўп қисми Қашқадарё (12,9%), Андижон (12,1%) ва Самарқанд (11,6%) вилояти ёшлари ҳиссасига тўғри келади. Урф-одатлари ва сўзлашув тили ўхшаш бўлганлиги туфайли Қорақалпоғистон Респу-

бликаси аҳолиси мавсумий Қозоғистон Республикасида меҳнат қилишади ва ушбу давлатда меҳнат қилганлар тадқиқотда иштирокётганмигрант ёшларнинг 29,5 фоизини ташкил этган.

Ўтган йилларда ёш мигрантларимиз сони кескин ортиб бораётган Туркия давлатида меҳнат қилувчилар асосан Тошкент шаҳри (23,2%), Тошкент вилояти (17,9%), Андижон (15,9%) ва Самарқанд (15,2%) вилоятлари аҳолиси ҳиссасига тўғри келди. Жанубий Кореяга бориб меҳнат қилганларнинг аксарият қисми, яъни 2/5 қисми 23,5 фоизи Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳри ёшларига тўғри келган. Узоқ хорижга борган мигрантларнинг ярмидан ортиғи (53,6%) Тошкент шаҳар мигрант ёшлари ҳисобига эканлиги аниқланган. Бундан маълумки шаҳар ёшларида хорижий тил ўрганишга шароит ва муҳит қулайроқ эканлиги уларни узоқ чет эл мамлакатларнинг тилини ва маданиятини ўрганиб турли дастурлар асосида нисбатан ишончли ва даромадлироқ фаолиятларни танлаш имкониятларини кўпайтиради.

Тадқиқотнинг муҳим жиҳатларидан бири шундаки, изланишлар давомида 30 ёшгача бўлган мигрантларнинг иш билан бандлик имкониятлари ва режалари тўғрисида батафсил маълумотлар олинди. Кутилганидек, уларнинг аксарияти ўрта махсус маълумотга эга бўлган ёшлар эканлиги аниқланди. Шу сабабли дастлаб улардан олий ўқув юртлари ёки касб-ҳунар коллежларини битирганлар учун ишга жойлашишдаги яратилган имтиёзлар ҳақида маълумотлар олинди. Афсуски, уларнинг 80,9 фоизи имтиёзлар ҳақида маълумотга эга эмасликларини айтиб ўтдилар. Жавобларда йигит ва қизлар ўртасида деярли фарқ кузатилмаган бўлса-да, ҳудудлар ўртасида сезиларли тафовутни кўришимиз мумкин. Энг катта кўрсаткичлар Жиззах (98,8%), Бухоро (95,5%), ва Самарқанд вилоятларида (94,7%) кузатилди. Ушбу ёшдаги мигрантлардан тадбиркорликни ташкил этиш борасида саволлар сўралганда, улардан 89,0 фоизи имтиёзли (кам фоизли) кредитлар ҳақида маълумотга эга эканлиги маълум бўлди. Таъкидлаш жоизки, юқорида кўзда тутилган имтиёзлардан фойдаланиш кўрсаткичи 2019 йилда ўтган йилга нисбатан 12,9 фоизга кўтарилган.

Қувонарлиси шундаки, сўнгги тўрт йиллик динамиканинг таҳлиliga кўра ўзи яшайдиган туман ёки вилоятда муносиб ишга жойлашганлиги сабабли 2019 йилда хорижга қайтиб бормаган ёшлар сони 2016 йилга нисбатан анча кўпайган ва мос равишда 18,0 фоиздан 34,7 фоизгача ошган. Бу рақамларни ошганлигининг сабабларидан яна бири ёшларимизнинг олий таълим муассасаларига кириш имкониятларини орттирувчи ислохотлардир. Олий даргоҳларга кириш имтиҳонларини соддалашиши, коррупцияга қарши чоралар, ОТМлар сони ва қабул квоталарининг кўпайганлиги, шунингдек абитуриентларга яратилган кўплаб қулайликлар уларнинг чет элга пул топиш учун ундайдиган сабабларни биров бўлсада камайтирди.

Мазкур ўрганилган таҳлилий ҳулосалардан келиб чиққан ҳолда:

Биринчидан, Ўзбекистонда ташқи меҳнат миграциясини давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштиришда ташқи меҳнат миграциясини мониторинг қилишнинг доимий механизмини жорий қилиш, шу жумладан танланма ижтимоий тадқиқотлар ўтказиш орқали қабул қилувчи мамлакатлар билан меҳнат мигрантлари муаммоларини бартараф этувчи икки томонлама ҳукуматлараро битимларни тузиш механизмини кучайтириш. Иккинчидан, чет элда мигрантларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича асосий кўрсаткичларини мунтазам равишда (ойлик) кузатиш орқали қайтиб келган ёш мигрантлар сегментини дифференциал ёндашув асосида фаол равишда ишга жойлаштириш ва ихтисослаштирилган иш жойларини яратиш масаласини ҳал қилиш. Учинчидан, меҳнат мигрантларининг статистикасини ва ҳисобга олишнинг янги тизимини жорий этиш, миграцияни махсус усул ва методларини ўрганиш, ишончли маълумот тўплаш учун тўла ҳуқуқли тизимни жорий қилиш зарурлиги ушбу масалани мунтазам ўрганишнинг асосий воситаси бўлиб хизмат қилади. Шубҳасиз, миграция статистикасини йиғиш, шакллантириш ва таҳлил қилишнинг халқаро принципларини ўрганиш ва амалга ошириш зарур. Фақат шу тарзда самарали миграция сиёсатини ишлаб чиқиш мумкин. Мигрант ёшларнинг сони, таркиби, меҳнат миграциясининг иқтисодий кўрсаткичлари тўғрисидаги ҳақиқий (реал) ва тўлиқ маълумотларга эга бўлмасдан туриб, ижобий ва салбий оқибатларини аниқлаш мумкин эмас. Айниқса, бугунги кунда Ўзбекистоннинг Халқаро миграция ташкилоти фаолиятида иштирок этган ҳолда кузатувчи сифатида қатнашишини таъминлаш, ушбу мураккаб жараённи тартибга солишнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

GLOBALASHUVNING YOSHLAR DUNYO QARASHIGA TA'SIRI

Saidqulov Nuriddin Akramkulovich

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi,

Yo'ldoshev Sherzod Ravshan o'g'li

Guliston davlat universiteti talabasi

О'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida"gi farmoyishni qabul qilganligi xalqimiz ma'naviy qiyofasini yanada boyitishda xizmat qiladigan huquqiy hujjat bo'ldi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bu farmoyishni qabul qilinishi keng

jamoatchilik uchun birdek daxldor va zarur edi. Shu bois bu huquqiy hujjat bir soʻz bilan aytganda hayotiy ehtiyoj yuzasidan qabul qilindi. Biroz vaqt oʻtib, yaʼni 2017-yil 13-sentyabr “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targʻib qilish boʻyicha kompleks chora-tadbirlar dasturi toʻgʻrisida” gi Prezident qarori qabul qilingani bu sohada amalga oshirilayotgan islohotlarni yanada jadallashishiga sabab boʻldi.

Shundan soʻng, jamiyat hayotida ezgu qadriyat va anʼanalarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning maʼnaviy-intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuygʻusi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega boʻlgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida eʼtibor qaratila boshlandi.

“Badiiy asarning eng muhim xususiyati shundaki, u inson qalbini mayinlashtiradi, tuygʻularini oʻtkirlashtiradi, maʼnaviy-ruhiy barkamollikni tarbiyalaydi”. Yangi tahdidlar, jumladan, “ommaviy madaniyat” xavfi va boqimandalik kayfiyati paydo boʻlayotgan, odob-axloq, qadriyatlarning yoʻqolish xavfi yuzaga kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida kitobxonlik, mutoalaa gʻoyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu maqsadda har bir davlat oʻz aholisini, ayniqsa bilim va yangilikka chanqoq yoshlarini ilmiy bilimlar, maʼrifiy-maʼnaviy ozuq boʻladigan axborotlar bilan taʼminlanishidan manfaatdordir. Yoshlarni kitobxonlik madaniyatini shakllantirish bu davlat va jamiyatda boʻlayotgan oʻzgarishlarga oʻzining mustaqil fikrini bildira olish imkoniyatini beradi.

Dunyo shiddat bilan oʻzgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga raxna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo boʻlayotgan bugungi kunda maʼnaviyat va maʼrifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga eʼtibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.

Keyingi yillarda Yer yuzida keskin geosiyosiy oʻzgarishlar roʻy berdi, xalqaro miqyosda xavfsizlik va barqarorlik tizimi izdan chiqmoqda. Globallashuv jarayonining tobora shiddatli tus olishi nafaqat insoniyat imkoniyatlarini kengaytirmoqda, balki ziddiyatlarning keskinlashuvi, rivojlangan va qoloq davlatlar oʻrtasidagi tafovutning oʻsishiga olib kelmoqda. Buning oqibatida tinchlik va barqarorlikka raxna solayotgan, mohiyati va koʻlamiga koʻra transmilliy xususiyatga ega turli xatti-harakatlar sodir etilmoqda.

Globallashuv davrida yuksak maʼnaviyatli va axloq-odobli, iqtidorli, bilim saviyasi yuqori va chuqur, zukko, ishbilarmon, ishchan kishilar zarur. Qashshoq maʼnaviyat, axloqiy sust, bilim saviyasi yuzaki va past, ishning koʻzini bilmaydigan kishilar bozor munosabatlarida koʻzlangan maqsadga erisha olmaydilar. Ana shunday holatlarda bir qancha muammolar yuzaga kelishi tayin. Bugungi kunda yoshlar va ularning axloqi bilan bogʻliq muammolar mavjud. Jumladan, - Yoshlar tomonidan jinoyatlarni sodir

etilishi;

- yoshlar oʻrtasida oʻz joniga qasd va suiqasd qilish holati;
- yoshlar oʻrtasida giyohvandlikning koʻpayishi;
- yoshlarni surunkali ichishga ruju qoʻyishi;
- OITS va OIVga chalingan yoshlarning mavjudligi;
- yoshlar oʻrtasida nikohning bekor boʻlayotganligi;

– Doimiy ish joyiga ega boʻlmagan yoshlar hamda xorijiy mamlakatlarga ishlashga ketgan yoshlar va ularning ayrimlarida yuzaga kelayotgan axloqsizlik va bu orqali jamiyat kishilariga boʻlayotgan salbiy taʼsirlari kabi boshqa muammolarni misol keltirish mumkin. Yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar 2012-yilning 1-yarim yilligida 10,1 mingga tashkil etgan boʻlsa, 2013-yil yanvar holatiga koʻra bu koʻrsatgich taxminan 18,2 mingga yetgan va 8 mingga oʻsish holati kuzatilgan.

Bundan xulosa qilish mumkinki, yoshlar oʻrtasida hali koʻp muammolar mavjud. Lekin yuqorida keltirilgan muammolarni aniqlashni oʻzi bilan ish bitmaydi. Balki, muammolarning yuzaga kelish sabablari va ularni bartaraf etishning samarali yoʻllarini qidirib topish hamda amalga oshirish zarurligi eng muhim vazifalardan ekanligi shart qilib qoʻyiladi. Bunday muammolarni yuzaga kelish sabablarini oʻrganish davomidayoshlardagi iroda zaifligi, sabrsizligi, aqlsizligi va bir soʻz bilan aytganda ulardagi maʼnaviy qashshoqlik asosiy omil boʻlib xizmat qilmoqda. Maʼnaviy yetuk yoshlar hech qachon axloqsizlikka olib boradigan ishlarni qilmaydi, balki, u zararli narsalardan ehtiyot va ogoh boʻlishga doimo intiladi. Shu jihatdan muammoning dolzarbligi quyidagilardan iboratdir:

– Siyosiy jarayonlar globallashib, mamlakatimizga nisbatan gʻoyaviy taxdidlar kuchayayotgan bir paytda talaba-yoshlar tarbiyasi masalalarining dolzarbligi yanada yaqqolroq namoyon boʻladi. Bu esa ulardan koʻproq oʻqishni, oʻz ustida ishlab, oʻzining bilim va koʻnikmalarini doimiy oshirib borishni talab etadi.

– Bugungi kunda bizning fikrimizcha maʼnaviyat masalalari nafaqat bizning mamlakatimizda, balki butun dunyo hamjamiyatida har jihatdan davrimizning eng dolzarb masalasiga aylanmoqda. Shu jihatdan olib qaraganda yoshlar maʼnaviy kamolotining ijtimoiy-falsafiy taxlili masalasi yanada dolzarb ahamiyatga ega.

– Jahonda bugungi kunda turli global muammolar – ekologik halokatlar, terrorism, ekstremizm, odam savdosi, giyohvandlik kabi illatlar xalqaro xavfsizlikka tahdid solayotgan bir paytda bunyodkor gʻoyalarni oʻzida mujassam etgan, odamlarni ezgulikka daʼvat eta oladigan, milliy gʻoyani oʻrganish, hozirgi davrdagi murakkab ilmiy-kontseptual muammolarni tahlil qilishda, mafkuraviy immunitetni shakllantirishda Islom falsafasining taʼlim-tarbiya masalalari muhim ahamiyatga ega.

– Bugungi globallashuv jarayonlari dunyo xalqlarining hayotiga, ijtimoiy-siyosiy, maʼnaviy-maʼrifiy negizlariga oʻzining taʼsirini oʻtkazmoqda. Dunyo xalqlari bir-biri bilan uzviy bogʻlanib bormoqda. Shunday sharoitda oʻzligini saqlab qolish, oʻziga xos va mos diniy, milliy-maʼnaviy qadriyatlarini unutmasdan, uni demokratik jamiyat

qurish tamoyillari bilan bog'liq holda amalga oshirishga erishish, demokratik jamiyat qurishni maqsad qilib olgan O'zbekiston xalqi uchun ham muhim va dolzarb vazifadir.

НОСИРУДДИН САМАРҚАНДИЙНИНГ “АЛ-ФИҚҲ АН-НОФЕЪ” АСАРИДА БАЁН ЭТИЛГАН ИЖТИМОЙ МАСАЛАЛАРНИНГ ЗАМОНАВИЙ АҲАМИЯТИ

Бекзодбек Мухтаров Муроджон ўғли
Ўзбекистон халқаро ислом академияси таянч докторанти

Бугунги глобаллашув жараёнида дунё бўйлаб ҳар-ҳил ғоя ва қарашларнинг кенг тарқалиши кузатишмоқда. Бу жараён айниқса, ёшлар орасида фаол кечиб, уларнинг хатти-ҳаракатларида ўз аксини топмоқда. Хусусан, “оммавий маданият” ва унинг турли кўринишлари бунга мисол бўлади. Оммавий маданиятнинг асосий кўринишларидан бири бу киши ташқи қиёфасини инсонларга хос бўлмаган шаклларга солиш, ўз тана аъзоларини ўзгартириш, кийиниш маданиятини буткул инкор этиш каби ҳолатларда ўзини намоён этмоқда.

Носируддин Самарқандийнинг “ал-Фиқҳ ан-нофеъ” асари бундан қарийб тўққиз аср олдин ёзилган бўлсада, унда кўтаришган масалалар ҳануз аҳамиятини йўқотмади. Хусусан, асарнинг 23-бўлими (китоби) “Истеҳсон” – “Маъқулланган ишлар китоби” деб номланиб, унда айни ижтимоий ҳаётга оид масалалар ёритилган. Айниқса, кийиниш маданияти, эркак киши ва аёлларга хос кийим ва тақинчоқлар масаласи батафсил баён этилган. Жумладан, мазкур бўлимда эркак кишилар учун ипак матодан бўлган либослар кийиш ҳалол эмаслиги, аксинча, ипак мато аёл кишилар учун мумкин бўлиб, уларга зийнат бўлиши таъкидланган [2. 887]. Бунга эса Расулulloҳ (с.а.в.)нинг **“Ипак матодан либос кийиш ва тилла (тақинчоқлар тақиш) умматимнинг эркакларига ҳаромдир. Уларнинг аёлларига эса ҳалолдир”**, – деган ҳадисини далил қилиб келтирилади.

Ундан кейин мазҳаб бошиларнинг ипак ёстиқдан фойдаланиш борасидаги қарашларини баён этади. Абу Ҳанифа ипак ёстиқдан фойдаланишга рухсат берган бўлса, унинг шогирдлари Абу Юсуф ва Имом Муҳаммад ипак ёстиқдан фойдаланиш ҳам эркак киши учун макруҳ, деб қайтарган [2. 887-888]. Абу Ҳанифа ёстиқда кийимлик белгиси йўқ, Аллоҳ таолонинг **“Айтинг: “Бандалари учун чиқарган Аллоҳнинг зийнатини ва пок ризқларни ким ҳаромга чиқарди?”** оятига мувофиқ рухсат беради [1. 154].

Шунингдек, кейинги масалада ипак толасидан тўқилган қаттиқ кийим -

кимхоб (Кимхоб – урушда кийилган кийим. Инсон кўкраги ва олд танасини ўқлардан ҳимоя қилувчи совутни ичидан кийилган кийим) ҳақида Абу Юсуф ва Имом Муҳаммад уруш вақтида совутни ичидан кийса бўлади, деб рухсат берган. Абу Ҳанифа эса макруҳ санаган [2. 888].

Демак, эркак кишиларга кийим кийишда ипак матодан сақланиш тавсия қилинган. Чунки у жуда ҳам майин бўлиб, эркакларга хос сифатлардан эркакларни чиқариб юборади. Ипак либос аёлларга хос бўлиб, уларга зийнат ва кўрк бағишлайди.

Ҳозирги кунда афсуски, “оммавий маданият”га эргашган ёшлар орасида кийим кийишда миллий анъаналарга беъэтиборлик Ғарб услубидаги кийимларга ружуъ қўйиш кучайиб бормоқда. Бу эса бизнинг жамиятга Ғарб маданияти ва урф-одатлари ҳам кириб келишига сабаб бўлмоқда. Шу боис ҳам ёшларимизни миллий ва диний қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаш ота-оналар олдида турган муҳим вазифаларидан бири саналади.

“Оммавий маданият”нинг яна бир кўринишларидан бири бу турли хил тақинчоқ тақишдир. Бу ҳолатларнинг эркак кишилар орасида тарқалиши эса миллий ва диний қадриятларимизга зид ҳисобланади.

“Ал-Фиқҳ ан-нофеъ” асарида бу ҳақида алоҳида тўхталиб, эркак кишиларга тилла ва кумушдан ясалган тақинчоқларни тақиш ман этилиши, аёлларга эса рухсат берилгани айтилади [2. 889]. Шунингдек, эркак кишиларга фақатгина кумуш узук, камар (белбоғ) ва қиличнинг ушлайдиган жойи кумушдан бўлишига рухсат берилади.

Бугунги кунда учрайдиган тиллодан ясалган никоҳ узукларини тақиш ҳам Ғарбдан кириб келган маданиятлардан биридир. Миллий ва диний қадриятларимизда эркак кишиларга тиллодан узук тақишга рухсат берилмайди. Никоҳ маросимларида ҳам бундай одат бўлмаган. Лекин аёлларга тилло ва кумуш тақинчоқлар махр сифатида бериш одати бўлган.

“Нофеъ”нинг давомида Самарқандий ўғил болаларга ҳатто чақалоқ бўлса ҳам ипак либос кийдириш ва тиллодан бўлган тақинчоқлар тақишни макруҳ, деб айтади [2. 890].

Бу билан олим ёш болаларни чақалоқлигидан бошлаб, тўғри тарбия қилиш лозимлигини таъкидлайди. Ёшлигидан чиройли тарбия топган бола, катта бўлганида ҳам адашмайди.

Аммо ҳозирги вақтда ёшу катталар орасида зебу зийнтага берилиш, дабдаба-бозлик, ҳашамкорлик каби иллатлар кучайиб бормоқда. Бу эса уларнинг миллий ва диний қадриятларимиздан узоқлашаётганликлари, ўзга маданиятларга кўр-кўрона тақлид қилаётганликлари натижасидир.

Бу ҳолатлар айниқса, кундалик ишлатиладиган уй-рўзгор буюмларидан тортиб, меҳмонлар учун ишлатиладиган анжомлар, тўй-ҳашамда фойдаланиладиган идиш-товоқларда ҳам ўз аксини топган. Бу ҳолат ислом динида исроф ҳисобла-

ниб, бундай қилишдан қайтарилган. Носируддин Самарқандий ҳам китобида бу ҳақида келтириб, “эркак ва аёл кишиларга ейдиган, ичадиган, хушбўйланадиган ва кундалик ишларда фойдаланадиган идишлари кумуш ва тиллодан ясалган бўлиши жоиз эмас”, – дейди [2. 890]. Бунга Расулulloҳ (с.а.в.)нинг **“Ким кумуш ёки тилло идишдан ичса, қорнига дўзаҳ оловидан ебди”**, – деган ҳадисини далил қилиб келтиради.

Мавзу давомида шишидан ясалган идишлар, биллур, ялтироқ тошлардан ясалган идишлардан фойдаланиш жоиз эканлиги айтилади. Шунингдек, эгар ва доимий ишлатиладиган идишларга кумуш ранг берилган бўлса, ундан фойдаланиш мумкин. Демак, инсонлар фойдаланадиган идиш-товоқлар тилло ва кумуш бўлишидан қайтарилган. Чунки буларнинг барчаси биринчидан, исроф ҳисобланса, иккинчидан, инсонлар бу каби нарсалар билан бошқалар олдида фарҳланиб, кибрланишига олиб келади. Кибр эса инсонларни ёмонликка ета-клайди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, глобаллашув жараёнида юзага келаётган ижтимоий муаммоларни аниқлаш ва уларни олдини олиш чораларини кўриш бугунги куннинг долзарб масалалардан бири саналади. Бу жараёнда буюк алло-малармизнинг маънавий меросидан фойдаланиш эса самарали натижалар беради. Носируддин Самарқандийнинг илмий мероси, хусусан, “ал-Фиқҳ ан-нофеъ” асари ҳам ана шундай манбалардан бўлиб, асарда баён этилган ижтимоий масалалар ҳозирда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

ГЛОБАЛЛАШУВ САЛБИЙ ОҚИБАТЛАРИНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ТАЪСИРИ

Матёкубов Сардорбек Ибрагим ўғли

*Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети, Нукус ш.
Қорақалпоғистон Республикаси.*

Ҳозирги кунда глобаллашув жараёни тез суръатларда ўсиб бормоқда. Бу жараён эса барчамизни огоҳликка чақиради. Глобаллашув яхлит жараёнларни ўз ичига қамраб олади. “Энг умумий маънода, глобаллашув, бир томондан муайян ҳодиса, жараённинг барча минтақалар, давлатлар ва бутун Ер юзини қамраб олганини, иккинчи томондан, уларнинг инсоният тақдирига дахлдор эканини англатади. Ижтимоий ахлоқнинг шаклланиши тарбия жараёнига, диний тарбияга ҳам асосланади. Инсоният цивилизацияси тарихига назар ташлайдиган бўлсак, ибтидоий жамият даврида инсон ҳаётига ҳавф солувчи, нафақат битта одам ҳаётига, балки бутун инсоният эволюциясига ҳавф солувчи омиллардан бири сифатида яшаш учун кураш

ва ташқи душманлардан, яъни ёввойи ҳайвонлардан ҳимояланиш ҳисобланган. Бу ташқи таъсирлардан ҳимояланишнинг ягона омили эса, бу шакл-шубҳасиз ўзаро бирга яшаш зарурати ҳисобланган. Айнан мана шу омилнинг ўзидан ҳам кўриниб турибдики, дастлабки даврлардан бошлаб бирга ривожланиш омили туфайлигина инсоният эволюцияга эришган ва бутунги тараққиётгача этиб келган. Шундан ҳам кўриниб турибдики, глобаллашув нафақат бугунги куннинг ижтимоий зарурати бўлиб келган ва бўлиб қолади. Глобаллашув жараёни ўзининг мураккаблиги ва серқирраллиги билан алоҳида ажралиб туради. “Глобаллашув тушунчаси ҳақидаги қарашлар турли-туманлигича давом этиб келмоқда. Бу табиий ҳол. Чунки унинг макон ва замонда содир бўлиш хусусиятлари турлича бўлиб дунёнинг ўзгаришига ўтказаетган таъсирида ҳам янги янги имкониятлари намоён бўлмоқда”. Глобаллашув жараёнида ахборот ва компьютер технологиялардан тўғри ва самарали фойдаланиш зарур. XXI аср инсоният тамаддунига ахборот технологиялари ва интеллектуал салоҳият асри сифатида кирди. Бу асрда инсон ақли ва тафаккури ёрдамида ақл бовар қилмас даражадаги техника ва технологиялар яратилди, айнан мана шу техника ва технологиялар ёрдамида ҳаётнинг барча соҳаларида юксак натижаларга эришилмоқда. Мазкур кашфиётларнинг бири сифатида бугунги кунда энг оммалашган интернет тармоғи эса ягона ахборот тарқатувчи манба сифатида бугунги кунда бутун дунё томонидан эътироф этилмоқда. Гуруч курмаксиз бўлмагани каби, айнан мана шу манбадан ҳам ўз ғаразли мақсади йўлида фойдаланувчилар чиқиб турибди. Статистик маълумотларга қараганда бир кунда дунё аҳолиси бўйича 3,8 миллиард киши интернет тармоғи турли ижтимоий сайтларидан фойдаланади. Бу эса дунё аҳолисининг 70 фоизи демакдир. Шулардан 40 фоизини 28 ёшгача бўлган ёшлар, 22 фоизини ўрта ёшлилар, 8 фоизини эса кексалар ташкил қилади. 28 ёшгача бўлган интернетдан фойдаланувчилар 60 фоизи турли ижтимоий тармоқлардан, 30 фоизи турли янгиликлар, реклама роликлари, сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ҳаётда юз бераётган воқеа-ҳодисалардан, 10 фоизи эса адашиб интернетни тушунмасдан фойдаланувчиларни ташкил этади. 1 дақиқада ўртача ҳисобда интернет тармоқларига 45 та хабар реклама турли янгиликлар киритилади. Айнан мана шу вақт мобайнида эса дунё бўйича атиги 5 та қолдирилган хабарлар ўчирилади. Энди мана шу статистикага таянган ҳолда бир фикр юритиб кўрайлик: бир дақиқада 45 та хабар қолдирилса, шулардан атиги 5 та хабар ўчирилса, кунига фойдаланувчи аҳоли ушбу хабарномаларга билиб кирса, кимдир хоҳламасдан, кимдир ўқиган нарсасидан тўғри хулоса чиқарса, кимдир эса бу янгилик умуман қизиқтирмаса, яна кимгадир бу нарса қанақадир куч бағишлайди. Бу хабарларнинг бири ҳақиқат бўлса, яна бириси эса кимгадир қилинган тухмат, кимдандир аламини олиш ёки кимгадир берилган текин фойдасиз маслаҳатлар. Айнан мана шу интернет тармоқлари орқали тарқалаётган ва ҳамма учун урф бўлаётган маслаҳатлар йўл-йўриқлар мажмуаси “оммавий маданият” номи остида жаҳон саҳнаси остида пайдо бўлди. Оммавий маданият – дунё маданиятларининг

қўшилиши, аралашиши, миллий маданиятларнинг секин асталик билан йўқолиб боришидир. Энди бир ўйлаб кўрайликчи, миллий маданият йўқолиб, бутун дунё битта маданиятга бўйсунса, амал қилса, шу маданиятни келтириб чиқарган, халқ қаерда қолади, миллат қаерда қолади? Унинг минг йиллик тарихичи? Бир қарашда арзимас, эътибор берилмас даражада кўринган бу нарса вақти келиб битта инсон ёки маҳаллада ёхуд шахс тақдирига ва келажагига эмас, балки бутун бир миллат келажагига, тарихига, илдиизига урилган болта бўлди. Шундай экан биз бу жараёнга қарши курашни аввалам бор фуқароларда ғоявий ва маънавий иммунитетни шакллантиришдан бошлашимиз лозим. Бунинг учун эса биринчи навбатда оилаларда соғлом маънавий муҳитни, айниқса энди турмуш қураётган оилалар туман ФХДЁ бўлимларида маънавий тарғибот марказларини ташкил қилиш керак. Бундай марказлар томонидан оилаларга, бўлажак ота-оналарга оила, унинг муқаддас даргоҳ эканлиги, фарзанд тарбияси келажақда жамиятда қандай инсон сифатида кириши, бевосита уларнинг бугунги кунда унга кўрсатаётган йўл йўриқларига даҳлдор эканлиги, бу эса фарзанд келажаги учун қайғуриш ота-она олдидаги муқаддас бурч эканлигини уларга тушунтириш ва мазмун-моҳиятини этказиб бериш лозим. Ўз тарихини авлод-аждоди кимлигини, ўзлигини англаган, миллий ўзлигини англаган, билмаган унутмаган инсон ҳар қачон ўз танлаган йўлидан оғишмай ҳаракат қилиб, ватан ва халқ манфаати келажаги учун ўзини даҳлдор сезиб ҳаракат қилади. Буюк мутафаккир Абу Наср Форобий шундай деган: «Инсоният фақатгина илм ва юксак ахлоқийлик асосида яхлит фозил жамоага бирлаша олиши мумкин». Унинг таълимоти марказида юксак маънавиятли ва ахлоқли комил инсонни шакллантириш ғояси ётибди.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Мўминов Раҳимжон Қаюмжонович

Андижон давлат тиббиёт институти

«Психиатрия ва наркология» кафедраси катта ўқитувчиси,

Каримов Абдулвоҳид Хатамович

ассистент,

Азимова Гулчехра Азизбековна

ассистент

Ҳаммамизга маълумки, XIX асрнинг охири XXI асрнинг бошларидаги халқаро вазият глобаллашув жараёнларининг ниҳоятда чуқурлашиб кетганлиги билан характерланади. Масаланинг муҳим ва долзарб жиҳати шундан иборатки, ҳозирги замон глобаллашув жараёнлари инсоният учун келтириб чиқараётган оқибатлар моҳиятини тезда тушуниб англаш осон кечмаяпти. Бугун глобаллашув ўзининг

қамрови, таъсир кучи, тобора оммавий тус олиши билан кам тараққий қилган ва энди тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатлар халқларини миллий маънавиятига тажовуз қилмоқда, уларнинг заминларини емирмоқда ва истиқболда оммавий маънавият таъсирида уларнинг барбод бўлишига замин тайёрламоқда. Бу тажовуз нафақат оммавий ахборот воситалари телеведение, интернет ёки уяли телефонлар воситасида, шунингдек инсонларнинг ҳаёт кечириши ва турмуши учун зарур бўлган иқтисодиёт воситасида ҳам амалга оширилмоқда.

Бугунги глобаллашув жараёнида диний экстремизм ва терроризм инсоният учун жиддий хавф-хатарга айланди. Четдан “оммавий маданият” ниқоби остида кириб келаётган мафкуравий хуружлар, ёшлар онгига бузгунчи таъсир кўрсатишга йўналтирилган уринишларга қарши курашиш долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Биринчи Президентимиз Ислоҳ Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида дунёда турли мафкуралар ўртасида кураш кескин тус олаётган бугунги кунда фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш кераклигини таъкидлаб ўтганлар.

Биз миллий маънавиятни ҳар томонлама юксалтириш масаласини ўз олдимизга асосий вазифа қилиб қўяр эканмиз, бугунги кунда маънавиятимизни шакллантирадиган ва унга таъсир ўтказадиган барча омил ва мезонларни чуқур таҳлил қилиб, уларнинг бу борада қандай ўрин тутишини яхши англаб олишимиз мақсадга мувофиқ бўлади[1].

Мамлакатимизда эртанги кунимиз эгаларининг ҳар жиҳатдан соғлом камол топиши, замонавий билимларни эгаллаши, ўз иқтидор ва қобилиятини рўёбга чиқариши давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир.

Миллий ва умуминсоний қадриятларнинг аҳамияти, уларга қарши қаратилган ёт ғоя ва маънавий таҳдидлар моҳиятини очиб беришга қаратилган тадбирлар ёшларни ҳушёрликка, ҳаётга теран нигоҳ билан боқишга чорламоқда.

“Оммавий маданият” қуткусига қарши доимо огоҳ бўлиш, бундай пайтда аҳоли, айниқса, ёшларнинг хатти-ҳаракати, нима иш билан машғул эканини назорат қилиб бориш асосий вазифамиздир. Бугунги кунда турли тадбирларда ёшлар эътиборига ҳавола қилинмоқда.

Мамлакатимизнинг барча ҳудудда мустақиллик йилларининг илк давридан бошлаб, ёшларимизнинг маънавиятини юксалтириш мақсадида турли ёшлар фестиваллари ўтказилиб келинди.

Маънавиятни шакллантиришга бевосита таъсир қиладиган муҳим ҳаётий омил - бу таълим-тарбия тизими билан чамбарчас боғлиқдир. Маълумки, отабоболаримиз қадимдан бебаҳо бойлик бўлиш илму маърифат, таълим ва тарбияни инсон камолоти ва миллат равнақининг энг асосий шарти ва гарови деб билган[1].

Сўнгги йилларда ёшларни маънавиятини юксалтиришда “Ёшлар

гиёҳвандлик, жиноятчилик ва терроризмга қарши” мавзусида тадбирлар мунтазам равишда ўтказилиб келинмоқдаки, бугунги кунда ушбу тадбирларни самараси натижасида Ўзбекистонда гиёҳвандлик ва у билан билан боғлиқ муаммоларнинг камайганини кўрамыз. Ушбу тадбир орқали огоҳлик ва ҳушёрлик нечоғли муҳим эканини, бугун биз замонавий билимларни эгаллаб маънавиятимизни бойитишимиз, ёт таъсирларга ҳар доим сергак туришимиз кераклигини янада чуқур тушуниб етдик.

Мамлакатимизда ёшларни юрт равнақи йўлида бирлаштириш, маънан етук, мустақил фикрлайдиган, аниқ ҳаётий позицияга эга инсонлар этиб тарбиялаш, уларда сиёсий-ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш, ёш авлоднинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Ўтказилаётган турли танловлар йигит-қизларда сиёсий-ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришга хизмат қилмоқда[2].

Олий ва ўрта махсус таълим, Адлия, Ички ишлар вазирликлари ва бошқа қатор ташкилотлар ҳамкорлигида ташкил этилган “Сиз қонунни биласизми?” танлови ва шундай лойиҳалар кўплаб ўтказилиб келинмоқда. Ўғил-қизларимизни Президентимиз асарлари, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Оила, Меҳнат кодексларининг ёшларга оид бандлари, “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”, “Терроризмга қарши кураш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари бўйича билимларини янада мустаҳкамлашга хизмат қилиб келмоқда.

Мамлакатимизда юксак салоҳиятли, чуқур билимга эга ёш авлод камолга етмоқда. Улар қалбида она Ватанга садоқат, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат туйғуси юксалмоқда[3]. Ўтказилаётган маданий-маърифий тадбирлар, лойиҳалар мустақил фикрли, онгу тафаккури соғлом ғоялар асосида шаклланган баркамол авлодни вояга етказишда муҳим аҳамият касб этмоқда.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ИХ РЕШЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Раджапов Камоладдин Эркаевич

Ташкентский государственный экономический университет, к.э.н., доцент,

Эркаева Бибиробия Камоладдин кизи

Ургенский государственный университет,

г.Ургенч Хорезмская область, студентка 2 курса

Глобализация является характерной чертой процессов изменения структуры, понимаемого как совокупность национальных хозяйств, связанных друг с

другой системой международного разделения труда, экономических и политических отношений, путём включения в мировой рынок и тесного переплетения экономики на основе транснационализации и регионализации. Глобализация стала важнейшей реальной характеристикой современной мировой системы, одной из наиболее влиятельных сил, определяющих ход развития нашей планеты. Согласно преобладающей точке зрения на глобализацию, ни одно действие, ни один процесс в обществе (экономический, политический, юридический, социальный и т.д.) нельзя рассматривать ограниченно только как таковое (таковой). Глобализация международных отношений — это усиление взаимозависимости и взаимовлияния различных сфер общественной жизни и деятельности в области международных отношений. Она затрагивает практически все сферы общественной жизни, включая экономику, политику, идеологию, социальную сферу, культуру, экологию, безопасность, образ жизни, а также сами условия существования человечества.

Узбекистан, успешно формирует демократическое государство на основе развития и укрепления социально-ориентированной рыночной экономики, поддерживает принципы и рекомендации Глобальной повестки дня на XXI век, определивших основные направления развития человечества в новом столетии. Решения, принятые мировым сообществом о необходимости всемирного сотрудничества по гармоничному достижению двух важнейших целей современной цивилизации – высокое качество окружающей среды и здоровая, социально справедливая экономика для всех народов мира восприняты в Узбекистане с особой остротой и заинтересованностью. В условиях глобализации, решение вопроса об участии Узбекистана в различных международных организациях становится еще более определяющим в обеспечении устойчивого развития страны. Что является наиболее первостепенным в этих условиях – быстро и адекватно реагировать на изменения в международной среде, успешно интегрироваться в мирохозяйственные инновационно-производственные процессы и на этой основе обеспечить способность страны успешно конкурировать в международной торговле, привлекать и эффективно использовать иностранный капитал и решать задачи структурной перестройки экономики.

В эпоху глобализации каждой стране, каждой нации очень трудно найти свое место, выгоду, свою политику. Вчерашний анализ уже не соответствует требованиям сегодняшнего дня. Это очень сложно, сами видите, как стремительно развиваются события на международной политической арене крупнейшие государства противостоят друг другу¹⁵.

Отношение к глобализации как специалистов, так и всех жителей нашей пла-

¹⁵ «Газета.uz», из выступления Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева по вопросам развития Шайхантахурского района Ташкента и решения проблем в жилищно-коммунальной сфере

неты очень неоднозначно, а порой и диаметрально противоположно. Это связано с разными точками зрения на последствия глобализационных процессов, в которых одни усматривают серьезную угрозу мировой экономической системе, а другие видят средство дальнейшего прогресса экономики. Несомненно, последствия глобализации могут носить как позитивный, так и негативный характер, однако альтернативы ей нет, в связи с чем основное внимание в статье уделено исследованию опасностей (угроз), которые несут эти процессы, и возможностей и выгод, возникающих в процессе глобализации. Позитивное значение глобализации трудно переоценить: неизмеримо умножаются возможности человечества, более полно учитываются все стороны его жизнедеятельности, создаются условия для гармонизации. В качестве позитивных последствий (преимуществ) глобализационных процессов можно назвать:

- Использование все большим количеством стран инновационных технологий и достижений;
- Современных технических стандартов и методов корпоративного и государственного управления экономикой;
- Глобальной конкуренции;
- Повышению отдачи человеческого капитала;
- Более рациональное использование вовлекаемых в воспроизводственный процесс ресурсов и другие.

В процессе глобализации концепция социального развития рассматривает несколько способов, благодаря которым можно достичь оптимальной взаимосвязи между экономическим ростом и социальными процессами: Увеличение инвестиций (в том числе и государственных) в образование, здравоохранение, профессиональную подготовку. В социально-экономической сфере под воздействием процессов глобализации выделяются следующие проблемы:

- проблема истощения ресурсов;
- экологическая проблема (которая может быть рассмотрена как некая модификация проблемы истощения ресурсов);
- гонка вооружений, без прекращения которой невозможно решение никаких других проблем, поскольку именно она забирает львиную долю всех ресурсов;
- разрыв в уровнях развития развитых и развивающихся стран, который является источником постоянно растущей международной напряженности и нестабильности, поскольку «бедные» страны и люди завидуют «богатым»;
- проблема продовольствия (как важную часть проблемы истощения ресурсов), производство которого не поспевает за ростом населения;
- демографическая проблема (удвоение числа жителей Земли каждые 20-30 лет) представляется многим не столь очевидной, но ее катастрофический характер несомненен (хотя в развитых странах Европы число коренных граждан не-

уклонно сокращается);

– проблема бедности, характерная резкой разницей в уровнях доходов людей из развитых и развивающихся стран;

– проблема миграции десятков миллионов людей из «бедных» стран в «богатые» и другие.

В качестве решений этих проблем можно предложить следующие:

– проведение некоторых мероприятий, в том числе проведение аграрных реформ, социально-экономических преобразований, способствование накоплению капитала и т. д.;

– создание заменителей природных ресурсов посредством научно-технического прогресса и увеличения капиталовложения умственным способностям рабочей силы;

– создание сильной и устойчивой стратегии обеспечения продовольствием всего мира;

– распространение малого и семейного бизнеса среди населения с низким доходом, увеличение количества промышленных предприятий и создание новых рабочих мест;

– увеличение качества образования и подготовка высококвалифицированных кадров исходя из их возможностей, способностей, интересов и потенциала.

В процессе глобализации высокие темпы экономического роста оказывают влияние на социальное развитие. Если они, например, достигнуты за счет экстенсивных факторов, усиления эксплуатации труда населения, резкой дифференциации доходов, то говорить о социально-экономическом развитии. Само понятие экономического развития должно предполагать не только рост показателей объемов производства, но обязательно включать качественный аспект воспроизводственного процесса, и в качестве результата, увеличение эффективности, включая обязательно социально-экономическую и экологическую составляющую.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР МАСЪУЛИЯТИ ВА ИЖТИМОЙЛАШУВИ МАСАЛАЛАРИ

Абдужабборовва Мусаллам Лапасовна

педагогика фанлари номзоди, доцент,

Давлатов Ойбек Ғаниевич

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтини

XXI асрда бирон-бир мамлакат ёки ҳудуднинг тараққиётини фаол ахборот алмашувисиз тасаввур этиб бўлмайди. Ахборотлашган жамиятнинг шакллани-

ши давлат ва жамиятлар ҳаётининг барча соҳаларида жиддий ўзгаришларга олиб келмоқда. Ахборотлашган жамият шаклланишининг ижобий жиҳатларини, ахборот тараққиётининг бош омилига айланишини инкор этмаган ҳолда, айтиш лозимки, бу жараён билан боғлиқ қуйидаги қатор салбий тенденцияларни ҳам қайд этиш мумкин. Бу борада сиёсатшунос олима Н.Умарова шундай ёзади: "...Ахборотни тараққиёт кушандасига айлантираётган кучлар ҳам йўқ эмас. Ахборотлаштириш жараёнининг ижобий жиҳатлари билан бир қаторда ахборот соҳасидаги ютуқлардан ёмон ниятларда фойдаланиш хавфи ҳам туғилмоқда. Бунда ахборотдан жаҳонда тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш, давлатларнинг суверен тенглиги тамойилларига амал қилиш, низоларни тинч йўл билан ҳал қилиш, кучдан фойдаланмаслик, ички ишларга аралашмаслик, инсон ҳуқуқи ва эркинликларини ҳурмат қилиш каби мақсадларга зид равишда фойдаланилмоқда".

Шунингдек, дунёнинг тобора интеграциялашуви, глобаллашувнинг янада чуқурлашиб бориши оқибатида кишилар ўртасидаги муносабатларда индивидуалистик қарашлар кучайиб бормоқда. Тўғри, инсоннинг шаклланишида унинг фақат ўзига хос қобилиятлари, истеъдоди, имкониятлари, билим савияси катта рол ўйнайди. Уларсиз шахс комолотини тасаввур этиб бўлмайди. Аммо ёшларда фақат ўз қобиғида ҳаракат қилиш, жамият ҳаётидаги умумэътироф этилган нормалардан чекиниши уларнинг ижтимоийлашувига салбий таъсир кўрсатади.

Глобаллашув (лотинча *globus* – шар, *frglobal* – умумий, ялпи) – халқаро ҳамжамятнинг барча соҳаларидаги ўзаро алоқа ва ўзаро боғлиқликни чуқурлашуви асосидаги янги, умумжаҳон глобал тизимнинг шаклланиши, ташкил этилиши, амал қилиши ва ривожланишининг объектив жараёнидир. "Глобаллашув" атамаси дастлаб америкалик олим Т. Левитнинг "Гарвард бизнес ревью" журналининг 1983 йилги сонларидан бирида тилга олинган.

Албатта таъкидлаб ўтишимиз керак, глобаллашув жараёнининг ёшлар тарбиясидаги ижобий жиҳатлари билан биргаликда айрим салбий таъсирларига ҳам гувоҳ бўлаёلمиз. Шундай экан, глобаллашув шароитида маънавий-ахлоқий тарбия тизимини янада такомиллаштириш, таълим-тарбия самарадорлигини ошириш, ёш авлоднинг маънавий иммунитетини мустаҳкамлаш катта аҳамият касб этади.

Айни пайтда миллат ва мамлакат келажаги йўлида ёшлар масъулиятини янада ошириш масаласи шу куннинг ўта муҳим вазифаларидан бирига айланмоқда. Бизнинг назаримизда бунинг қатор йўллари мавжуд деб, тарих фанлари доктори, профессор А.Маврулов ўзининг "Ватанни севиш масъулияти" деб номланган китобида қўйидаги фикрларни баён этади: "...Жамият ривожланишида фуқаролар, айниқса ёш-йигит қизларнинг ижтимоийлашувига алоҳида эътибор бериш лозим. Маълумки, ижтимоийлашув – у ёки бу воқеа, шахс ёки ҳаракатнинг ижтимоий моҳият касб этиб, кўпчиликка даҳддор бўлиб, ижтимоий муносабатлар

муҳассамига айланиб боришини англадиган тушунча ҳисобланади. Ижтимоийлашув аслида Шарқ миллий-маданий меросида, хусусан, ўзбек миллий харақтерига хос ҳодисадир. Ўзбеклар азал-азалдан ўз олдиларига барча вазифаларни жамоавийлик асосида ҳал этганлар. Биргина ҳашарни олиб кўрадиган бўлсак, у шубҳасиз, кишилар ижтимоийлашувининг юксак кўринишидир”[3.93].

Дарҳақиқат, ижтимоийлашув тушунчасига психологик нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, шахс ўзини англашида ижтимоий муҳитнинг таъсири муҳим ҳисобланади. Чунки, шахснинг ўз-ўзини англашини психологлар шартли равишда тўртта ўзаро боғлиқ томонларини кўрсатиб ўтадилар:

1. Ўз-ўзини билиш. 2. Ўз-ўзига муносабат. 3. Ўз-ўзини ҳис қилиш. 4. Ўз-ўзига таъсир кўрсатиш. Демак, хулоса қилиш мумкинки, ёшлардаги ўз-ўзини билиш асосида ўзликни англаш, ўз-ўзини бошқариш, тарбиялашгача олиб бориш мумкин экан.

Шу ўринда ёшлар масъулиятини янада оширишга имкон берадиган муҳим жиҳатлардан бири - уларнинг компетентлигидир. “Маънавият: асосий тушунчалар” изоҳли лугатида “компетентлик”ка қуйидагича таъриф берилади: “Компетентлик – маълум ҳолат хусусида тўғри мулоҳаза юритишга имкон берадиган билимга эга бўлиш, далил-исботли фикр, кишининг муайян соҳада савиясини ифода этадиган атама”.

Хўш, нима учунбиз ёшлар масъулияти хусусида фикр юрита бориб айнан компетентлик тўғрисида сўз очдик. Бунинг қатор сабаблари бор. Биринчидан, илм-фан тобора ривожланиб борган сари билимлар кучайиб бормоқда. Билимлар уммонида ягона тўғри хулосани айта билиш жуда қийин. Иккинчидан, ижтимоий ривожланишнинг ҳозирги босқичидабир-бирига зид, бир-бирини инкор этувчи фикрлар жуда кўпайиб кетган. Уларнинг мантиқан энг тўғрисини топиш ва бу бўйича ҳаракат қилиш осон эмас. Учинчидан, турли имкониятлар ичидаягона тўғри қарорниқабул қилишдан ҳам мураккаб вазифа йўқ.

Буларнинг бори шахсдан, ёш йигит-қизлардан кучли компетентликни талаб этади. Компетентлик ўз-ўзидан ҳосил бўладиган даража эмас. Унинг учун ҳар бир ёш йигит-қиз ўз билим соҳасини мукамал эгаллаши, муайян педагогик, психологик кўникмаларга эга бўлиши, бошқарув тизимиданхабардор бўлиши лозим. Компетентлик аслида аниқлик, равонлик, мантиқан фикр юрита билиш, тўғри хулоса чиқара олишкабиларни тақозо этади. Миллат келажаги учун қайғура оладиган, унинг тақдирига ўзининг даҳлдор деб билган, том маънода масъулиятли шахс аслида компетентли шахсдир.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, глобаллашув жараёнлари ҳам объектив жиҳатлари билан ҳам субъектив томонлари билан бугун кўз-ўнгимизда тобора намоён бўлиб бораётган воқелик сифатида ривожланиббормоқда. Шундай экан, ўсиб келаётган ёшларда Ватанга бўлган масъулият тушунчасини шакллантириш масаласи долзарблигини юқотмайди. Бу жараёнда таълим-тарбия

масаласида янада янги механизмларни яратиш, бугунги кундаги зарур вазифалардан бири ҳисобланади.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРНИНГ МАФКУРАВ- ВИЙ ЭҲТИЁЖЛАРИ ВА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ШАРТЛАРИ

Хайдаров Холбек Хайдар ўғли

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти, Тошкент ш.

Давлатимиз раҳбари доимий равишда бугунги даврнинг қатор муаммоларига: халқаро терроризм, диний экстремизм, жамиятда, айниқса, ёшлар орасида ёт ғоялар тарқалиши каби хавф-хатар ва таҳдидлар, уларнинг мутасадди идоралар томонидан ўз вақтида олдини олиш ва чек қўйишга доир кескин чора-тадбирлар кўришни талаб этаётганини таъкидлайдилар.

Президент Ш. Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрда БМТ Бош Ассамблеясининг 72- сессиясидаги нутқида қатор масалалар билан бирга 30 ёшга тўлмаган ёшлар орасидаги жиноятлар сони ортганлигини, айти пайтда дунё бўйича ёшларнинг сони 2 миллиард кишига етганлигига ҳам алоҳида тўхталиб ўтдилар.

Бугунги кунда жамиятимизнинг энг йирик қатлами ёшлар ва уларнинг муаммосига ҳар тарафлама ёндашиш, уларнинг истак-хоҳишларини, орзу- умидларини, бир сўз билан айтганда ҳаётгий мақсадларини аниқлаб олиш олдимизда турган устувор вазифа ҳисобланади. Ёшлар ва катталар ўртасидаги тафовут катта, дейди педагогика фанлари доктори, “Республика маънавият ва маърифат маркази” раҳбар ўринбосари Муҳаммаджон Қуронов, – Йилдан-йилга одамларнинг турмуш шароити, ўз мақсадларига эришиш воситалари ўзгаришти. Бу табиийки ёшлар қадриятларнинг ўзгаришига ҳам олиб келади. Бундан юз йил аввал андиша, уят орқали мақсадга эришилган бўлса, ғарбдан кириб келаётган “оммавий маданият” ниқоби остидаги иллатлар касофати билан бу қарашлардан воз кечиляпти. Бу айниқса Ғарбда кескин намоён бўляпти. Уларда “лост женерейшн”, яъни “бой берилган авлод”, деган ибора бор. Бу авлод ўз олдига қўйган мақсадига эришиш учун ҳеч нарсадан тап тортмайди. Ҳатто жамият томонидан қабул қилинган меъёрлар улар учун иккинчи даражали. “Мен” деган эгоистик детерминатор уларда етакчилик қиляпти. Бунинг мисолларини Ғарбда кўп бора кўрдик. Аслида ёшлар қадриятлари ўзидан олдинги авлоднинг қадриятларига зид эмас. Умуман, қадриятлар ўзгаргани йўқ. Айтайлик, билимлилик ёшлар учун қадрият. Бироқ ёшлар ҳар доим ҳам уларни тўғри англолмайди. Ёшларда ҳисобдорлик туйғуси кучли. Уларнинг энг зўравони ҳам ўзини жамият олдида бўлмаса ҳам, жуда бўлмаганда ота-онаси олдида ҳисобдор деб

билади. Мана шу жанжалнинг кенг тус олишида ҳам ўртоғи, коллеждоши, маҳалладоши олдидаги ҳисобдорлик туйғуси туфайли, деса тўғрироқ бўлади. Ғарбда эса ундай эмас. Ғарбда жамиятнинг “атомлашуви” кузатилмоқда. Бу дегани, жамиятда икки кишини боғлайдиган ҳеч нарса йўқ. Одамлар орасида автоном турмуш тарзи кенг ёйилиб кетмоқда. Қулоғида “наушник”, кўзи телефон экранига қадалган ҳолда одамлар орасида автоном яшаш – жамиятнинг “атомлашуви”. Мана, ёшларнинг жамиятдан бегоналашишининг бошланиши. Моддийлик маънавиятдан устун келмаслиги керак. Акс ҳолда одам одамга худди ғарбдагидек. восита сифатида қарашни бошлайди. Бизда эса кўнгилга йўл топиш қадрият ҳисобланади.

Ёшлар жамиятда ўз ўрниларини тополмай қолишлари ва натижада муаммоли ёшлар термини билан аталаётганликлари улардаги ҳаётий позицияларнинг тўғри шакллантирилмаганлиги билан бевосита боғлиқ. Бирор воқеа ҳақида инсоний тасаввурлар ҳосил бўлиши учун аввало билимнинг мавжуд бўлиши талаб этилади. Ахборот оқимининг шиддат билан кириб келиши эса бугун ёшлар онгида мафкурага эҳтиёжнинг пайдо бўлишига сабаб бўлмоқда.

Эҳтиёж тушунчаси инсонни ташқи дунёга бўлган муносабатини билдиради. Эҳтиёж шахс, гуруҳ, умуман жамиятни ҳаёт фаолиятини таъминлайдиган моддий, ижтимоий, руҳий борлиққа бўлган ижтимоий дунёқараши. Эҳтиёж – инсоннинг яшаши ва камол топиши учун керакли ҳаётий воситаларга бўлган зарурият. Ёшлар муаммоларидан ҳисобланган диний экстремизим, “оммавий маданият”, терроризм, уюшган жинойтчилик, ноқонуний миграция, одам савдоси, “Ватан хоини” га айланиш каби салбий ҳолатларнинг аксариятида мафкуравий эҳтиёжнинг тўлиқ қондирилмаётганлиги сабаб бўлмоқда.

Инсонда бирор нарсага нисбатан эҳтиёж юзага келадиган ва ўз навбатида унинг ўрни тўлдирилмайдиган бўлса, қандайдир оғишиш ҳолатлари юзага келиб қолади. Масалан, организмизмнинг сувга бўлган эҳтиёжи мавжуд. Сувга бўлган эҳтиёж ўз вақтида қондирилмаса, дегидрататсия ҳолати, яъни организмда сув балансининг бузилиши юзага келади. Билимга бўлган эҳтиёж қондирилмаса, инсонда маънавий камолот, тафаккур ривожланиши нормага қараганда пастроқ бўлиши мумкин. Худди шундай мафкуравий эҳтиёж ўзига мос таклиф билан қондирилишга зарурат сезувчи тушунчадир. Агар у қондирилмаса, инсон миясида бўш жой пайдо бўлади. Ёшлар онгида, руҳиятида мавжуд бўлган мафкуравий бўшлиқ аслида эҳтиёж натижасида ривожланган ва турли ёт ғояларнинг сингдирилиши учун “қулай жой” ҳисобланади. Бугунги кун ёшларида кузатилаётган ушбу ҳолатни бартараф этиш учун мафкуравий иммунитетни таркиб топтиришга ҳаракат қилишимиз зарур.

Иммунитет – тиббиёт атамаси бўлиб, организмнинг турли касалликлардан ўзини ҳимоя қила олиш қобилиятини англатади. Мафкуравий иммуни-

тет – онг ва тафаккурнинг шахсни турли бузгунчи ғояларданҳимоя қила олиш қобилиятидир. Киши жисмонан қанча бақувват бўлса, унинг организми турли касалликларни авж олмасдан туриб тез бартараф эта олади. Шунингдек, инсон онгги қанча соғлом бўлса, у турли бузгунчи ғоялар таъсирига берилмайди. Организм микробларни енгса, онг ёвуз фикрлар, ташвиқотларни бартараф этади. Мафкуравий иммунитетнинг асосий қуроли объектив билимлар ва маънавий қадриятлардир. Қадриятлар инсон маънавий қиёфасини белгилаб берувчи муҳим омил. Ёшлардаги мафкуравий эҳтиёж қондрилмаслиги натижасида юзага келаётган қатор муаммоли ҳолатларни бартараф этиш учун, биз бевосита инсоний қадриятларни шакллантириш ва мафкуравий иммунитетни таркиб топтириш жараёнига эътибор беришимиз керак.

Ижтимоий ҳаётда “муаммоли” ёшлар сонини камайтириш учун қуйидаги тавсияларни беришни лозим деб топдик:

- ёшларнинг қадриятлар тизимига таъсир қилувчи самарали воситаларни топиш;

- жинойatchилик ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш учун ёшларда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш;

- ёшларни, хусусан “муаммоли” ёшларни диний-экстремистик ва бошқа бузгунчи ғоялар таъсиридан, четдан “оммавий маданият” ниқоби остида кириб келаётган таҳдидлардан асраш, ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ва жинойatchиликларни олдини олишга кўмаклашишда оила, маҳалла ва таълим муассасаси ҳамкорлигини янада ривожлантириш;

- махсус клублар фаолиятини йўлга қўйиш орқали уларда таянч компетенцияларни таркиб топтириш;

- диний билимлар бериш, диний маърифатни ривожлантириш орқали юзага келиши мумкин бўлган адоват, ғазаб, ҳасад ва кибр каби салбий ҳолатларни олдини олиш;

- ёшлар орасида китобхонлик маданияти ва китоб танлай олиш дидини ривожлантириш.

Хулоса қилиб айтганда, миллий истиқлол ғояси, юрт шаъни учун пойдевор вазифасини ўтовчи мафкуравий иммунитетга нисбатан бугунги кун ёшларининг эҳтиёжлари баланд. Кимдир буни англаб, эҳтиёжларни муносиб таклифлар билан бартараф қилишга эришмоқда. Бефарқлик қилиб муаммони авж олдириб юбориш ҳолатларига ҳам афсуски кўплаб гувоҳ бўлмоқдамиз. Нима бўлган тақдирда ҳам шуни унутмаслигимиз керакки, бугуннинг эътиборсиз қолдирилган ҳар қайси масаласи эртага газак олиб, давосиз ҳолатга айланиши мумкин. Шундан келиб чиққан ҳолда, турли салбий оқибатларни олдини олиш ва бартараф этишда мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш учун ҳаракат қилишимиз керак.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР ТАЪЛИМ-ТАРБИЯСИДА МАЪНАВИЙ МЕРОСНИНГ АҲАМИЯТИ

Азизқулов А.

СамИСИ доценти, ф.ф.н.

Абдурахмонов И.

СамДУ магистранти

Кишилик жамияти ўз тараққиётининг навбатдаги – инфор­мацион жамият босқичига қадам қўйди. Информацион цивилизация босқичи ва глобаллашув жараёни кишилик жамияти тараққиётига хос бўлган табиий-тарихий жараён бўлиб, муайян шарт-шароитлар ва омиллар таъсирида вужудга келди. Инсоният ижтимоий эҳтиёжининг ҳосиласи бўлмиш глобаллашув жараёнининг ижобий жиҳатлари «давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларини кучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг, илм-фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли қадриятларнинг умуминсоний негизда уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат кашф этиши, экологик офатлар пайтида ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятларининг ортиши» билан белгиланади¹⁶.

Глобаллашув жараёнининг салбий хусусиятлари ҳам мавжуд бўлиб, у кўпроқ “оммавий маданият” ниқоби остида миллий маънавий қадриятларимизда таҳдид сифатида намоён бўлмоқда. “Оммавий маданият” ёки инфор­мацион хуруж кўринишидаги маънавий таҳдидларнинг хавфи шундаки, бунда гўёки ғарбдаги замонавий маданият тамойиллари тарғиб этилаётганидек ва бунинг ҳеч кимга ҳеч қандай таъсири йўқдай туюлади. Масалан, турли хил кийим-кечаклар ва парфюмерия буюмларида ёпиштирилган ёрлиқлардаги беҳаё расмлар ҳам “оммавий маданият”ни тарғиб қилишнинг бир кўринишидир. ОАВларида намоёиш этилаётган турли хил сериаллар, кўрсатувларнинг айримлари ҳам Ғарбдаги “оммавий маданият”ни тарғиб этишдан бошқа нарса эмас.

Аслида эса бу пинҳона ҳатти-ҳаракатлар ва иллатлар замирида миллий маънавийтимизга таҳдид, шарқона ахлоқ-одоб тамойилларига асосланган ҳамда асрлар давомида сайқалланиб келинган миллий қадриятларимиз илдизларига барҳам бериш, ёшларимизни миллий ифтихор ва гурур туйғуларидан, ўз­лигидан бегоналаштириш каби ғаразли мақсадлар ётади.

¹⁶ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. Т. “Маънавият”, 2008, 112-бет.

“Оммавий маданият” замиридаги маънавий таҳдидни биринчи Президентимиз И.А.Каримов шундай изоҳлаган эди: “...“Оммавий маданият” деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм гоъларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзини маънавий негизларига беписандлик, уларни қўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди”¹⁷.

“Мана шундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий миллий қадриятларга, соғлом негизда шакланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошқора, гоҳ пингҳона кўринишдаги таъсирларига бардош бериши амри маҳол”¹⁸.

Маънавий таҳдидлар ва ахборот хуружларидан ҳимояланиш мураккаб жараён бўлиб, фуқаролардан ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий миллий қадриятларга, соғлом негизда шакланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлиш талаб этилади.

Афсуски, “оммавий маданият”га хос иллатларни, хусусан Ўзбадаги анъана ва удумларга бевосита тақлид, беҳаё кийиниш ва бачкана қилиқларни айрим ёшларимизда ҳам кузатилмоқда. Санъат аҳлининг ҳамда ёшларимизнинг айрим қисмларини “Оммавий маданият”га тақлиди жамиятда жаҳолат илдизини отишига олиб келиши мумкин. Бу хусусида Республикаимизнинг Президенти Ш. Мирзиёв шундай деган эди: “Биз бир нарсани ҳеч қачон эсимиздан чиқармаслигимиз зарур. Агар “оммавий маданият” таҳдиди фақат четдан – Ўзбадан кириб келади, десак, қаттиқ адашамиз. Бу бало, афсуски ўзимиздан, ўз орамиздан ҳам чиқиши мумкин. Мен бу гапларни осмондан олиб айтаётганим йўқ. Юртимизда нашр этилаётган айрим газета-журналлар, китобларни, суратга олинаётган баъзи клип ва киноларни, эфирга берилаётган қўшиқ ва рақсларин кузатиб, соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам шундай хулосага келиши табиий.

Энг ёмони, бадиий ижод соҳасида жаҳолат кўринишлари кучайиб бормоқда”¹⁹. Ёшларимизни бундай жаҳолатга берилиб кетмасликларини уқтирар экан Президентимиз шундай дейди: “...маданият соҳасида жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, ёшларимизни ҳақиқий санъатни англашга ўргатиш, уларнинг эстетик оламини соғлом асосда шакллантириш бўйича олдимизда жуда муҳим вазифалар турибди”²⁰. Шу боис ҳозирги мураккаб ахборотлашган жами-

¹⁷ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. Т. “Маънавият”, 2008, 117-бет.

¹⁸ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. Т. “Маънавият”, 2008 й., 113-бет.

¹⁹ Мирзиёв Ш. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавийолаимни юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир//Халқимиз розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Т.”Ўзбекистон”2018й.195 бет.

²⁰ Ўша ерда.

ят босқичида ўсиб келаётган ёш авлодни маънавий ахлоқий қиёфасини шакллантириш таълим-тарбия тизимининг энг долзарб масаласи ҳисобланади. Маънавий таҳдидлар ва ахборот хуружлари кучайган бир пайтда ёшларни мафкуравий иммунитетини шакллантириш, уларда миллий ўзликни англаш туйғусини такомиллаштириш давр талабидир. Ёшларни маънавий-ахлоқий қиёфасини шакллантиришнинг бир қанча асос ва омиллари, усул ҳамда воситаларимавжуддир. Асрлар давомида шаклланган ва аждодларимиз томонидан сайқалланиб келинган миллий қадриятларимиз – ёшлар маънавий қиёфасини шакллантиришнинг энг муҳим омилдир.

Аждодларимиз томонидан яратилган улкан илмий маънавий меросда ёшлар ахлоқий қиёфасини шакллантиришга алоҳида урғу берилади. Мутафаккир алломаларимизнинг аксарияти шахс маънавий-ахлоқий қиёфасини шакллантиришга оид махсус асарлар яратиб қолдирганлар. Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билик”, Кайковуснинг “Қобуснома”, Алишер Навоийнинг “Маҳбубул қудуб”, “Ҳайрат ул-аброр”, Ҳусайн Воиз Кошифийнинг «Футувватномаи Султоний ёҳуд Жавонмардлик тариқати» ва «Ахлоқи муҳсиний» асарлари Шарқ халқлари маънавий тараққиётида муҳим ўрин эгаллаб келган.

Мазкур асарларда шукр ва сабр қилишлик ва унинг фазилатлари баён этилиб, ҳаё, покизалик, олийҳимматлик, собитқадамлик, адолатли бўлиш, авф этиш, шафқатли ва марҳаматли бўлиш каби ахлоқий фазилатлари тарғиб этилади. Шунингдек, бу асарларда киши фаолиятида чиройли хулқ ва мулойимлик фазилатларининг моҳиятини очиб берилади. Омонат ва диёнат, вафо ва аҳд, ростгўйлик каби ахлоқий фазилатлар хусусида мутафаккир алломаларимиз батафсил тўхталиб ўтадилар. Оқисталик ва шошилмаслик, андишалик каби хислатларни киши ахлоқ одобида тутган ўрнини баён этар эканлар, шижоат, ғайрат, фурсатни ғанимат билиш киши учун зарур фазилат эканлигига алоҳида тўхталиб ўтади. Мазкур асарларда турли миллатлар ва динлар вакиллари ўртасида ўзаро ҳамжиҳатлик, тинч-тотувлик каби бағрикенглик тамоили илгари сурилади.

Мутафаккир алломаларимиз асарларида ислом динининг соф моҳияти очиб берилади ҳамда ҳар қандай зўравонлик ва мутаассиблик, босқинчилик, киши жонига қасд қилиш каби жоҳиллик хислатлари қораланади, сохта пир ва сохта тариқатчиларнинг асл қиёфасини фош этадилар. Шунинг учун узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида, хусусан мактабгача таълим тизимидаги тарбияланувчиларда миллий маънавий мерос, миллий қадрият ва анъаналарнинг илк тушунчаларини қарор топтириш бўйича таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқот ишлари тизимини яратиш ва босқичма босқич жадаллаштириб бориш лозим. Марказий Осиё мутафаккирларининг илмий-маънавий меросига таянган ҳолда миллий таълим–тарбия тизими ижобий натижаларга эришга ёрдам беради. Жаҳонда мафкуравий, ғоявий ва ахборот курашлари кучайиб бораётган мураккаб ва таҳликали глобаллашув жараёнида маънавий-маърифий ишларни замон

талаблари асосида ташкил этиш, фарзандларимизни турли мафкуравий хуружлар ва маънавиятга қаратилган таҳдидлардан ҳимоя қилишга, ҳар бир ёш авлод-ни мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар ҳамда дунёда юз бераётган воқеаларга дахлдорлик ҳиссини оширишда миллий маънавий меросимиз муҳим ўрин тутди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, аввало, ҳозирги мураккаб глобллашув жараёнида талаба ёшларимизни маънавий таҳдидлар ва ахборот хуружларидан ҳимоя қилиш таълим-тарбия тизимининг энг долзарб масаласи ҳисобланади.

Иккинчидан, ёшларимизни турли маънавий таҳдидлардан ҳимоя этиш ва уларда миллий ўзлигини англаш туйғусини ҳамда маънавий-ахлоқий қиёфасини шакллантиришда миллий маънавий меросимиз, мутафаккир алломаларимизнинг илмий мероси муҳим назарий манбалардин бири бўлиб хизмат қилади. Учинчидан миллий маънавий меросимиз ёшларимизда миллий ахлоқ-одоб қоидалари ва шарқона этикет талабларини сингдиришда муҳим тарбиявий асос бўлиб хизмат қилади. Тўртинчидан ёшларимизни турли маънавий таҳдидлардан, диний экстремистик ва “сохта тариқатчилик” ғояларидан ҳимоя этишда ҳамда тасаввуф таълимотини асл моҳиятини объектив туши-ниб олишда мутафаккир алломаларимиз илмий мероси муҳим назарий манба-лардин бири бўлиб хизмат қилади.

ПРИОРИТЕТНЫЕ ЦЕННОСТИ МОЛОДЁЖИ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Закиров Шакирджан Мамажанович

кандидат философских наук, ТГТУ Алмалыкский филиал,

Абдукадыров Абдукаюм Абдулхаевич

кандидат исторических наук, АФ НИТУ “МИСиС”

Государственная молодёжная политика является движущей силой в интегрировании усилий различных молодёжных государственных и негосударственных организаций, в создании правовых, экономических и организационных условий и гарантий для самореализации личности молодого человека и развитии молодёжных объединений и движений. Повышение духовности молодежи, воспитание юношей и девушек достойными потомками наших великих предков, в духе уважения к национальным традициям и ценностям определены в качестве приоритетного направления государственной политики, в частности, в принятом Законе «О мерах по повышению эффективности государственной моло-

дежной политики и поддержке деятельности Союза Молодежи Узбекистана».

В нынешних условиях глобализации все более актуальным становится вопрос предупреждения различных угроз, ограждения сознания и мышления молодежи от разрушительного воздействия «массовой культуры», повышения роли и значения образовательных учреждений в этом процессе.

Формирование здорового и гармонично развитого поколения, воспитание молодежи в духе преданности национальным традициям, уважения общечеловеческих ценностей являются приоритетным направлением государственной политики, целью всех наших благородных устремлений. В стране созданы условия для образования, воспитания и профориентации юношей и девушек, их занятий спортом и искусством. Пользуясь этими возможностями молодежь повышает свой потенциал и вносит вклад в развитие страны.

Однако в нашем обществе еще есть силы, стремящиеся сбить молодых людей с истинного пути. Для достижения этих целей они скрывают свое влияние под видом «массовой культуры».

С целью ограждения молодежи от негативного воздействия этих влияний при сотрудничестве некоммерческой организации Союза молодежи Узбекистана, объединяющей молодое поколениеи Республиканского научно-практического центра национальной идеи и идеологии подготовлены пропагандирующие фильмы и материалы. Среди молодежи проводятся социологические опросы. Различные мероприятия в этом направлении проходят в столице – городе Ташкенте, областях и районах, образовательных учреждениях и махаллах. Главной целью этой деятельности является ограждение подрастающего поколения от антигуманистических и безнравственных идей, воспитание юношей и девушек в духе уважения к бесценному духовному наследию нашего народа.

Сегодня государственная молодёжная политика осуществляется посредством воплощения в жизнь целевой программы «Гармонично-развитое поколение – основа прогресса Узбекистана». Разработана система органов, занимающихся вопросами занятости молодёжи, развития и поддержки молодёжного предпринимательства. Одним словом, наблюдается целенаправленная активизация социальной деятельности всей молодёжи Узбекистана, работа ведётся с учётом всех возрастных категорий, всех профессиональных сфер, с охватом всех территориальных и этнических своеобразий.

Следует отметить, в Узбекистане происходит интеллектуальный социально-культурный прогресс, то есть, массовый всплеск образовательно-творческого порыва молодёжи. Конечной целью данного процесса является всесторонняя подготовка молодых людей к жизни, к самостоятельному развитию, умеющих противостоять различным идеологическим воздействиям и решающих жизненные проблемы. В этом процессе большая ответственность возлагается на Союз

молодежи Узбекистана, который, ставит перед собой высокие цели по воспитанию физически здорового, духовно-зрелого и интеллектуально-продвинутого поколения, умеющего самостоятельно мыслить, защищать молодых людей от вредного воздействия внешнего мира и «массовой культуры».

В заключении нам представляется целесообразным предложить некоторые рекомендации для повышения эффективности деятельности Союза молодежи Узбекистана.

Во-первых: критически проанализировать деятельность предыдущего молодежного движения “Камолот”, культивировать положительный опыт и активно отказываться от бюрократизма, формализма и “кампанейщины”.

Во-вторых: в своей деятельности руководствоваться научно разработанной стратегией действий, ясными ориентирами и реальными цифровыми показателями.

В-третьих: руководство Союза молодежи составляет наиболее образованная часть молодежи республики, соответственно, на ней лежит самая большая ответственность за умы, сердца своих сверстников, это, своего рода локомотив перспективного состава населения страны, т.е. от его ориентиров, приоритетов и ценностей зависит духовная атмосфера в молодежной среде, что может, в конечном счете, влиять на перспективу развития страны.

В-четвертых: деятельность молодежной организации будет эффективной лишь тогда, когда в ее орбиту будет вовлечена вся без исключения молодежь страны, в первую очередь, т.н. неорганизованная ее часть, и, когда степень удовлетворения потребностей, прав и свобод молодежи будет наиболее высокой.

В-пятых: целесообразно приоритетной ценностью в своей деятельности обозначить следующую триаду – духовное богатство, высокий профессионализм и достижение всеобщей занятости молодежи производительным трудом.

GLOBALLASHUVNING YOSHLAR SOTSIAL-SIYOSIY QIYOFASIDAGI O‘ZGARISHLARGA TA’SIRI

Dilrabo Fazilova Xudaykulovna
Jizzax VXTXQTMOHM, katta o‘qituvchi

*Bu dunyo kurash maydonidir. Sog‘lom tan, o‘tkir
aql va yaxshi ahloq bu maydon qurolidir.*

Abdurauf Fitrat

Darhaqiqat, bugungi globallashuv jarayonlari hech kimni chetlab o‘tmayapti. Hox u ijobiy bo‘lsin, hox salbiy o‘ziga ohangrabodek jalb qilmoqda. Ayniqsa bu

jarayonlarning asosiy e'tibori yoshlarga qaratilmoqda. Chunki yoshlar har qaysi mamlakatning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar aholing 40 foizini, 30 yoshgacha bo'lganlar esa 64 foizdan ko'prog'ini tashkil etadi. Bu kuch-g'ayratga to'lgan, davlatimizning ertangi kuni, istiqbolini yaratadigan asosiy qatlam aholining ko'pchilik qismini tashkil etishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga yoshlar hozirgi globallashuv jarayonlarida hayotiy pozitsiyasi ega bo'lish masalasi o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan muammo darajasiga ham ko'tarilib bormoqda. Chunki bugungi tez o'zgarayotgan dunyo yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlarni ochish bilan birga har xil tahdidlarni ham yog'dirmoqda. Globallashuv jarayonlari yoshlar sotsial-siyosiy qiyofasidagi o'zgarishlarga ham ta'sir etib, o'ziga xos xarakterga ega bo'lib bormoqda.

Birinchidan, globallashuv jarayonlarining yoshlar sotsial-siyosiy qiyofasidagi o'zgarishlarga ta'siri asosan axborotlar almashinuvida sezilmoqda. Bu almashinuvlar yoshlarni keng imkoniyatlarga chorlash bilan birga har xil ma'naviy tahdidlarga ham undamoqda. Yoshlar axborotlarni qabul qilishda media madaniyatga ega bo'lsalar, ularda axborot xavsizligi ta'minlanishi mumkin. Aks holda yoshlar bugungi axborot xurujlarining qurboniga aylanishadi. Bu jarayonlarning yoshlar sotsial-siyosiy qiyofasidagi o'zgarishlardanamoyon bo'lishini yosh nuqtai-nazardan qatlamga bo'lib tahlil qiladigan bo'lsak, birinchi qatlam sifatida umumta'lim maktablarida o'qiyotgan o'quvchi yoshlar masalasi ham dolzarb bo'lib bormoqda. Bu qatlamga 14-17 yoshgacha bo'lgan o'quvchi yoshlarni kiritadigan bo'lsak, ular sotsial-siyosiy qiyofasi to'la shakllanmagan yoshlar hisoblanadi. Chunki bu yoshlar siyosiy jarayonlarning ishtirokchisi bo'la olmaydi. Lekin, ularda ta'lim jarayonida olgan huquqiy bilimlari asosida siyosiy qarashlari qisman bo'lsada shakllangan bo'ladi. Shu bilan birga ular mehnat qilish huquqiga ega bo'lganligi sababli jamoat ishlarida ham ishtiroki bo'lishi mumkin. Umuman olganda, bu qatlam yoshlarining sotsial-siyosiy qiyofasiga axborotlar olamining ta'siri kuchli bo'lishi aniq. Ikkinchi qatlamga oliy-ta'limda o'qiyotgan talaba yoshlarni kiritdik. Ularni o'rtacha 17-25 yoshgacha bo'lganlarini oladigan bo'lsak, bu yoshlarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi ishtiroki ularning sotsial-siyosiy qiyofasida namoyon bo'lishi bilan ham izohlanadi. Bu yoshlarda axborotlar olamidan foydalanish bo'yicha bir muncha ko'nikma va malakalar shakllangan bo'lib, ko'pchiligida axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi ham shakllanib ulgurgan. Bu yoshlar siyosiy jarayonlarga nisbatan mustaqil munosabat bildiradi oladilar hamda o'z fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishga harakat qiladilar. Uchinchi qatlamga esamehnat qilayotgan ishchi-xodim yoshlarni kiritdik. Bu yoshlar 25-30 yoshgacha bo'lgan yoshlar hisoblanib, jamiyatdagi pozitsiyasi bilan ajralib turadigan qatlam hisoblanadi.

Yoshlarning siyosiy faolligi jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asos hisoblanadi. Bugungi kunda O'zbekiston aholisining 64 foizidan ko'prog'ini tashkil qiluvchi

yoshlar mehnatga jalb etilgan mehnat resurslarining yarmidan ko'pini tashkil etadi. Ular jamiyatning har bir jabhasida o'ziga xos o'rniga ega bo'lib bormoqda. Jumladan, 2019 yil 22 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga bo'lib o'tgan saylovda ro'yxatga olingan saylovchilarning 55,2 foizi, ya'ni 11 million 371 ming nafardan ziyodini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar, shu jumladan, 2 million nafarga yaqinini saylovda birinchi marta ishtirok etuvchilar tashkil etgan. Saylov natijalariga ko'ra Respublika Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlarning 9 nafari yoki 6 foizi 30 yoshgacha bo'lganlarni tashkil etib, ularning 7 nafari erkak va 2 nafari ayollardir. Eng yosh deputat 26 yosh bo'lib, u Xalq demokratik partiyasidan saylangan. SHu bilan birga 2 nafar 33 yoshli va 1 nafar 32 yoshli nomzodlar ham deputatlikka saylangan. Oliy Majlis Senatiga bo'lib o'tgan saylov natijalariga ko'ra esa 1 nafar yosh senatorlikka tayinlangan.

Bu ko'rsatkichlar yoshlar sotsial-siyosiy qiyofasini qaysidir darajada shakllanganligini bildiradi. Bu qiyofaning shakllanishida esa axborot olamining o'zni alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham yoshlarda axborotlar xavsizligini ta'minlash borasida mamlakatimizda bir qancha huquqiy-me'yoriy asoslar qabul qilindi. Jumladan, Prezidentimizning 2017 yil 7 fevralda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida belgilangan beshinchi ustuvor yo'nalishda "axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish" [6] borasidagi vazifalar belgilab berildi. Shu bilan birga 2017 yil 8 sentyabrda qabul qilingan "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlavoyaga etmagan bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish maqsadida axborot mahsulotining yoshga oid tasnifiishlab chiqildi va televideniyaadagi barcha axborotlar shu asosda namoyish etilmoqda.

Yoshlar o'zining sotsial-siyosiy qiyofasini ijtimoiy muhit ta'sirida namoyon etadi. Ana shu ijtimoiy muhitga globallashtuvning ta'siri keng imkoniyatlar berish bilan birga bir qancha muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Keng imkoniyatlardan foydalanayotgan yoshlarning hayot tajribasi, bilimi boyib boradi. Aqlan va ahloqan boyib borgan sari yoshlarning madaniyati ham kamol topadi, ularning qiyofasida oliyjanob fazilatlar o'z aksini topadi. Bularning hammasi har bir yoshni o'z oldiga biror maqsad qo'yib, unga erishish uchun harakat qilishga undaydi. Aksincha, berilayotgan imkoniyatlardan foydalanmasdan, boqimandalik, befarqlik ko'rinishiga ega bo'lgan yoshlar ana shunday muammolar girdobiga tushib qolmoqda. Ular foydalanayotgan axborotlarini filtdan o'tkazmaydilar. Media savodxonlik va media madaniyatga ega emasligi ularni axborotlar xavfidan qutqara olmaydi. Shuning uchun ha bu toifadagi ayrim yoshlar sotsial-siyosiy qiyofasida globallashtuvning salbiy jihatlarini namoyon bo'ladi.

Globallashtuvning yoshlar sotsial-siyosiy qiyofasidagi o'zgarishlarga ta'sirining

salbiy jihatlarini bartarab etish uchun birinchidan, ularda bosqichma-bosqich axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish darkor. Ikkinchidan, yoshlarni bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishga oila va jamoatchilik hamkorligini keng jalb qilish kerak. Uchinchidan, yoshlarni nafaqat davlat boshqaruviga, balki keng mehnat jarayonlariga jalb qilishda yoshlar tashkilotlari, siyosiy partiyalar hamda harakatlar hamkorlikda faoliyat yuritishlari zarur. To'rtinchidan, boqimandalik, befarqlik ko'rinishiga ega bo'lgan ayrim yoshlarda ona vatanga daxldorlik tuyg'ularini uyg'otish masalalari ishlab chiqilishi lozim.

Zotan, millat, davlat taraqqiyotida yoshlar miqdori bilan emas, balki fuqarolik pozitsiyasi bilan xizmat qilsin.

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАР ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР

Рахмонов Хамро Хазратович,

*ЎЗР ФА ҳузуридаги Ўзбекистоннинг энг янги тарихи масалалари бўйича
Мувофиқлаштирувчи-методик марказ таянч докторанти.*

Ўзбекистон мустақиллиги шароитида ёшлар сиёсати мамлакат ҳаётининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Истиқлолнинг дастлабки кунлариданоқ Ўзбекистон Республикасида ёшларни ижтимоий сиёсий жараёнларга жалб қилиш, уларнинг ислохотлардаги фаол иштирокини таъминлаш орқали демократик янгиланиш жараёнларининг иштирокчиси сифатидаги ролини янада ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида Ўзбекистонда ёшлар сиёсатини такомиллаштиришга бағишланган алоҳида бўлим киритилди. Унда ёшларга нисбатан давлат сиёсатининг самарадорлигини ошириш масалалари устувор йўналиш сифатида белгиланди.

Ёшларга оид сиёсат йўналиши бир қанча ривожланган давлатларда XX асрнинг 60-70 йилларидан мустақил соҳа сифатида шаклланган. Жаҳон ҳамжамияти томонидан 1985 йил “Халқаро ёшлар йили” деб эълон қилиниб, БМТ Бош Ассамблеяси томонидан “Халқаро ёшлар йили: иштироки, ривожланиш, тинчлик”, “БМТ ва ёшлар ҳамда ёшлар ташкилотлари ўртасидаги алоқа воситалари”, “Ёшлар учун имкониятлар” номли учта резолюциялар қабул қилингандан кейин ёшлар масаласи янада долзарб аҳамият касб эта бошлади. Дунёнинг бошқа мамлакатлари қатори Ўзбекистонда ҳам мустақиллик йилларида ёшлар ижтимоий қатлами манфаатларини ҳар томонлама таъминлаш давлат сиёсатининг доимий диққат марказида бўлиб келмоқда. Тарихий жиҳатдан қисқа муддат ичида ёшларга оид давлат сиёсати ва уни амалга оширувчи институтлар фаолияти янгича

мазмунда қайта ташкил этилди.

Ўзбекистон аҳолисининг салмоқли қисми ёшлардан иборат бўлиб, улар мамлакат келажagini ҳар томонлама юксалиши кафолати сифатида хизмат қилади. Ўзбекистоннинг улкан салоҳияти бугунги кунда ҳал қилувчи куч бўлиб ижтимоий-сиёсий ҳаётга фаол кираётган, замонавий билим ва касб ҳунар сирларини пухта эгаллаган, навқирон ёш авлод тимсолида яққол намоён бўлмоқда.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамонт масаласига айланиб бормоқда”.

Республикада ўтган йиллар давомида ёшлар сиёсатини амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари яратилиб, болалар ва ёшларга оид 22 та қонун, Ўзбекистон Президентининг 27 та Фармон ва Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг 46 та қарори, 200 дан ортиқ меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшлар йили” давлат дастури тўғрисида”ги Қарори (2008 йил 29 февраль); Ўзбекистон Республикаси “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонуни (2016 йил 14 сентябрь); Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини оширишга Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги Фармони (2017 йил 5 июль) шулар жумласидан. Бу каби меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда асосий мезон бўлиб хизмат қилмоқда.

Ўзбекистонда ёшларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий ривожланишида ёшлар ташкилотлари муҳим аҳамиятга эга. 2016 йил 1 январь ҳолатига кўра, адлия органлари рўйхатидан ўтган ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилувчи нодавлат нотижорат ташкилотларининг сони 641 тани ташкил этган. Ушбу ташкилотларнинг фаолияти ёшларнинг сиёсий онги, ҳуқуқий маданияти ва ижтимоий фаоллигини оширишга ҳамда иқтидорли ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилган[7]. Ўзбекистонда “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, “Камалак” болалар ташкилоти, “Ёшлар ташаббуслари” маркази, сиёсий партиялар ҳузурида “Ёшлар қанот”лари, “Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи” каби ёшлар ташкилотлари фаолияти йўлга қўйилган.

Ўзбекистонда ёшлар ташкилотларининг фаолияти йилдан йилга такомиллашиб ёшларнинг ижтимоий-сиёсий ва маданий-маънавий фаоллигини оширишга, иқтидорли ёшлар билан бирга қишлоқ туманларидаги уюшмаган ёшлар қатламларини ҳам ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилган.

Республикада мустақилликдан кейин дастлаб 1994 йилда “Камолот” жамғармаси сифатида ёшлар ташкилоти тузилди. Кейинчалик мазкур жамғарманинг фаолияти ва ваколатлари такомиллашиб борди ҳамда 2001 йилдан “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати номи билан қайта ташкил этилди.

2001-2016 йилларда фаолият юритган “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати маълум маънода ёшларнинг кўмакчиси ва бирлаштирувчи марказ вазифасини бажарди. Аммо бу ҳаракат бутун Ўзбекистон ёшларини ўз атрофида бирлаштира олмаганлиги, ташкилотнинг асосий муаммоларидан биридир. Республиканинг чекка ва олис ҳудудлари ёшларининг аксарияти “Камолот” ЁИХ эътиборидан четда қолиб, уларнинг мавжуд муаммолари ўрганилиб, уларни бартараф этиш бўйича аниқ таклифлар ва амалий ёрдам кўрсатилмаган. Бу ўз навбатида ҳаракат фаолиятдан норозиликларни келиб чиқишига олиб келди ва ёшлар ташкилотлари, хусусан, “Камолот” ЁИХ фаолиятидаги камчиликлар, юзасидан танқидий муносабатлар билдирилиб, бир гуруҳ талаба ёшлар томонидан “Камолот” ЁИХ билан рақобатдош “Президент қанотлари” ёшлар ҳаракатини тузиш таклифи ҳамбилдирилган эди[8]. Бу каби эътироз ва таклифлар негадир эътиборсиз қолдирилган ва “Камолот” ЁИХ марказий Кенгаши ва жойлардаги бўлимлари бу каби танқидлардан хулоса чиқармасдан, иш фаолияти деярли ўзгаришсиз давом этди. Мазкур ташкилот ўз фаолияти давомида республика ёшларини ишончини тўла намоён эта олмади.

2017 йилнинг 30 июнь куни Ўзбекистон “Камолот” ЁИХнинг IV қурултойи бўлиб ўтди. Қурултойда илк бор Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг иштирок этиши ва давлатимиз раҳбари томонидан “Камолот” ЁИХ фаолиятидаги жиддий камчиликларни кўрсатиб берилиши, мамлакатимизда ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш муҳим вазифа сифатида уни долзарб йўналишга кўтарди. Мазкур қурултойда ушбу ташкилот ўрнида республика ёшларининг барча тоифа ва гуруҳларини қамраб олувчи, янгича мазмун касб этувчи мутлақо янги ташкилот - “Ўзбекистон ёшлар иттифоқи” ташкил этилди. Мазкур санани республикаимизда “Ёшлар куни” сифатида нишонлаш белгиланди. 2017 йил 5 июль куни янги тузилган ташкилотни қўллаб-қувватлаш ваҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлари иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди. Фармонга кўра, “Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи”нинг вилоят, туман, шаҳарлардаги ташкилот раҳбарларининг ваколатлари кенгайтирилди. Улар жойларда вилоят ҳокимларининг ёшлар масалалари бўйича маслаҳатчилари этиб тайинланиши ёшларга тўғридан тўғри давлат раҳбарига муаммолар юзасидан мурожаат қилиш ваколатини тақдим этди. “Камолот” ЁИХ ўрнида тузилган ҳамда унга нисбатан кенгроқ ваколатларга эга бўлган “Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи” бугунги кунда республиканинг барча вилоят, туман ва шаҳарларида барча таълим муассасалари, корхона ва ташкилотларда фаол, самарали, фаолият олиб бормоқда. Ҳозирда “Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи” ва “Камалак” болалар ташкилотиреспублика ҳудудлари кесимида турли тоифадаги жами 10 миллион нафардан ортиқ ёшларни ягона мақсад йўлида бирлаштира олди.

Ўзбекистонда ёшлар ташкилотлари фаолиятининг йилдан йилга такомиллашиб бориши республика келажаги бўлган ёшлар билан боғлиқ турли муаммоларини ўрганиб, бартараф этилишида муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусан, 2020 йил 30 июнь-Ёшлар кунида Олий Мажлис Сенати ҳузурида Ёшлар парламенти-ни фаолият бошлаши кутилмоқда[9]. Бу эса ўз навбатида республика ёшларини миллий қонунчилигимиз билан яқиндан танишиб бориш, ҳуқуқий саводхонлигини доимий ошириб боришга имконият яратади.

Таъкидлаш лозимки, турли зиддиятлар кучайиб бораётган бугунги дунё манзараларида ёшларимизнинг маънавий иммунитетини кучайтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш ҳар қачонгидан ҳам долзарброқ эканини замоннинг ўзи кўрсатиб турибди.

Тобора глобаллашув жараёнлари авж олиб бораётган бир даврда эса ёшлар камолоти ва тарбияси муҳим аҳамиятга эга. Шу боисдан ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрда БМТ Бош Ассамблеясида нутқ сўзлаб "... ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир. Экстремистик фаолият ва зўравонлик билан боғлиқ жиноятларнинг аксарияти 30 ёшга етмаган ёшлар томонидан содир этилмоқда. Бугунги дунё ёшлари – сон жиҳатидан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлоддир, чунки улар 2 миллиард кишини ташкил этмоқда. Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. Бизнинг асосий вазифамиз – ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўравонлик ғояси "вируси" тарқалишининг олдини олишдир.

Бунинг учун ёш авлодни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги кўп томонлама ҳамкорликни ривожлантириш лозим", деб таъкидлади.

Шу муносабат билан Ўзбекистон Президенти БМТ Бош Ассамблеяси минбаридан туриб, глобаллашув ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этади. Ўзбекистоннинг мазкур халқаро ташаббуси ўз вақтида билдирилган муҳим воқелик эди. Чунки, ёшлар таълими, маънавияти, ҳуқуқлари, камолоти каби масалалар бугун ҳар кунгидан ҳам долзарб аҳамият касб этиб бормоқда.

Шу маънода Президентимиз томонидан илгари сурилган 5 та муҳим ташаббус республика ёшларини бўш вақтини мазмунли ўтказиш, маънавий етук ва жисмонан соғлом, ватанпарвар ҳамда фидойи этиб тарбиялаш билан бир қаторда ҳудудлар бўйлаб иқтидорли ёш авлод вакиллари аниқлаб фаолиятини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Юқорида кўрсатилган мақсад вазифаларни амалга оширишда бевосита ёшлар ташкилотлари фаолияти алоҳида ўрин эгаллайди.

**ИККИНЧИ ЙЎНАЛИШ:
ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ
ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИГА
ТАЪСИРИ**

ГЛОБЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРДА МЕҲНАТСЕВАРЛИК ТУЙҒУЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АФОРИЗМЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Каримов Қахрамон Содиқович

*Қўқон давлат педагогика институти
Мактабгача ва бошланғич таълим факультети
Ёшлар билан ишлаш бўйича декан ўринбосари*

Глобллашув шароитида маънавий-ахлоқий тарбия тизимини янада такомиллаштириш, таълим-тарбия самарадорлигини ошириш, ёш авлоднинг маънавий иммунитетини мустаҳкамлаш, уларда интернетдан фойдаланиш маданиятини кучайтириш бугуннинг долзарб масалаларидан биридир.

Ана шундай шароитда фақатгина ўз фикри, тафаккури, уларни миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлиги асосида ривожлантиришга ҳаракат қилган инсон, халқгина ўзини асраб қолиши мумкин. Ёшларимиз орасида умуминсоний фазилатлар шаклланишида афоризмлардан фойдаланишнинг аҳамияти тўрисида тўхталиб ўтмоқчимиз.

Устозимнинг сўзлари ёдимда, “...муваффақият учун нима муҳим, истеъдод ёки меҳнатсеварлик? Велосипед учун қайси гилдирак муҳим олдим ёки орқаси?” Шуниси аниқки, ишчининг жисмоний ғайрати, - деган эди М.Горкий-мўъжизалар яратишга қодир²¹. Бунинг учун табиат томонидан бериладиган алоҳида истеъдодни кутиб яшаш шарт эмас.

Инсоннинг мақсадга йўналтирилган фаолияти меҳнатдир. Меҳнат қилиш жараёнида инсоннинг дунёқараши, тафаккури ривожланади. У туфайли инсон ўзининг истеъдоди, қобилияти ва лаёқатини намоён эта олади. Меҳнатда инсон дунёқараши шаклланади, билим савияси кундан-кунга ортиб боради. Руҳий ва жисмоний комиллика эришади.

Нарса ва ҳодисалар, ҳолатларни, воқелик образларини эслаш, шунингдек, ижодий ҳаёл суриш жараёнига тасаввур²² деб аталишини инобатга олсак, дарс жараёнларида нега талабаларга эркин ижодий фикрлаш муҳитини яратмаслигимиз керак? Касаллик туфайли зарарланган аъзо ва системаларни тиклаш учун махсус танлаб олинган турли жисмоний машқлар, беморни парвариш қилишга

²¹ Tafakkur gulshani. Vladimir Vorontsov. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti T, 1989, 64-bet

²² Аминов М.Н. Тарбия. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Т.; 2010, 401-бет.

оид чиниқтириш усуллари ва гигиеник воситалар тизими ёрдамида даволаш бадан тарбияси амалга оширилишига қиёслаб қаралганда, шахс(талабалар) нинг соғлом муҳит тарбиясида ўйлайманки, тассавур ва тафаккур қобилиятини ўстиришда ва соғлом фиклашда миллий қадриятларга мос, замон талабларидан келиб чиқиб, ўринли ишлатилган ҳикматли сўзлар ва афоризмлар албатта, ўз самарасини беради. Чунки, ҳикматли сўзлар ҳудди эрта тонгда нонушта вақтида нон устида сурилган сариеғ каби тотли бўлади. Ўз ички кечинмаларимизга назар ташлаганимизда, одам руҳий мавжудот сифатида ўз вужуди ва кўнглида юз бераётган барча ҳиссий кечинмаларни ҳамиша тўлиқ изоҳлаб бера олмаслигини кўрамиз. Афоризмлар биз тарифлаш анчайин мушкул кечинмаларга қисқа ва лўнда шаклда барча учун тушунарли тилда баён этилган бўлади.

Ҳозирги кунда Қўқон давлат педагогика институтида жами 243 та академик гуруҳлар мавжуд. Биз фикр юритмоқчи бўлган мавзу олий таълим муассасаларида ҳар жума кuni ташкил этиладиган “Ахборот ва мураббийлик соати” дарсларида меҳнатсеварлик туйғуларини талабалар-ёшларда шакллантиришда афаризмлардан фойдаланишнинг айрим фойдали хусусиятлари тўғрисида бўлади.

Сир эмаски, меҳнат тарбияси - тарбиянинг муҳим тури, шахсни шакллантиришнинг зарур шартларидан бири бўлган педагогик жараён²³. Меҳнат тарбияси кишидан ижтимоий фойдали меҳнатга ички эҳтиёж, инстинкт, батартиблик, ташкилотчилик, ташаббускорлик ишчанлик, ишнинг кўзини билиш сингари сифатларни қарор топтиришга хизмат қилади. Меҳнат инсон эҳтиёжларини қондиришнинг бирламчи ва асосий воситаси бўлганлиги учун ҳам меҳнат тарбияси тарбиянинг бошқа ҳамма турларидан олдин пайдо бўлган.

Талабаларга меҳнат ва унга масъулият билан ёндашиш, меҳнатсеварлик ҳислатларига эга бўлишга онгли муносабатни ўргатишда ўқув даргоҳларининг ўрни катта ва масъулиятлидир.

Ҳаётимизни тез суръатлар билан безаб бораётган техника, технология, турли ихтиролар, электрон ва механик қурилмалар-у, уй-рўз-ор буюмлари жисмоний меҳнатга нисбатан талабни бир қадар сусайтирмоқда.

“Виждонан бажарилган ҳар қандай меҳнат фойдалидир, бинобарин, у ҳурматга лойиқ” – дея бежиз таъкидламаган эди машҳур ғарб ёзувчиси Стендал²⁴. Қалбан ҳис этган ҳолда ҳар вазифа ва масалага жиддий ёндаша билиш эътиборга моликдир.

Муҳаммад Ғаззолийнинг фикрича, инсон маънавий, руҳий оламини камол топтириш учун Дил-подшоҳ, Ақл-вазир бўлиб, Руҳ мамлакатини бошқариб туриши керак²⁵.

Шарқ мутафаккирлари инсон руҳий оламида Ақлни пошдоҳ деб биладилар

²³ Аминов М.Н. Тарбия. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Т.; 2010, 279-бет.

²⁴ Tafakkur gulshani. Vladimir Vorontsov. Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti T., 1989, 64-bet

Инсонни Ақл-идрок соҳиби бўлгани учун эъзозлаш зарур, деб ҳисоблайдилар. Моҳиятан инсонийлик икки нарсаса - Ақл-идрок ва қалбнинг гўзал интилишларига таянади. Бундай талқин қилинган инсонийлик назаримда ахлоқий тушунчадир: инсонни, унинг манфаатларини ҳимоя қилиш, унинг фазилатларини ва руҳий эркинлигини қадрлаш асосий ўрин тутади²⁶.

Жоиз бўлса меҳнат иборасини шундай тарифлаган бўлар эдим, “Меҳнат мисоли кўнгил мусаввири мўйқалами. У қалб гўзаллигини яратишда асосий воситадир” - албатта бу шахсий фикрим.

Талабанинг умумий лаёқати (юксак интеллект, яхши хотираси, ижодий тасаввури ва ҳоказо)ларидан ташқари шахсий лаёқати (математика ёки техникага, санъатга ёки гуманитар фанларга қизиқиш)га ҳам эътибор қаратиш муҳим.

Ўз шахсиятига, қобилиятига ортиқча баҳо бериш, ўзини бошқалардан юқори қўйиш, калондимоғлик оқибатида намоён бўладиган салбий ахлоқий сифат нима? – деган саволга ҳеч иккиланмай кибр дея жавоб берамиз. Аслида эса, “Оёғида тик турган деҳқон тиз чўккан олифтадан минг бора афзал” – дея изоҳлаган эди Б.Франклин²⁷.

“Ҳар бир одам – деган эди Нобель мукофоти совриндори Э.Хемингуей, -ни-мадир бажармоқ учун дунёга келади. Ер юзида яшаб юрган ҳар бир инсоннинг ҳаётда ўз вазифаси бор.” Дарҳақиқат, ҳар бир шахс ўз ўрнига эга. Хусусан талаба-ёшларнинг жамиятда тутган ўрни беқиёс. Бу борада айрим мулоҳазаларга диққатимизни қаратсак. Инфантилизм тушунчасига назар ташласак, катталарда болаларга хос бўлган морфологик, физиологик ва руҳий ҳолатларнинг сақланиб қолиши билан ифодаланадиган ҳолат²⁸ тўғрисида айтилган атама эканлигига амин бўламиз.

Инсон боласи тайёр меҳнатсеварлик туйғуси билан дунёга келмайди. У аста-секин тарбия жараёнида таркиб топиб боради.

“Шон-шараф меҳнатнинг қўлида” – дея ҳаққоний сўзларни айтган эди буюк рассом Леонардо да Винчи. Ижодкорлик, ташаббускорлик, масъулият ҳисси, ишбилармонлик, ҳисоб-китобга моҳирлик, изланувчанлик, сабр-матонатли бўлиш каби ижобий инсоний фазилатларга эга бўлиш ҳам катта бахт, ҳам катта ютуқдир. Буни талаба-ёшларга биз педагог-мураббийлар тўғри, аниқ ва ўз вақтида етказиш, тўлақонли тушунтириш лозим.

Инсоннинг ўзи эса меҳнаткаш бўлиб, у туфайли ўзининг истеъдоди, қобилияти, лаёқатини намоён этади. Меҳнат жараёнида инсоннинг дунёқараши

²⁵ Ғаззозий З.М.Кимёи саодат. –Т.; Камалак, 1994, 13-бет.

²⁶ Жакбаров М. Комил инсон ғоясининг тарихий-фалсафий негизлари. “Тафаккур”, Т.: 2011, 87-бет

²⁷ Tafakkur gulshani. Vladimir Vorontsov. Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti T., 1989, 65-bet

²⁸ Аминов М.Н. Тарбия. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Т.; 2010, 163-бет.

кенгайиб, билим савияси ошиб, ўз-ўзини жисмоний ва маънавий жиҳатдан шакллантириб боради. Ёшлиқда пухта эгалланган ҳунар, меҳнат малакалари инсон умрининг охиригача роҳат-фароғатда турмуш кечиришининг гаровидир.

Бугунги кунда мустақил ёш республикамизда тобора кенгайиб, ўз шаклини ўзгартириб бораётган ғарбона ахлоқсизликни эса аксарият ғўр ва тажрибасиз ёшлар “европача маданият” ва “эркинлик” сифатида қабул қилишга интилиш ва алданиб қолиш ҳеч гап эмас. Умуман, бундай хавф-хатарлар дунёдаги ялпи глобаллашув жараёнларини таъсирида, ахборот оламидаги янгиликлар билан ниқобланган ҳолда жамият ҳаётига шу қадар шиддат билан кириб келмоқдаки, уларнинг зарарли, тузатиб бўлмас оқибатини фақат кенг фикрлайдиган, ўзининг кимлиги, қандай буюк зотларнинг фарзанди эканини чуқур англайдиган, юксак маданиятли одамларгина тушуниши мумкин.

ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАРНИНГ ПРИНЦИПЛАРИ – ГЛОБАЛЛАШУВ ИНЪИКОСИ

Примов Қахрамон Абдижабборович

Бойсун туман адлия бўлими ходими

Бугун биз тез ўзгарувчан, ўта шиддаткор ва мураккаб бир замонда яшаймиз. Давлат ва сиёсат арбоблари, файласуфлар ва жамиятшунос олимлар, шарҳловчи ва журналистлар бу даврни турлича таърифлаб, ҳар хил номлар билан атамоқда. Кимдир уни юксак технологиялар асри деса, кимдир тафаккур асри, яна биров ялпи ахборотлашув даври сифатида изоҳламоқда.

“Глобаллашув” ибораси 1983 йилда америкалик сиёсатшунос олим Т.Левитта томонидан истеъмолга киритилган. Янги атамага янада кенг маъно Гарвард бизнес-мактабида берилди. Бу атаманинг асосий тарғиботчиси япон олими К.Омэ бўлиб, у 1991 йилда “Чегарасиз дунё” асарини чоп эттирган. Бу асарда глобаллашув тушунчасининг мазмун-моҳиятини очиб беришга ҳаракат қилган.

Глобаллашувга БМТнинг “Инсон тараққиёти тўғрисидаги маъруза” ҳисоботида қуйидагича таъриф берилган: “Глобаллашув – жаҳон иқтисодиётининг товарлар, хизматлар, сармоя, ишчи кучи ва фикр-кашфиётлар оқимининг кенгайиши, шунингдек, мамлакатларнинг жаҳон миқёсидаги иқтисодий муаммоларни ҳал қилишга қаратилган биргаликдаги ҳаракатлари тўғрисида давом этаётган интеграцияси” – дейилган.

Биз юқорида “Глобаллашув” ибораси 1983 йилда истеъмолга киритилганлигини таъкидлаган эдик. Бироқ глобаллашув жараёнлари бундан анча олдинроқ бошланган эди.

Хусусан, иккинчи жаҳон уришининг якунланиши янги интеграциялашган халқаро муносабатлар даврини бошлаб берди. Эндиликда дунё давлатлари олдидида халқаро муносабатларнинг янги ва конструктив ҳамда ҳар томонлама шақлини барпо этиш вазифаси турарди. Шу сабабли БМТ раҳбарлигида халқаро муносабатларнинг принциплари ишлаб чиқилди.

Халқаро муносабатларнинг принциплари давлатнинг бошқа давлатлар ва ташкилотлар билан олиб борадиган ташқи алоқалари ва муносабатларининг устувор қоидалари ҳисобланади.

Давлатларнинг ташқи сиёсати халқаро муносабатларнинг принципларига ва миллий қонунчилигига таянилади. Хусусан, БМТ Уставининг 2-моддасида БМТ ва унга аъзо бўлган давлатларнинг халқаро муносабатлардаги ўзаро муносабатлари принциплари белгиланган бўлиб, унга қуйидагилар киради:

- барча аъзоларнинг суверен тенглиги;
- халқаро шартномаларга кўра зиммасига олган мажбуриятларни виждонан бажариш;
- халқаро низоларни тинчлик воситасида ҳал этиш;
- давлатнинг ҳудудий дахлсизлиги ёки сиёсий мустақиллигига куч билан таҳдид қилиш ёки ишлатишдан тийилиш;
- халқаро ҳамкорлик;
- бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик.

Шунингдек, БМТнинг 1970 йилги Халқаро ҳуқуқнинг принциплари тўғрисидаги Декларацияга кўра *халқаро ҳуқуқнинг қуйидаги принциплари* белгилаб қўйилган:

- куч ишлатмаслик;
- низоларни тинч йўл билан ҳал этиш;
- аралашмаслик;
- ҳамкорлик;
- халқларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва ўз тақдирини ўзи белгилаши;
- суверен тенглик;
- халқаро ҳуқуққа оид мажбуриятларни виждонан бажариш.

Кўриниб турибдики мазкур принциплар халқаро муносабатларнинг глобаллашуви натижалари ҳисобланиб, давлатлараро ва миллатлараро муносабатларни янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 17-моддасига кўра *Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъекти* сифатида ўз ташқи сиёсатини қуйидаги принциплар асосида амалга оширади:

давлатларнинг суверен тенглиги – барча давлатлар тенг кўрилади ва уларнинг барчаси билан бир хил очиқ мулоқот ва ҳамкорлик амалга оширилади;

куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик – Ўзбекистон халқаро муносабатларда ҳеч бир давлат ёки халқаро ташкилотга куч ишлатмайди ва куч иш-

латиш билан таҳдид қилмайди;

чегараларнинг дахлсизлиги – давлат чегаралари дахлсиз ҳисобланиб, у қўриқланади. Давлат чегараларини ноқонуний кесиб ёки бузиб ўтишга йўл қўйилмайди. Шунингдек, бошқа давлатларнинг давлат чегаралари дахлсизлиги ҳурмат қилинади;

низоларни тинч йўл билан ҳал этиши – халқаро ёки давлатлараро низолар фақат дипломатик воситалар орқали музокаралар воситасида ҳал этилади;

бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик – бошқа давлатларнинг ички сиёсатига ҳар қандай йўл билан таъсир этилмайди, уларнинг ички сиёсатини ўзгартиришга қаратилган ҳаракатлар амалга оширилмайди ҳамда давлат суверенитети ҳурмат қилинади.

Шундай қилиб, глобаллашув жараёнлари халқаро муносабатларнинг янги шаклининг вужудга келишига бевосита таъсир қилди ва бугунги кунда “глобаллашув” ва “халқаро муносабат” тушунчаларини бир-бирисиз тасаввур этиб бўлмайди.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ЮРИДИК ФАНЛАР РИВОЖИГА ТАЪСИРИ

Примов Фарход Абдижабборович

ИИВ Академияси Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси кафедраси катта ўқитувчиси, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори

Бугун ҳеч бир соҳа глобаллашув жараёнларидан холи бўлмагани сингари, юридик фанларнинг келгусидаги тараққиёти ҳам кўп жиҳатдан глобаллашув жараёнларининг таъсирига боғлиқ ҳособланади. Бинобарин, глобаллашув инсоният тараққиёти ва жамият ҳаётининг жаҳон миқёсида интеграциялашиши натижасида содир бўлаётган жараёнларнинг оламшумул аҳамият касб этишидир²⁹.

Таъкидлаб ўтиш лозимки, глобаллашув жараёнлари аллақачон юридик фанлар ривожига таъсир кўрсатиб улгурган. Бироқ бу турли мамлакатларда турлича юз бермоқда.

Мамлакатимизда глобаллашув жараёнларининг юридик фанлар ривожига таъсирини қуйидаги уч йўналишда кўриб чиқиш мумкин:

биринчи йўналиш – ҳуқуқий тартибга солишнинг институционал асосларига;

иккинчи йўналиш – юридик фанларни ўқитишга;

²⁹ Глобаллашув: унинг аҳамияти ва мазмун моҳияти // <http://fikir.uz/blog/17767.html>.

учинчи йўналиш – ҳуқуқий тадқиқотларга.

Глобаллашув жараёнларининг ҳуқуқий тартибга солишнинг институционал асосларига таъсири. Глобаллашув жараёнлари шубҳасиз халқаро интеграцион муносабатларда акс этади. Мазкур муносабатларнинг ҳуқуқий тартибга солиниш эҳтиёжи ва амалиёти эса ўз навбатида миллий ҳуқуқ тизимининг институционал асосларидаги ўзгаришлар инъикосида намоён бўлмоқда.

Хусусан, аксарият қонунлардаги “Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг ... тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади” деган норма мавжуд бўлиб, у халқаро ҳуқуқ нормалари устунлиги принципининг миллий қонунчиликка жорий этилиши натижаси ҳисобланади.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 15 майдаги “Навоий вилоятини инновацион, юқори технологияларга асосланган, экспортга йўналтирилган ва импорт ўрнини босадиган ишлаб чиқаришлар учун эркин иқтисодий зона сифатида белгилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5719-сонли Фармонида кўра, “Навоий” ЭИЗ” ҳудудида иш юритишда инглиз стандартлари, тамойиллари ва нормалари асосида “Навоий” ЭИЗ” иштирокчилари ўртасидаги муносабатларни тартибга солишни назарда тутувчи алоҳида ҳуқуқий режим ўрнатиш бўйича тегишли вазифалар белгиланишини³⁰ ҳам глобаллашув жараёнларининг ҳуқуқий тартибга солишнинг институционал асосларига таъсири сифатида баҳолаш мумкин.

Инглиз ҳуқуқи бир неча давлатлар ҳуқуқий тизимининг энг яхши жиҳатларини ўзида акс эттирган бўлиб, бизнес муҳити учун мутлақо қулай форматга эга. Эгилувчанлик, шаффофлик, олинган аниқ ва осон прогноз қила олиш, тезлик, бюрократиядан ҳоли эканлиги бу тизимнинг афзал жиҳатларидир. Зеро, қонунлар бизнес манфаатлари учун хизмат қилиши лозим, инглиз ҳуқуқи эса айти шу имкониятни беради.

Умуман олганда, турли шакл ва мазмундаги халқаро муносабатлар қўламининг кенгайиши ва чуқурлашиши ҳуқуқий тартибга солишнинг институционал асосларига глобаллашув жараёнларининг фаол таъсир этишига олиб келади.

Фикримизча, инглиз ҳуқуқи сингари тажрибаларни туризм, инвестиция, экспорт ва импорт, таълим, тадқиқот жараёнлари ва бошқа йўналишларга ҳам

³⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 15 майдаги “Навоий вилоятини инновацион, юқори технологияларга асосланган, экспортга йўналтирилган ва импорт ўрнини босадиган ишлаб чиқаришлар учун эркин иқтисодий зона сифатида белгилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5719-сонли Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.05.2019 й., 06/19/5719/3136-сон // lex.uz.

кенг жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Глобаллашув жараёнларининг юридик фанларни ўқитишга таъсири. Юридик фанлар тараққиётида ушбу фанларни ўқитиш самарадорлиги муҳим ўрин тутadi. Сўнгги йилларда мамлакатимизда ўқув-педагогик жараёнга инновацион илғор ва халқаро таълим стандартларини жорий этиш, кадрлар салоҳиятини ошириш ва профессор-ўқитувчилар меҳнатини рағбатлантириш, шунингдек таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлашни назарда тутадиган юридик таълим тизимини такомиллаштириш бўйича бир қатор аниқ чора-тадбирлар амалга оширилди³¹.

Юридик фанларни ўқитишнинг илғор услубларидан кенг фойдаланиш, шунингдек, замонавий талабларни инобатга олган ҳолда таълим стандартларини модернизациялаш ва ўқув дастурларини қайта кўриб чиқиш, бу борада ривожланган давлатлар билан конструктив ҳамкорлик қилиш, таълим жараёнига хорижлик мутахассисларни кенг жалб этиш каби вазифаларнинг ечими бево-сита глобаллашув жараёнларининг таълим жараёнига таъсири билан боғлиқ ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5987-сонли Фармони билан белгиланган юридик таълим ва фанни янада ривожлантиришнинг устувор йўналишлари: замонавий талаблар, илғор халқаро юридик тажриба ва меҳнат бозори эҳтиёжлари асосида юқори малакали, ижодий фикрлайдиган, ҳалол кадрлар тайёрлашни таъминлаш, ўқитишнинг кредит-модуль тизимини ва талабалар билимини баҳолаш усулларини такомиллаштириш, ўқув жараёнида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг қўллаш ҳамда ўқув базасини модернизациялаш, клиник юридик таълимни ривожлантириш йўли билан ўқув жараёни ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўртасида узвий алоқани таъминлаш, ривожланган хорижий давлатларнинг етакчи таълим ва илмий муассасалари билан ҳамкорликни, қўшма ҳуқуқий тадқиқотларни, профессор-ўқитувчилар ва талабалар ўзаро алмашинувини фаоллаштириш, ахборот ҳуқуқий технологиялар ва тизимларни (Legal Tech) ишлаб чиққан ҳолда давлат ва ҳуқуқ соҳасида илмий ва инновацион тадқиқотларни ўтказиш, хорижий ҳамкорлар билан биргаликда юридик кадрларни тайёрлаш бўйича қўшма таълим дастурларини (double degree) амалга ошириш, ўқув-таълим жараёнига хорижий олимлар ва мутахассисларни фаол жалб қилиш, «Электрон университет» (E-University) тизимини жорий этган ҳолда очиқ, шаффоф, субъективлик ва суистеъмолчиликлардан холи

³¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5987-сонли Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.04.2020 й., 06/20/5987/0521-сон // lex.uz.

бўлган таълим муҳитини яратиш кабилар глобаллашув жараёнларининг юридик фанларни ўқитишга нисбатан бугунги кундаги таъсирига мисол бўла олади.

Глобаллашув жараёнларининг ҳуқуқий тадқиқотларга таъсири. Бугунги кунда барча соҳалардаги сингари ҳуқуқий соҳасидаги тадқиқотларни амалга оширишда ҳам халқаро миқёсдаги жараёнлар ва фактик ҳолатларни инобатга олиш асосий талаблардан бири ҳисобланади. Буни докторлик диссертацияларига оид қўйилаётган қуйидаги объектив талаблардан ҳам кўриш мумкин:

биринчидан, докторлик диссертациясида тадқиқот мавзусининг долзарблигини асослашда мавзу юзасидан халқаро миқёсдаги жараёнлар ва фактик ҳолатлар ҳамда тенденцияларга эътибор қаратиш лозим. Бу эса тадқиқот мавзусининг умумбашарий масалалар билан уйғунлашувига замин яратади ва унинг аҳамиятини оширади;

иккинчидан, докторлик диссертациясида мавзу юзасидан халқаро тажрибаларни ўрганиш, хорижий манбаларни тадқиқ этиш, нуфузли хорижий нашрларда илмий мақолалар чоп этиш кабилар тадқиқотда илғор хорижий тажрибаларни жорий этиш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш ва шу билан бирга илғор миллий тажрибаларни халқаро даражада оммалаштиришга хизмат қилади;

учинчидан, фан докторлиги (DSc) диссертацияларида мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар ўрганилиши ва шарҳланишининг белгиланиши тадқиқотчини тегишли мавзу юзасидан жаҳонда олиб борилаётган тадқиқотлар натижалари билан «ҳисоблашиш»га мажбур қилади. Бинобарин, фан докторлиги тадқоти энг илғор ва энг сўнги тадқиқотлар билан ҳамоҳанг ва уйғун бўлиши даркор.

Шундай қилиб, юридик фанлар ривожини глобаллашув жараёнларининг таъсирисиз тасаввур этиб бўлмайди ва шу билан бирга мазкур жараёнларда миллий менталитет ва урф-одатлар, ижтимоий-иқтисодий ва маданий муносабатларнинг шарқона хусусиятларини ҳам ҳисобга олиш лозим.

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ИЛК ИСЛОМ ТАРИХИ ТАДҚИҚИНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ

Қушбаев Фаррух Қўчқаралиевич

Ўзбекистон халқаро ислом академияси таянч докторанти

Дунёда глобаллашув жараёни тўхтовсиз давом этаётган бугунги кунимизда шубҳасиз, инсон онгини эгаллаш учун кураш тобора зўрайиб бормоқда. Замонавий технологиялар воситасида одам боласининг ҳар бир ҳаракатини кузатиш билан чекланмасдан, ҳатто унинг ўй-ҳаёллари, туйғулари ва қизиқишларини

ҳам бошқариш имконини берувчи Сунъий интеллект устида тадқиқотлар олиб борилмоқда. Бу борада асосий ҳаракатлантирувчи омил бўлмиш ёшларга эътибор алоҳида эканлиги табиийдир.

Айни вақтда Ўзбекистонда аҳолининг 60 % қисмидан кўпроғини ёшлар ташкил этишини назарда тутилса, вазият нақадар жиддий эканлиги аён бўлади.

Минтақа ва давлатларда ўз манфаатлари йўлида содир бўлувчи беқарорликни истовчи кучлар эса энг оддий усулб –ёшлар онгига ирқчилик, диний-ақидапарастлик каби фанатик-радикал ғояларни тиқиштиришни ва бунда халқаро ОАВ ҳамда инернет тармоғилдан кенг қўламда фойдаланмоқда.

Глобаллашув жараёнига фақат салбий қўз билан қараш ҳам, манфаатли эмас аслида. Боиси, ўтган давлар, хусусан Совет Иттифоқида ўрнатилган дунёга нисбатан ёпиқлик сиёсати охир-оқибат унинг таназзули сабабларидан бирига айланди. Рақамли технологиянинг ривожини эса халқаро даражадаги интеграциясиз яшашни мушкул вазиятга келтириб қўйди.

Юқоридаги фикрлардан мулоҳаза қилиш мумкинки, жамиятда долзарб бўлган ҳар бир масалани, уни катта ёки кичик эканига қарамай алоҳида олиб тадқиқ этиш ва унга бўлган талабга қараб, илмий ёндашган тарзда ва чуқур таҳлиллار асосида ҳулоса ва ечимлар тақдим қилишдир.

Ушбу тезисдан қўзланган асосий мақсадларидан бири ўрта асрларда шакланган баҳсли масалаларни замонамиздаги вазиятдан келиб чиқиб бағрикенлик тамойиллари асосида очиб беришдир. Эътиқодлараро геосиёсий муносабатлар аниқ бир тўхтамга келиб олмаган бир вазиятда мавзунинг аҳамияти янада ортиб боради. Бунинг боиси, эътиқодлараро бирор ижобий яқинлик пайдо бўлган вазиятда ҳам, инсонлар хотирасида ўрта асрларда “уруш психикаси” руҳидаги ташвиқотлар таъсирида шакллантирилган исломга нолойиқ фикрларнинг ҳануз мавжудлигидир. Бундай ҳолатда, ўзаро тушуниш ва ишонч ҳамда ҳурмат зарурдир. Ўтган давр мобайнида ғарб оламида исломга нисбатан душман қиёфасининг яратилиши оқибатида юзага келган улкан “бўҳрон”нинг катта қисми ислом пайғамбари Муҳаммад ибн Абдуллоҳ (с.а.в.) шахсига йўналтирилди. Аммо, бизнинг давримизда бундай кайфият ҳар икки томонга ҳам фойда келтирмаслиги кундай равшан бўлиб улгурди. Эндиликда ундан чиқиш йўллари топиш қолди.

Илмий услуб мавзунини холис ўрганиш учун имконият яратади ва шу сабабли академик тамойиллар оқилона фойдаланишга ўз ҳиссасини қўшади. Тадқиқотимиз бунини тасдиқлайди ва бизнинг дунёмиз умумий уйимизга айланиши сабаб, ҳар бир томон билиши ва тушуниши лозимки, ривожланиш биз ўз қарашларимизда ростгўй, самимий ва адолатли бўлганимизда амалга ошади.

Баъзи олимларнинг исломни ва мусулмонларни, хусусан пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.) сиймосини танқид қилишга қаратилган аниқ онгли ҳаракатлари шубҳасиз биз интилган хотиржамлик учун манфаатли эмасдир.

Тезисда кўтарилган мавзунинг мақсадларидан бири бу ислом дини, мусул-

монлар хусусан пайгамбар Муҳаммад (с.а.в.) тўғрисида ғарб ва унинг таъсиридаги кишиларда ҳукмрон бўлган фикрларни шубҳа остига олишда ёрдам бериш. Бунда фаолиятни икки йўналишда олиб бориш мақсадга мувофиқдир:

1. Ўзимизда мавжуд билимни янада кенгайтириб, кўпайтириш;
2. Соҳада аввал йўл қўйилган аниқ хато ва камчиликларни тўғрилаш;

Хулоса ўрнида келтириш мумкинки, глобллашув шароитида халқимиз минг йиллар мобайнида эътиоқда қилиб келган муқаддас динимиз, ўзгармас ақидамиз ва аждоғларимиз меросини соф ҳолда ёшларимизга таълим бериш. Бунда эса асосий йўлхаритаси ўлароқ миллатлараро ва динлараро бағрикенглик тамойилларига таянмоқ лозим бўлади. Зеро, ислом байроғи остида бузгинчиликка чақираётган кимсаларга раддия сифатида ёшларимизга ислом тарихини, хусусан пайгамбар Муҳаммад (с.а.в.)нинг ҳаёт давларини, Макка шаҳрида кечган машаққатли аммо саботли ҳаёт йўлларини ўрганишга ва ибрат олишга чорлаш ва бунинг учун барча имкониятларни яратиб бериш фойдадан ҳоли эмасдир.

ГЛОБЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ МУАССАСАЛАРИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Зиётова Адолат Эргашевна

*Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти
«Ижтимоий фанлар» кафедраси катта ўқитувчиси*

Глобллашув жараёнининг чуқурлашиб бориши натижасида инсон учун хавфли бўлган турли хил ноанъанавий таҳдидлар юзага келмоқда. Булардан энг хавфлилари инсонларнинг руҳиятига таъсир ўтказиш орқали миллатларнинг қадриятлари ва турмуш тарзини издан чиқаришга қаратилган ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаётида жиддий таъсир кўрсатадиган маънавий таҳдидлар ҳисобланади.

Маънавий таҳдидлар шахс ахлоқий онгида салбий тушунчалар, туйғулар, хусусиятлар ва сифатларни ҳосил қилувчи иллатлар мажмуидир. Чунки “таҳдид” сўзи “хавф-хатар, хуруж ва бузиш” маъноларини англатади. Шу маънода маънавий таҳдидлар шахсни ақлий ва ахлоқий жиҳатдан бузишга қаратилган мақсадли хуружлар дейиш мумкин.

Маънавий таҳдидлардан мақсад: биринчидан, шахснинг маънавий-ахлоқий оламини бузиш; иккинчидан, ўз ватани ва жамиятига нисбатан ёвузлик фикрини уйғотиш; учинчидан, миллий ахлоқий қадриятларни айнитиш; тўртинчидан, ўзгалар жамиятини идеал деб билиш кўникмасини ҳосил қилиш; бешинчидан, зарарли одатларга хуруж қўйишдир. Диққат қилсак, маънавий

таҳдидларнинг барча тури носоғлом турмуш тарзи билан боғлиқлигига ва у мафкуравий нуқтаи назардан энг хавфли омил эканлигига амин бўламиз. Чунки, унинг негизини шахс тарбиясини издан чиқаришга қаратилган ғоя ташкил этади.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, бугунги кунда маънавий таҳдидлар қуйидагича иллатларни тарғиб қилаётгани намоён бўлмоқда: худбинлик, нопоклик, нафс қутқусига учиб, ҳузур-ҳоловатга берилиш, енгил-елпи умр кечиришга даъват, гиёҳвандлик, мутаассиблик, тажовузкорлик, молу-дунёга ўчлик, ахлоқий бузуқлик, зўравонлик, ахлоқсизликни маданият деб билиш ва аксинча, асл маънавий қадриятларни эскилик сарқити деб қараш, лоқайдлик, маҳаллийчилик, иродасизлик ва х.зо.

Глобаллашув яратаётган имкониятлардан ҳозирги кунда маънавий бўшлиқни тўлдиришга ҳаракат қилаётган сиёсий ва мафкуравий марказлар фойдаланмоқдалар. (2) Бунинг оқибатида инсоният томонидан катта маънавий йўқотишлар, миллатимизнинг асрий қадриятлари, ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаёти, онгли яшаш тарзига хавф солаётганини алоҳида қайд этиш лозим.

Лунда қилиб айтадиган бўлсак, бундай мафкуравий хуружлар миллий ва диний томирларимизга болта уришини, улардан бизни бутунлай узиб ташлашдек ёвуз мақсадларни кўзлашини, юртимизда яшайдиган соғлом фикрли ҳар бир одам яхши тушунади. Бундай тажовузкорона ҳаракатлар бизлар учун мутлақо бегона мафкура ва дунёқарашни аввало беғубор ёшларимизнинг қалби ва онига сингдиришга қаратилганлиги билан айниқса хатарлидир.

Янги таҳдидлар, жумладан, “оммавий маданият” хавфи ва боқимандалик кайфияти пайдо бўлаётган, одоб-ахлоқ, қадриятларни йўқолиш хавфи юзага келаётган ҳозирги глобаллашув шароитида тарихий меросимизни асраб-авайлаш, ўрганиш ва аждодлардан авлодларга қолдириш давлатимиз сиёсатининг энг муҳим устувор йўналишларидан бири сифатида жиддий эътиборда эканлиги кишининг кўнглига таскин беради. Ҳар бир нарсанинг яхши ва ёмон томони бўлгани каби глобаллашув жараёни ҳам салбий ва ижобий моҳият касб этаверади. Профессор С.Отамуродов глобаллашувнинг ижобий жиҳатларига тўхталар экан, “кўпгина мамлакатларга фан техника, технология ютуқларининг жадал кириб келиши глобаллашув туфайли. Бу эса уларнинг иқтисодий ҳаёти ривожига, халқлар турмуш тарзининг ортишига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Шу тариқа башариятнинг умумий интеллектуал салоҳияти юксалишига ёрдам бермоқда”, деб таъкидлайди.

Глобаллашувнинг миллий маънавиятга кўрсатаётган ижобий таъсирлари тўғрисида билдирилган фикрларни умумлаштириб қуйидагича хулоса қилиш мумкин:

– маданий алоқалар ва муносабатларнинг глобаллашуви, бир ҳудудда янги маданий ва маънавий қадриятларни, санъат турларининг вужудга келишига са-

баб бўлади, бу эса миллий маънавият таркибини янада бойиб боришига олиб келади;

– иқтисодий муносабатларнинг глобаллашуви эса, мамлакатлар моддий ҳаётини яхшилашга кенг йўللار очиб беради ҳамда фуқаролар фаровонлигининг таъминланишига имкон беради;

– фан ва техника соҳасининг глобаллашуви миллий маънавиятнинг асоси бўлмиш миллий интеллектуал салоҳиятни кучайтиради;

– сиёсий-мафкуравий соҳаларнинг глобаллашуви умумжаҳон маънавий муҳитни ривожланишига замин яратади, бу эса миллий маънавиятни янада тақомиллаштиришига асос бўлади.

Шу билан бир қаторда глобаллашув жараёнларининг миллий маънавиятга кўрсатаётган салбий таъсири хусусида қуйидагиларни ажратиш мумкин.

– демографик кўчишларнинг айрим ҳудудларда ҳаддан зиёд ошиб кетиши маънавий таъсирлар оқимини ҳам ошишига олиб келади, бу ҳолат шу ҳудуддаги миллий маънавиятга ўзининг салбий таъсирини кўрсатади;

– умумжаҳон миқёсида маънавий-маданий неъматларга эҳтиёж ривожланган давлатлар талабига кўра шаклланиши миллий маънавиятга бир қутбли таъсирини кучайтиради;

– трансмиллий компаниялар маҳсулотлари дунё бўйлаб тарқалиши маънавий таъсирлар ташувчиси сифатида, айниқса жамият келажаги бўлган ёш авлод дунёқарашида шаклланиши ўз миллий заминлари ҳисобига эмас, балки унга зид бўлган “оммавий маданият” ҳисобига ривожланишига олиб келади. Бу эса ўз навбатида миллийликнинг барбод бўлиш жараёнини тезлаштиради;

– сиёсий-мафкуравий муносабатлар кескинлашуви, бу борадаги рақобат дунё сиёсий манзарасида моддий фан, техник, технологик имкониятлари юксак тараққий қилган мамлакатларнинг маънавий устуворлигини таъминлашга, бу ўз навбатида, миллий маънавиятнинг емрилишига олиб келади.

Буларнинг олдини олишда биринчи навбатда мамлакатимизда ўсиб келаётган ёш авлодни миллий анъаналар ва маънавий қадриятларни, Ватанни севиш ва маъсулиятни ҳис этиш руҳида тарбиялаш, шу билан бирга андиша, гурур, ор-номус, улуғларга ҳурмат, муросачилик принципи асосланган “шарқона демократия” тушунчасини ёшлар онгига сингдириш, уларни халқимизнинг урф-одатларига, маънавий меросини улуғлаш, умуминсоний тамойиллар ва инсон қадрини ҳурмат қилиш каби фазилатларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиш керак. Ёшлар ҳаётига кўринмас, яширин тарзда кириб келаётган глобал хуружларга онгли равишда муносабат билдириш, ёшларга “оммавий маданият” ниқобидаги мафкура нима эканлигини тушунтириш ва бу таҳдидларга қарши кураша оладиган баркамол инсонларни вояга етказиш зарурдир.(4) Булардан ташқари жамиятда маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишларни олиб бориш

билан бирга бугунги глобаллашув шароитида ёш авлодда мустақил онгни шакллантириш мақсадида қуйидаги вазифаларни белгилаш мақсадга мувофиқдир:

Биринчидан, давлатнинг ёшларга оид сиёсатини амалга тадбиқ этишда сиёсий институтлар, жамоат ташкилотлари, сиёсий партиялар, диний ташкилотлар, маҳалла билан доимий ҳамкорликларни кучайтириш ва бу орқали ёшлар қизиқишлари, муаммоларини ўрганиб чиқиш;

Иккинчидан, ёшларнинг инновацион фаолиятини бойитиш, уларнинг хулқ-атвори, қизиқиши, қобилияти, билими, ҳарактини ҳисобга олиб, ижодий фаоллигини ҳар томонлама ошириш, уларнинг мустақиллигини таъминлаш;

Учинчидан, ёшларда мустақил фикрлашни шакллантиришда санъат ва маданият соҳасидаги қизиқишларини юксалтириш, уларда миллий ва умумбашарий қадриятларга содиқлик ҳиссини мустаҳкамлаш;

Тўртинчидан, ахборот алмашилиши, алоқа, ёш авлодни ривожлантириш ва тарбиялаш учун ахборот муҳитини хатарсиз, қулай тарзда кенгайтириш. Оммавий ахборот воситалари, матбуот, интернет порталларидан ёшларни ижобий ва самарали фойдаланишга жалб этиш зарурдир.

Бу хусусият ва омилларнинг ёшлар камолотида аҳамияти катта. Бу авваломбор, таълим ва маърифат тизимини такомиллаштириш, мамлакатимиз келажакги бўлган ёшларни замонавий билим олишга йўналтириш, баркамол шахсни тарбиялаш билан боғлиқ эканини яхши англаймиз.

Мамлакатимизда давлат бюджетининг ялпи ички маҳсулотга нисбатан 7% таълим-тарбия соҳасига йўналтирилмоқда. Буларнинг барчаси бугунги кунда ўз самарасини бермоқда. Ёшларимиз бизнес, илм-фан, маданият, санъат, адабиёт ва спорт соҳаларида оламшумул муваффақиятларга эришмоқда. Бу мамлакатимиз истиқболига, буюк аждодларимиз бошлаган эзгу ишларни келажак авлодлар муносиб давом эттиришига катта ишонч бағишлайди. Бу имкониятлар ўз навбатида ёшларни бугунги глобаллашув жараёнларида фаол иштирокини таъминлашда, мамлакатимиз тараққиёти ва келажакига ўз билим ва маҳорати билан ҳисса қўшишларида катта амалий ёрдам бўлиб хизмат қилади.

Бу унинг учун таълим-тарбия муассасаларида ҳар бир педагог *гуманистик* (инсонга, унинг мавжудлигини таъминлашга, ривожланиши ва ўз-ўзини намойиш қилишга йўналтириш); *акциологик* (жаҳон ва кўп миллатли ўзбекистонликларнинг қадриятларини сақлаш); *ижтимоий-маданий* (миллий маданият билан бошқа халқлар ва жаҳон маданиятини омухта қилган ҳолда ўз халқи маданиятини эгаллашга кўмаклашиш); *ижтимоий-мослашув* (динамик янгиланувчан ижтимоий ҳаётга самарали мослашиш, шунингдек, касбий фаолиятга тайёрлашга таъсир кўрсатиш); *инновацион* (инсондаги билимлар ва фаолият усуллари янгилаш, илмий-тадқиқот фаолиятида унинг таянч йўналишларини шакллантириш); *прогностик* (инсон ҳаётида учрайдиган турли таҳдидларни олдиндан сезиш ва унга қарши тура олиш кўникмасини шакллантириш) асосида ёшларни даврга мослаш-

тиришга барча билим ва маҳоратини қаратишлари лозим.

Хулоса қилиб айтганда, глобаллашув шароитида маънавий-ахлоқий таҳдидларга қарши курашда таълим-тарбия муассасалари фаолияти тизимида бош ҳаракатдаги шахс, педагог, ўз шахсий потенциали ва маҳоратини ишга солган ҳолда талабалар билан ҳамкорликда ижодий ва ҳаётий фаолиятини мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этса, ўрганувчилар унинг барча шакл ва кўринишларида реал субъектга айланади.

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ ТОЛЕРАНТЛИК ФАЗИЛАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ

Саифназаров Исмоил Саифназарович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
фалсафа фанлари доктори, профессор,*

Мамиров Азизжон Ниязмухамедович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети докторанти (PhD)

Маълумки, ҳар бир миллат ўзига хос бўлган тилга, маънавиятга, урф-одатлар, анъаналар ва қадриятларга эга муайян ҳудудда яшовчи этник бирликдир.

Бугунги кунда жаҳон миқёсида толерантлик тамойили ХХI асрнинг умумба-шарий ғояларидан бири сифатида талқин этилмоқда.

Республикамизда ҳар бир миллат ва элат манфаатларини ҳимоя қилишнинг объектив шарт-шароитлари, субъектив омиллари тизимини ривожлантиришнинг қонуний-ҳуқуқий асослари яратилган. Мамлакатимиз тараққиётининг янги босқичида таълим муҳитини ўзгартириш, миллий манфаатларни умуминсоний манфаатлар билан уйғунлаштириш, фуқаролараро, миллатлараро ва конфессиялараро тотувликни мустаҳкамлаш – минтақавий тинчлик ва глобал барқарор тараққиёт шarti {1} сифатида кўрсатилмоқда. Таълим жараёнида миллий ва умуминсоний манфаатларни уйғунлаштиришнинг янги имкониятларини топиш ва ҳаётга тадбиқ қилишда толерантлик тамойилларига таяниш муҳим назарий, методологик ва амалий имкониятларни яратади.

Толерантлик-ҳар хил қарашларга, ахлоққа, одатларга нисбатан бағрикенглик маъносини англатади. Ҳозирда турли динлар, миллат ва элатлар урф-одатларига нисбатан сабр-бардошли ва ўзаро ҳурмат руҳида бўлишимиз зарур эканлигини даврнинг ўзи бизга кўрсатиб турибди.

Ҳозирда ахборот оқимининг ёшлар тарбиясига ҳам ижобий ҳам салбий жиҳатларини кўришимиз мумкин. Айниқса, ёшларни миллий толерантлик

руҳида тарбиялашда глобаллашув жараёнининг ёшлар онгига таъсирини назоратга олиш жуда муҳим деб ҳисоблаш мумкин.

Бугунги глобаллашув жараёнида талаба ёшларни Ватанга муҳаббат, юртга фидоийлик, ўз халқига ва унинг урф одатлари, қадриятларига ҳурматруҳида тарбиялаш ҳамда уларнинг толерантлик фазилатларини ривожлантириш мақсадида Тошкент давлат иқтисодиёт университети Ижтимоий гуманитар фанлар кафедраси профессор-ўқитувчилари томонидан бир қатор амалий инновацион ўқув лойиҳалари ишлаб чиқилди ва шу асосида талабаларнинг мустақил ишлари ташкил этилмоқда. Ушбу ўқув лойиҳалари мавзулари талабалар ҳаёт фаолиятининг турли жабҳаларини ўзида акс эттирган бўлиб, уларни бажариш жараёнида талабаларда мустақил изланиш олиб бориш кўникмалари шаклланади, уларнинг дунёқараши кенгаяди, мустақил фалсафий фикрлаш, мушоҳада қилиш қобилиятлари ривожланади, толерантлик фазилатлари кучаяди, деб бемалол айта олишимиз мумкин ва тажриба ҳам буни тасдиқламоқда. Бу лойиҳаларнинг яна бир афзаллик томони шундан иборатки, унда талаба кўчирмачилик қилаолмайди, чунки у ҳар бир талабанинг ўзи билан боғлиқ бўлиб, уни мустақил ишлашга мажбур қилади.

Хусусан, бу лойиҳалар, “Менинг оилам - менинг бахтим”, “Устозим - ҳаётим чироғи”, “Менинг маҳаллам - менинг фаҳрим”, “Маҳалламнинг фаол тадбиркори ва инновацион тафаккур”, “Менинг ҳаёт фалсафам”, “Маҳалламнинг олим ва зиёли инсонлари” каби мавзулардан иборат бўлиб, талабаларда катта қизиқиш уйғотди.

“Менинг оилам – менинг бахтим” лойиҳасини бажариш жараёнида талабалар энг аввало оилага бўлган меҳр-муҳаббат, унинг муқаддаслиги, инсон ҳаётидаги ўрнини англаши, ота-она ва ака-укалар, яқин қариндошларнинг инсон ҳаётида роли нақадар катта эканлигини тушуниши учун ўз оиласи мисолида мавзунини ёритиб, чиройли тақдимот тайёрлайдилар. Ҳозирда ёшларга оиланинг муқаддас эканлигини тушунтириш шуниси билан муҳимки, бугунги кунда оиладаги ажралишлар сонининг кўпайганлиги, оилада фарзанд тарбиясига бўлган эътиборсизликнинг кучайганлиги ва натижада тўлиқ бўлмаган оилалар сонининг ошиб-бораётганлиги жамиятимизнинг энг оғриқли жиҳатларидан биридир. “Менинг оилам – менинг бахтим” лойиҳаси орқали талаба ёшлар ўзларида оила олдидаги масъулиятини янада ошириб, келажакда ўз оиласининг мустаҳкамлигини таъминлаш учун ҳаётини дастурга эга бўладилар.

“Менинг маҳаллам - менинг фаҳрим” лойиҳасида талабалар онгида маҳалла ҳақида тўлиқ тушунча шакллантириш билан бир қаторда маҳалланинг кичик ватан эканлиги, ҳар бир маҳалланинг ўзигагина хос бўлган хусусиятларини ҳурмат қилиш ва инсон ҳаётида маҳалла ролининг нақадар катта эканлиги ҳақида тушунчани шакллантириш муҳим вазифа ҳисобланади.

“Маҳалламнинг фаол тадбиркорлари ва инновацион тафаккур” лойиҳаси,

университетимиз иқтисодчи, тадбиркор, менежер, маркетинг ва бошқа бизнес соҳасидаги кадрларни тайёрлашни ҳисобга олиб ишлаб чиқилган бўлиб, талаба ёшларда ўз маҳалласининг фаол тадбиркорлари фаолияти билан яқиндан танишиш, улардан баъзи амалий жиҳатларни ўрганиш, ўз иш фаолиятини йўлга қўйган ва маҳаллага, қолаверса, халқига манфаати тегаётган шахслар фаолиятига ҳурмат билан қарашни шакллантириш ҳам ушбу лойиҳанинг мақсадларидан биридир. Фаол тадбиркор инсонлардан ибрат олиш ва талабаларнинг ўзлари ҳам уларга ўхшашга ҳаракат қилиши, албатта келажакда ўз тадбиркорлик фаолиятини бошлашда жуда катта мактаб бўлиб хизмат қилади ҳамда уларнинг давлатимизга етук кадр бўлиб етишиб чиқишида, фойдали инсон бўлиб шаклланишида катта аҳамият касб этади.

“Менинг ҳаёт фалсафам” лойиҳасида талаба ёшларда ўз ҳаёт фалсафаларини шакллантиришга катта эътибор қаратилади. Вақт ва ҳаёт қадрини билиш, ўтаётган ҳар бир кунни режалаштириш, келажакка режалар тузиш ва уларни белгиланган вақтда амалга ошириш, фаол ҳаёт кечириш ва ушбу фаолиятдан келиб чиққан ҳолда ҳаёт фалсафасини ишлаб чиқиш асосий мақсад қилиб белгиланади. Ўз устида ишлаш, иродасини чиниқтириш, онгини ва дунёқарашини кенгайтириш учун китоб ўқиш, фойдали ишлар билан машғул бўлиш, келажакка улкан режалар қўйган ҳолда ўз ҳаётини қарашини шакллантириш масаласи асосий мақсад ҳисобланади.

“Маҳалламнинг олим ва зиёли инсонлари” лойиҳа мавзуси орқали талаба ёшларда маҳалладаги олим ва зиёли инсонларга ҳурмат ва иззат билан қараш каби юксак ахлоқий фазилатни шакллантириш, улар илмий фаолиятларидан ўрнак олиб, улар ҳаёт ва меҳнат фаолияти давомида қолдирган маънавий ижод маҳсулидан баҳраманд бўлиш, инсонга катта мактаб эканлигини талабаларга ўқитириш, энг асосий мақсад қилиб белгиланган. Талабалар ўртасида олиб борилган юқоридаги лойиҳалар натижалари шуни кўрсатдики, талабаларни ўқитишда назария ва амалиёт бирлигини таъминлаш, унда янги инновацион усуллардан фойдаланиш, ҳозирги шиддат билан ўзгариб бораётган глобаллашув даврида талаба ёшларда оилага, она Ватанга меҳр - муҳаббат, унинг асрий қадриятлари йўқолиб кетмаслигининг олдини олиш ва уни келажак авлодга етказиш масаласи, қолаверса уларда бағрикенглик, толерантлик, бошқа миллат ва элатга, турли диний, сиёсий қарашларга ҳурмат билан муносабатда бўлиш фазилатларини шакллантиришда ўта муҳим омил бўлиб ҳисобланади.

ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАНЯТОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Хуррамов Анвар Худайшукурович

Ташкенский Государственный Экономический Университет

Старший преподаватель кафедры

«Математические методы в экономике»

Процесс глобализации в современном мире в настоящее время набирает новые обороты в связи ростом уровня цифровизации международных и национальных аспектов социального и экономического развития стран. Немаловажное значение в этом процессе играет также роль человеческих факторов, проявляющихся реализацией потенциальных возможностей работников различных категорий квалификаций и профессиональных качеств, для которых характерны занятость в транснациональных масштабах. С другой стороны, не все трудовые ресурсы будут вовлечены в процесс глобализации с экономической точки зрения; это означает, что экономические аспекты глобализации наряду с положительными сдвигами в национальных экономиках, порождает своеобразную проблему безработицы в силу неэффективного использования трудовых ресурсов в отдельно взятых экономиках стран. В этих условиях, решение социальной проблемы безработицы в отдельно взятой стране требует разработку и реализацию новых подходов к оценке уровня безработицы. Это связано с тем, что институциональная среда и структура национальной экономики во многом предопределяет основные направления и приоритеты, уровень эффективности использования трудовых ресурсов, а также уровень доходов работников в различных отраслях и видах деятельности в национальной экономике.

В Декларации Международной Организации Труда о социальной справедливости в целях справедливой глобализации (2008г) отмечается, что «... процесс глобальной экономической интеграции заставляет многие страны и отрасли сталкиваться с серьезными проблемами, связанными с неравенством в сфере доходов, хронически высокими уровнями безработицы и бедности, уязвимостью экономик перед внешними потрясениями, ростом как незащищенной занятости, так и неформальной экономики, оказывающей воздействие на трудовое правоотношение и на сферу той защиты, которую оно обеспечивает». Вместе с тем, в декларации резюмируется четыре стратегические задачи Международной организации труда (МОТ) в области содействия занятости в эпоху глобализации:

1. Содействие занятости благодаря формированию стабильной институциональной и экономической среды;

2. Разработка и расширение мер социальной защиты, социального обеспечения и защиты работников, носящих устойчивый характер и отвечающих национальным условиям;

3. Содействие социальному диалогу и трипартизму, как способу перевода экономического развития в русло социального прогресса, а социального прогресса в русло экономического развития;

4. Соблюдение, содействие и реализация основополагающих принципов и прав в сфере труда.

Таким образом, в декларации констатируется вывод о том, что государства-члены МОТ сами должны разрабатывать конкретные мероприятия, направленные на достижение описанных стратегических задач, на основе принятия национальной стратегии в области обеспечения эффективной занятости и снижения уровня безработицы. В связи с этим, на основе анализа положения дел в области обеспечения занятости и сокращения уровня безработицы в Узбекистане, предлагаем разработать и реализовать комплекс следующих институциональных, экономических и социальных механизмов формирования и эффективного использования трудовых ресурсов в нашей стране:

1. Необходимо разработать соответствующие отраслевые и региональные методические документы по определению эффективности системы подготовки кадров по всем уровням образования и квалификаций, на основе системного анализа структуры и эффективности занятости в экономике страны; здесь основными индикаторами такого анализа должны выступать уровень текущего размера доходов по профессиям и квалификациям в разрезе отраслей и регионов, а также соотношения этих доходов с динамикой минимального размера оплаты труда в стране. Это дает возможность эффективно оптимизировать расходы системы образования с учетом современных тенденций развития гибких программ подготовки кадров всех уровней образования и квалификаций. Такие программы способствуют повышению профессиональной мобильности работников, на основе реализации которой увеличивается занятость и сокращается уровень безработицы в среднесрочном периоде экономического и социального развития;

2. Определение критериев уровня социально допустимой нормы безработицы в региональном разрезе с тем, чтобы разработать соответствующие программы адресной социальной защиты населения; это даёт возможность повышать эффективность региональных мер по сокращению бедности, стимулированию самозанятости и увеличению доходов населения. Данные критерии должны учитывать сложившуюся тенденцию и динамику внешней трудовой миграции, уровня доходов этих работников-мигрантов, а также уровень валового внутреннего продукта на душу населения в стране.

3. Разработка механизмов налогового регулирования и кредитования раз-

вития нестандартных форм занятости (сезонная занятость, фрилансер, гибкие формы контрактов), направленных на стимулирование официальной занятости; при этом, уменьшение уровня неофициальной занятости должно сопровождаться желаемыми количественными соотношениями объемов сумм от налоговых льгот и льготных процентных ставок по кредитам и суммы от увеличения налоговых поступлений за счет увеличения доли официальной занятости в национальной экономике.

Предлагаемые меры позволяют в краткосрочном и долгосрочном периодах повышать уровень занятости населения и сокращать уровень безработицы, которые в свою очередь приведут к повышению доходов работников и сокращению бедности в стране. Кроме того, будут выработаны экономические стимулы повышения производительности труда, тем самым будет повышаться эффективность использования трудовых ресурсов, а также эффективность программ социального развития в стране.

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ТАЪЛИМ ИМКОНИАТЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

Бурхонова Шахноза Ботир қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ассистенти

Ҳозирда тараққий этган давлатлар қаторига қўшилишимиз учун аввало илғор замонавий ахборот-коммуникация, интернет ҳамда рақамли технологиялар соҳасидаги билимларни чуқур эгаллаш орқали юксалишнинг энг қисқа йўлидан боришимиз керак. Бунинг учун жамиятимизнинг барча қатламларида инновацион технологияларни қўллаш борасидаги саводхонликни узлуксиз равишда ошириб боришимиз зарур.

Рақамли иқтисодиёт атамаси икки хил тушунчаларни ифодалаш учун ишлатилади. Биринчидан, рақамли иқтисодиёт – бу ривожланишнинг замонавий босқичи ҳисобланиб, у ижодий меҳнат ва ахборот неъматларининг устувор ўрни билан тавсифланади. Иккинчидан, рақамли иқтисодиёт – бу ўзига ҳос назария бўлиб, унинг ўрганиш объекти, ахборотлашган жамият ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганча, рақамли иқтисодиёт бу онлайн хизматлар кўрсатиш, электрон тўловларни амалга ошириш, интернет савдо, краудфандинг ва бошқа турдаги соҳаларни рақамли компьютер технологияларини ривожланиши билан боғланган фаолиятдир.

Бунинг натижасида мамлакат ЯИМ таркибида ишлаб чиқаришдан кўра хизматлар соҳасининг жадал суръатлар билан ўсиши юзага келади. Бундан

кўзланган асосий мақсад ҳам шундан иборатдир.

Ахборот технологияларини ривожланиши ва татбиқ қилиниши эвазига кундалик ҳаётимизда жуда кўплаб қулайликлар пайдо бўлмоқда. Рақамли технологиялар ривожланиши ортидан инсон, унга керакли хизматдан тезроқ фойдаланиши, интернет орқали ўзига керакли маҳсулотларни арзон сотиб олиш билан кўплаб пул маблағлари ва вақтини тежаши мумкин.

Албатта, ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши, замонавий технологияларнинг ҳаётимизга тадбиқ этилиши ҳар бир инсон ҳаётида кўплаб ижобий имкониятлар бериши мумкин.

Рақамли иқтисодиётнинг ривожланишини бошқа афзалликлари қуйидагича бўлиши мумкин: ишлаб чиқаришда меҳнат самадорлигини ошириш; тадбиркорлар рақобатбардошлигининг ўсиши; ишлаб чиқаришдаги ҳаражатларнинг камайиши; янги иш ўринлари яратилиши; янги замонавий касблар пайдо бўлиши; камбағалликни енгиш ва ижтимоий тенгсизликнинг йўқолиши.

Булар рақамли иқтисодиётнинг бор йўғи бир нечта афзалликлари холос. Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши бизнинг кундалик ҳаётимизга ижобий таъсир қилади, оддий фойдаланувчига кўплаб қўшимча имкониятлар беради ва қолаверса, бозорни ўсиши ва ривожланишини таъминлаб бериши мумкин.

Рақамли иқтисодиёт келтириб чиқариши мумкин бўлган хавфлар: кибер ҳужум хавфи, шахсий маълумотлар ҳимояси билан боғлиқ муоммолар; “рақамли қулик” (миллионлаб инсонлар маълумотларидан кейинчалик уларни ўзларини тутишини бошқариш учун фойдаланиш); ишсизликни ошириш, ахборот технологияларининг ривожланиши ва унинг татбиқ қилиниши ортидан бир қанча соҳалар ва касблар йўқ бўлиб кетиши мумкин.

Рақамли иқтисодиёт ривожланиши учун давлат ҳамма учун тенг шароит яратиб бериши, иложи борида бозор қоидалари, қонунлар, шартномалар шаффоф бўлиши, қонунлар бозор талабидан келиб чиққан ҳолда (яъни бозордаги ривожланиш тенденцияларини олдиндан аниқлай олиши ва керакли норматив ҳужжатларни қабул қилиши) ўйин иштирокчилари учун эркинлик бериши зарур.

“Мамлакатимизда илм-фанни янада равнақ топтириш, ёшларимизни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш борасида бошлаган ишларимизни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга кўтариш мақсадида, мен юртимизда 2020 йилга “Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”, деб ном берилди.

Мамлакатимизнинг таълим соҳасини ислоҳ қилиш бўйича асосий ҳужжатларидан бири бўлган Ўзбекистон Республикаси «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган кадрларни тайёрловчи таълим муассасаларида ўқув жараёнини ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ), интернет ва компьютер тармоқлари негизида ташкил этиш зарурлиги алоҳида таъкидланган. Мамлакатимиз таълим тизимида ушбу вазифа-

лар ўз вақтида ҳамда самарали амалга оширилмоқда. Белгиланган мақсадга эришишда узвий ва изчил, ўзаро уйғунлашган тадбирлар босқичма-босқич амалга оширилиб келинмоқда. Жумладан, ўқув жараёнига кенг форматли коммуникация тармоқлари ва интернет технологияларини жорий қилиш мақсадида «Электрон таълим» миллий тармоғини барпо этиш ҳамда барча олий ўқув юртларини, кейинчалик эса академик лицей ва касб-ҳунар коллежларини ягона компьютер ахборот тармоғига улашни таъминлаш вазифаси»... белгилаб берилиб ҳозирги даврда мазкур тадбирлар комплекс тарзда муваффақиятли амалга оширилмоқда.

Масофали таълим – бу, замонавий АКТ ёрдамида масофавий ўқитиш жараёни қўлланадиган, таълим даражасини (таълим цензини) тасдиқловчи, таълим олишнинг педагогик тизимидир. Масофавий таълим – ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда, масофадан туриб, ўқув ахборотларининг алмашувини таъминлайдиган, ўқув жараёнини олиб бориш ҳамда бошқариш тизимини амалга оширадиган билим ва кўникмаларни эгаллаш жараёнидир.

Масофавий таълим АҚШда ўтган асрнинг 60-йилларнинг ўрталаридан, Европада эса 70-йилларнинг бошларида жадал ривожлана бошланди. Ўқитишнинг бу шакли таълим олувчилар ва ўқитувчиларнинг бир-бирлари ҳамда ўқитиш воситалари билан ўзаро таъсирининг мақсадга йўналтирилган интерфаол жараёнидан иборат бўлиб, бунда таълим жараёни уларнинг географик фазовий жойлашишига боғлиқ бўлмайди.

Пандемия шароитида таълим тизимидаги масофавий таълимни дастлабки синов босқичлари ўз-ўзидан амалга оширилмоқда. Бу эса аҳолининг потенциал қисми ҳам ўзининг бўш вақтларида нима биландир банд бўлиш учун ҳаракат қилиш имконияти бор эканлигини англаб етдилар.

ЁШЛАРГА ТАЪЛИМ БЕРИШ ЖАРАЁНИДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Шахноз Хикматовна Самиева

*Бухоро муҳандислик-технология институти,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент,*

Ситора Садуллаевна Асадова,

ўқитувчи-стажёр

Жаҳондаги ривожланган давлатлар ўз фаолиятининг турли соҳаларини, шу жумладан, таълим-тарбия соҳасини ривожлантиришни ҳам тегишли миллий моделлар асосида ташкил қилишган. Дунёда мустақил таълим олиш сифатини ошириш ёшларнинг жамиятда муваффақиятли ўз ўрнини топишида муҳим хусусиятларидан бири ҳисобланади. Жумладан, 2030 йилгача қабул қилинган умумжаҳон

таълим Концепциясида “бутун ҳаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш” ғояси таълим олувчиларнинг мустақил таълим олишлари, мустақил ишлаш малакаларини узлуксиз ошириш орқали мутахассисларнинг зарурий компетенцияларини, ижодий яратувчанлик, тадқиқотчилик, мантикий тафаккурини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Бугунги кунда ёшларнинг зарурий компетенцияларини шакллантиришнинг интерфаол усулларини ҳамда мустақил таълимнинг замонавий парадигмаларини жорий этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимизда таълим тизими учун ишлаб чиқиладиган Фармон ва Қарорлар, шунингдек таълим тизимининг барча меъёрий ҳужжатларида, илғор педагогик технологияларни жорий қилиш ва ўзлаштириш зарурлиги кўп марта такрорланади. Педагогик технологиянинг ўзи нима ва у анъанавий таълим методларидан нимаси билан фарқланади?

Ҳозирги кунда педагогик адабиёт, таълим муаммоларига оид маърузалар, расмий ҳужжатларда “янги педагогик технология”, “илғор педагогик технология”, “инновацион педагогик технология” иборалари кенг қўлланилмоқда. Айнан тизимли ёндашув педагогик технология асосида ўқитишни бошқа ёндашувлардан фарқловчи асосий белги ҳисобланади. Таълим мақсадлари, унинг мазмуни, ўқитиш ва таълим бериш методлари, назорат ва натижаларни баҳолашни ўзаро алоқада ва бир-бири билан боғлиқликда лойиҳалаш- кўпинча анъанавий ўқув жараёнида етишмайдиган нарсалардир. Кўп ҳолларда таълим, асосан, ахборотни эслаб қолишга йўналтирилган, таълим олувчининг бўлажак фаолияти эса муайян ишларни бажариш ёки ташкилий, бошқарув вақасбий қарорларни қабул қилиш билан боғлиқ бўлади.

Замонавий педагогик технологиялардаги ғоя таълимий фаолият ёки ҳарқандай таълим муассаси ва таълимнинг асосий звеноси бўлган таълим жараёнини бошқарилувчанлигидир. Айнан илмий асосланган технология таълимнинг асосий йўналиши, мазмунини, ўқитиш шакллари, усулларини танлашнинг назарий асосини белгилаб беради. Фикримизча, ижодий қобилиятларини ва ички имкониятларини тўла намоён қилишга асос бўлади. Бундай технология энг аввало, таълимнинг ҳар бир босқичида педагог билим, кўникма ва малакаларни мунтазам ўз устида ишлаш (мустақил ва экстернат) ҳолда билим эгаллаши лозим.

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, замонавий педагогик технологияларни таълим-тарбия жараёнига қўллаш назарий методологик жиҳатдан асосланган, мафкурамизга хос шахсга йўналган бўлиши лозим. Шу билан бирга педагогларимизнинг педагогика ва психология, ўқитиш методикасини ҳозирги босқичда эришган ютуқлари ва имкониятлари даражасида бўлиши лозим. Энг муҳим жамиятнинг ривожлантиришни методологик асоси ҳисобланган ўзбек моделининг босқичма-босқич ривожлантириш моҳиятидан келиб чиқиб ташкил этиш орқали ўқув-тарбия жараёнини технологик асосга ўтказиш муҳимдир.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАЛАР ВА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ҚўЛЛАШНИНГ МУҲИМ Йўналишлари

Шахноз Хикматовна Самиева

*Бухоро муҳандислик-технология институти, педагогика фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD), доцент,*

Марварид Хаким қизи Маджидова

ўқитувчи-стажёр

Республикамызда олий таълим соҳасида олиб борилаётган изчил сиёсат натижасидаги ривожланиш ўқитишнинг янги шакллари жорий этишни тақоза этмоқда. Шу сабабли, ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш орқали масофавий таълим тизимини юқори сифат даражасида ташкил этиш ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, ҳар бир мамлакатнинг дунёдаги иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий мавқеини, унинг иқтисодий ўсишда асосий омили бўлиб бораётган интеллектуал бойлиги таъминлайди.

Ҳозирги кунда республикамызда замонавий ахборот ва коммуникация технологияларининг таълим жараёнига кириб келиши янги ўқитиш шакли - масофавий ўқитиш таълимининг яратилишига омил бўлди. Бу эса ўз навбатида олий таълимда янгича тизим ташкил қилинишига асос яратади. Масофавий таълим тизимида педагоглар, компьютер дастурчилари ва мутахассислари ёрдамида ўқитишнинг инновацион шакллари, янги ўқитиш курслари, онлайн конференциялар, вебинарлар ўтказишни амалга ошириш ҳамда масофавий ўқитиш тизимини (Интернет, Кейс, ТВ – технологиялар ва ҳ.к.) ўзлаштирган бўлишини тақозо этмоқда.

Олий таълим муассасасини бошқаришни автоматлаштириш, ўқув жараёнига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тасдиқланган “2017-2021 йилларда Олий таълим тизимини комплекс ривожлантириш дастури”нинг энг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади.

Ҳозирги даврда дунёдаги ривожланган мамлакатлар таълим муассасаларида масофавий усулда таълим беришнинг турли моделлари қўлланиб келинмоқда.

Масофавий таълимда талаба ва ўқитувчи фазовий бир-биридан ажралган ҳолда ўзаро махсус яратилган ўқув курслари, назорат шакллари, электрон алоқа ва Интернетнинг бошқа технологиялари ёрдамида доимий мулоқотда бўладилар. Интернет технологиясини қўллашга асосланган масофавий ўқитиш жаҳон ахборот таълим тармоғига кириш имконини беради, интеграция ва

ўзаро алоқа тамойилига эга бўлган муҳим бир туркум янги функцияларни бажаради. Масофавий ўқитиш барча таълим олиш истаги бўлганларга ўз малакасини узлуксиз ошириш имконини яратади. Бундай ўқитиш жараёнида талаба интерактив режимда мустақил ўқув-услубий материалларни ўзлаштиради, назоратдан ўтади, ўқитувчининг бевосита раҳбарлигида назорат ишларини бажаради ва гуруҳдаги бошқа «вертикал ўқув гуруҳи» талабалари билан мулоқотда бўлади.

Масофавий ўқитишда турли хил ахборот ва коммуникация технологияларидан фойдаланилади, яъни ҳар бир технология мақсад ва масала моҳиятига боғлиқ. Масалан, анъанавий босма усулига асосланган ўқитиш воситалари (ўқув қўлланма, дарсликлар) талабаларни янги материал билан таништиришга асосланса, интерактив аудио ва видео конференциялар маълум вақт орасида ўзаро мулоқотда бўлишга, электрон почта тўғри ва тескари алоқа ўрнатишга, яъни хабарларни жўнатиш ва қабул қилишга мўлжалланган. Олдиндан тасмага муҳрланган видеоматризалар талабаларга матризаларни тинглаш ва кўриш имконини берса, факсимал алоқа, хабарлар, топшириқларни тармоқ орқали тезкор алмашиниш талабаларга ўзаро тескари алоқа орқали ўқитиш имконини беради.

Масофавий ўқитиш – энг яхши анъанавий ва инновацион методлар, ўқитиш воситалари ва формаларини ўз ичига олган сиртқи ва кундузги таълим сингари ахборот ва телекоммуникация технологияларига асосланган таълим формасидир.

Масофавий ўқиш – бу янги ахборот технологиялари, телекоммуникация технологиялари ва техник воситаларига асосланган таълим тизимидир. У таълим олувчига маълум стандартлар ва таълим қонун-қоидалари асосида ўқув шарт-шароитлари ва ўқитувчи билан мулоқотни таъминлаб бериб, ўқувчидан кўпроқ мустақил равишда шуғулланишни талаб қилувчи тизимдир. Бунда ўқиш жараёни таълим олувчини қайси вақтда ва қайси жойда бўлишига боғлиқ эмас.

Масофавий таълим – масофадан туриб ўқув ахборотларини алмашувчи воситаларга асосланган, ўқитувчи махсус ахборот муҳит ёрдамида, аҳолининг барча қатламлари ва чет эллик таълим олувчиларга таълим хизматларини кўрсатувчи таълим мажмуидир.

Масофавий ўқитиш тизими – масофавий ўқитиш шартлари асосида ташкил этиладиган ўқитиш тизими. Барча таълим тизимлари сингари масофавий ўқитиш тизими ўзининг таркибий мақсади, мазмуни, усуллари, воситалари ва ташкилий шаклларига эга.

Нима учун масофавий таълим керак бўлиб қолди? – деган савол туғилиши табиий. Бу саволга жавоб тариқасида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

– Таълим олишда янги имкониятлар (таълим олишнинг арзонлиги, вақт ва

жойга боғлиқмаслиги ва бошқалар).

- Таълим масканларига талаба қабул қилиш сонининг чекланганлиги.
- Таълим олишни хоҳловчилар сонининг ошиши.
- Сифатли ахборот технологияларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши.
- Халқаро интеграциянинг кучайиши.

Юқорида санаб ўтилган шароит ва имкониятлар масофавий ўқитишга эҳтиёж борлигини кўрсатади. Масофавий ўқитишнинг таълим тизимида бир-биридан фарқланувчи модел ва шакллари мавжуд бўлиб, улар қуйидаги қўлланиш шартлари билан фарқланади:

– географик шартлар (масалан, мамлакат территорияси, марказдан узоқликда жойлашуви, иқлими);

- мамлакатнинг ахборотлашуви ва компютерлаштириш умумий даражаси;
- коммуникация ва транспорт воситаларининг ривожланиш даражаси;
- таълим жараёнида ахборот ва коммуникация технологиялари воситаларининг қўлланиш даражаси;
- таълимда қўлланиладиган анъаналари;
- масофавий ўқитиш тизими учун илмий педагог кадрлар мавжудлиги ва уларнинг салоҳияти ва бошқалар.

Юқоридагиларни хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, масофавий таълим элементларини таълим муассасаларига жорий этилиши ҳар томонлама фойда келтиради. Олий таълим тизимида бу комплексни жорий қилиш учун барча шарт-шароитлар мавжуд.

Дарҳақиқат, масофавий таълим тизими орқали кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, таълимнинг турли интерактив шаклларини бир-бирига яқинлаштиришга эришиш мумкин. Бугунги кунда хорижда масофавий таълим орқали уйдан туриб билим олиш, олий таълим томонидан тайёрланган видео дарслардан фойдаланиш, шунингдек бир вақтнинг ўзида қўшимча тарзда таълимнинг барча йўналишларида билим олиш ва шахсий қизиқишлари бўйича салоҳиятини ошириш тажрибаси кенг татбиқ қилинмоқда. Олий таълимда жорий қилинаётган ахборот-коммуникация технологиялари инфратузилмаси ҳам келажақда бу каби имкониятлардан фойдаланишга хизмат қилади.

Юқоридагиларни хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, масофавий таълим моделларини таълим муассасаларига жорий этилиши ҳар томонлама ижобий самара беради. Республикамиздаги барча олий таълим муассасаларида ушбу тизимни жорий қилиш учун барча шарт-шароитлар мавжуд бўлиб, замонавий компютер, ахборот ва коммуникация технологиялари билан яхши таъминланган бўлиб, улар асосида амалга оширилаётган онлайн видеодарслар, видеоконференциялар, вебинарлар талабаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришда катта ҳисса қўшади.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLARNING HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING AHAMIYATI

Akramov Shohruh Shuhratjon o'g'li,

Maksumova Sevarahon Rustamovna

Farg'ona politexnika instituti magistrantlari

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning har bir ma'ruzalari va aholi bilan uchrashuvlarida yoshlarning huquqiy ta'lim-tarbiyasi yuzasidan zarur tavsiyalarni berib kelmoqda. Davlatimiz rahbarining "Bosh Qonunimizni chuqur o'rganish, anglash, hayotga joriy etish va unga so'zsiz amal qilish – barchamizning sharafligi burchimizdir", degan fikrlari yoshlarni huquq-erkinliklarini o'rganishlari uchun keng yo'l ochib berdi. Konstitutsiya va qonunlarimiz haqiqatdan ham qudratli kuchga ega huquqiy davlat va adolatli jamiyatni barpo etish uchun fuqarolarning huquqiy madaniyatini shakllantirish suv va havodek zarur.

Yurtboshimizning "Oldimizga qo'yilgan ulkan vazifalarni amalga oshirishda biz uchun kuch-qudrat manbai bo'ladigan milliy g'oyani rivojlantirishimiz zarur", degan so'zlari bugungi tahlikali zamonda nihoyatda zarur va hayotiy haqiqatdir. Milliy g'oya, avvalo, har bir oilada tarkib topadi. Farzandlariga to'g'ri yurib, to'g'ri turishni o'rgatish huquqiy tarbiya bilan singdiriladi. Huquqiy tarbiyaning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim muassasalaridagi huquqiy bilimning chuqur o'rgatilishiga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-sonli qarori ham yoshlar uchun keng imkoniyatlarni ochib berdi. Vatanimizning ertangi kuni, rivojlanishi va olib borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan xalqimizning huquqiy savodxonligi va huquqiy madaniyati darajasiga bog'liq. Ma'lumki, mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, har tomonlama yetuk shaxsni voyaga etkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Voyaga yetmaganlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ular orasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olish hamda yoshlarning huquqiy ongi va madaniyati darajasini oshirish borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimiz mustaqillika erishgan ilk kunlardan boshlaboq inson huquqi, uning qadr qimmatini birinchi darajali masala sifatida ko'tarilib, barcha huquqiy asoslar yaratildi va yaratilmoqda. Jumladan fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning buzilgan huquqlarini tiklash, fuqarolar murojatlariga ma'suliyat bilan yondashish va asosiy vazifalarning yana biri bu jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish ishlariga alohida e'tibor berilib kelinmoqda.

Mamlakatimizda o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bir vaqtda yoshlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yanada yuksaltirish, ularni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash mamlakatimiz oldida turgan muhim masalalardan biridir. Huquqiy demokratik davlat qurish va jamiyat taraqqiyotining rivoji o'sib kelayotgan avlod ta'lim darajasining, huquqiy savodhonligining yuqoriligiga bog'liqdir.

Mamlakatimizda iqtisodiyot, siyosat va davlat qurilishi, huquqiy tizim va jamiyatni ma'naviy o'zgartirish sohasida keng ko'lamli islohotlar o'tkazilmoqda. O'tkazilayotgan islohotlarning qonuniy zamini yaratildi. Ijtimoiy siyosiy hayotning huquqiy asoslari izchillik bilan mustahkamlanmoqda va takomillashtirilmoqda. Vatanimizning rivojlanishi va islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan xalqning huquqiy ongi hamda huquqiy madaniyati darajasiga bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar-kelajagimiz egalari. Yurtimizning ishonchli vorislaridir. Xar bir davr yoshlarining bilim darajasi, dunyoqarashi, o'y-fikrlari, ma'naviy qiyofasiga qarab shu jamiyatning ertangi kunini aniq tasavvur etish mumkin. Yoshlarga yaratilayotgan keng imkoniyatlardan yoshlar o'zlarining ma'naviyatini yanada boyitishga, dunyoqarashini kengaytirishga, huquqiy madaniyatini yanada yuksaltirishda, eng asosiysi ularda Vatan uchun, oilasi uchun ma'sullik xissini oshirishda Vatan oldidagi yuksak vazifalarini sitqidildan bajarishga imkon berishlarida keng foydalanishadilar. Hamda bugungi kunlarda turli sohalarda erishgan hamda egallayotgan bilimlarini ona Vatnimizni yanada gullab yashnashi uchun safarbar etishadi degan umiddamiz.

ЁШ ТАДБИРКОРЛАР МАДАНИЯТИДА ҚАДРИЯТЛАР ТИЗИМИ

Ходжаев Собир Джумаевич

*Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли
кадрларни тайёрлаш институти ходими*

Тадбиркорлик фаолиятининг мазмунини белгиловчи омилардан бири тадбиркорлар қатламига тегишли бўлган маданият ва қадриятлар тизими ҳисобланади. Рус тадқиқотчиси Н.Н.Зарубинанинг маданиятга берган таърифи тадбиркорлик фаолиятининг маданий асосларини кўриб чиқишга имкон беради: "Маданиятни ҳар қандай инсон фаолиятининг маънавий таркибий қисми сифатида, жамият яхлитлиги ва ривожланишини таъминловчи қадрият йўналишлари, маънолари, мотивлари, метёдрларининг умумий тизими сифатида белгилаш мумкин. Маданият ҳар қандай фаолият шаклида ва ҳар қандай ижти-

мой соҳада ўзининг инсонийлик ўлчови, зарурийлик ва мукамаллик ҳақидаги тасаввурларни назарда тутиш ва амалга ошириш сифатида намоён бўлади”. Шу асосда қадриятлар тизимлари ёрдамида маданият тадбиркорлик фаолиятида қандайдир ўзига хос хулқ-атвор намунасини шакллантиради. Социологиядаги социал тизим ва ҳаракат назарияси асосчиларидан бири америкалик социолог Т.Парсонс маданият тизимидаги намунани сақлаб қолиш ва қайта ишлаб чиқиш билан бирга уни ижодий қайта ташкил этишга тенг бўлган вазифани юклайди. Маданиятни у табиий муҳитдан ҳам, ҳаракат тизимларидан ҳам мустақил бўлган иккинчи тизим сифатида тасаввур қилиб, уни фалсафий анъаналарга мувофиқ “энг олий воқелик” деб атайди. Бу М.Вебер инсон ҳаракатларининг “мазмуний муаммоси” деб атаган ҳолатга тегишли ва у ўз ичига билиш “жавоблари”ни камраб оладиган маданий тизимдаги мазмуний ориентацияларни гуруҳлаш орқали ҳаракатлар тизими билан боғлиқ.

Инсон маънавий маданиятда мужассамлашган қадриятлардан келиб чиққан ҳолда ўз ҳаётининг мақсади, бу мақсадларни амалга ошириш стратегияси ва охир-оқибатда “ҳаёт мазмуни”ни белгилайди.

Тадбиркор учун маънавий қадриятларни ўз хатти-ҳаракатларида, хулқ атворида, бизнес олиб бориш маданиятида, айнан бизнеснинг мазмунида моддийлашишида ҳам ифодаланади.

Н.Н.Зарубина фикрича, хўжалик маданияти қадриятлари, жумладан тадбиркорлик маданияти қадриятларини (бундан кейинги матнда “иқтисод” қадриятлари) икки турга ажратиш мумкин: Биринчидан, умуминсоний қадриятларнинг иқтисодиёт соҳасига “кириб келиши” натижасида шаклланган меъёр ва қадриятлар: “индивидуализм” - “иқтисодий индивидуализм”, “рақобат”, “иқтисодий рақобат” ва бошқалар. Иккинчидан, хўжалик маданиятига шахсий асосий қадриятлар ва меъёрлар: меҳнат, мулк, бойлик, амалиёт, фойда, даромад, рационаллик, ишбилармонлик” киради.

Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институ томонидан Ёшлар орасида тадбиркорлик муҳити ва унинг муаммоларига бағишланган ўтказилган тадқиқотда ёш тадбиркорлар маданиятида қадриятлар тизими етарли даражада ўрганилди³².

Ушбу тадқиқот тадқиқот натижасида олинган маълумотлар таҳлили натижасида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган аксарият ёшларни ушбу фаолиятга ундаган мотив иқтисодий омил эканлиги маълум бўлди.

Респондентларнинг деярли 55% (моддий жиҳатдан бировга қарам бўлмаслик истаги, кўпроқ пул топиш, ҳаёт даражасини яхшилаш, оила, қариндош-уруғларни моддий фаровонлигини таъминлаш) айнан иқтисодий масала уларни тадбиркор-

³² Тадқиқот 2019 йилнинг октябр ойида республиканинг барча 14 ҳудудида ўтказилди, унда жами бўлиб 1196 нафар ёш тадбиркорлар ҳудудлар бўйича квотали танлаш асосида сараланди.

лик фаолиятига ундаганлигини қайд этишиб, 10,7% эса жамиятдаги маълум ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш учун бу фаолиятга қўл уришганини билдиришган 6,8% ёшлар эса тадбиркорлик фаолияти уларга юқори мансабга кўтарилиши учун шароит яратиб, имконият беришини таъкидлашган (1-жадвал).

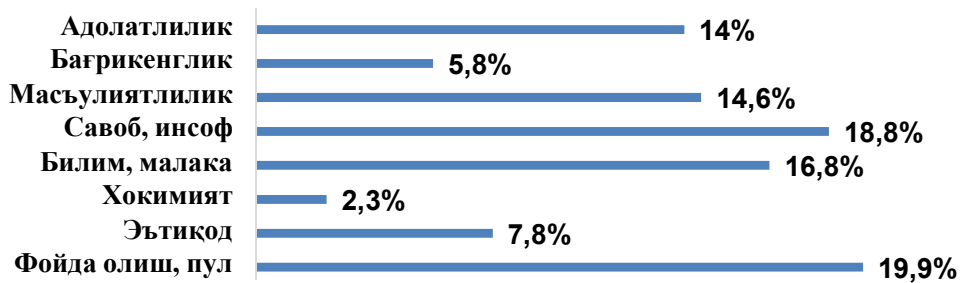
1-жадвал.

Тадбиркорлик фаолиятига ундаган мотивлар (фоиз ҳисобида)

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга туртки бўлган омиллар	%
Моддий жиҳатдан бировга қарам бўлмаслик истаги	28,6
Кўпроқ пул топиш, ҳаёт даражасини яхшилаш	14
Оилам, қариндош-уруғларимни моддий фаравонлигини кўтариш	12,3
Ўзимнинг шахсий фазилатларимни намойиш этиш	5,7
Юқори малакали касбдошлар билан ишлаш	6
Касбий маҳоратни ишга солиш	5,2
Юқори мансабга эришиш учун шароит яратиш	4,2
Обрў – мансабга эришиш	2,6
Жамиятдаги муаммоларни ҳал этишга ҳисса қўшиш	10,7
Кўп куч сарфламай меҳнат қилиш	2,2

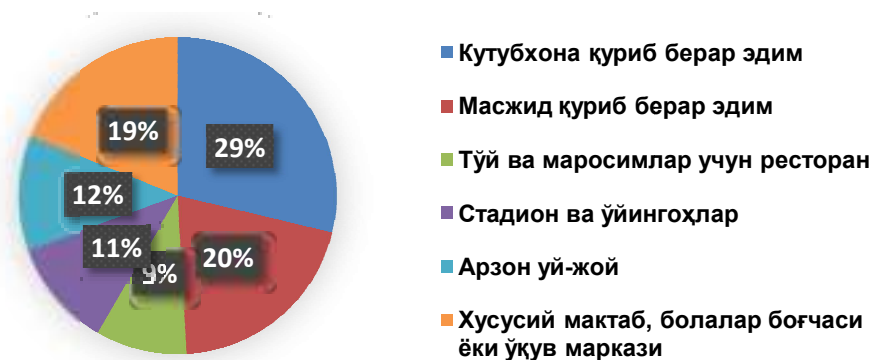
Тадбиркорлик ва бизнес билан шуғулланадиган ёшларда – фойда олиш, пул (28,6%) муҳим қадрият сифатида қайд этилган бўлса, савоб – инсоф (18,8%), эътиқод (7,8%), билим ва малака (16,8%), адолатлилик (14%) ҳамда масъулиятлилик (14,6%) сингари замонавий хислатлар ҳам эътиборли эканлиги маълум бўлди. Бундан хулоса қилиб айтшимиз мумкинки, Ўзбекистонда ёш тадбиркорларнинг қадриятлар тизимида моддий қадриятлардан фарқи ўлароқ, **маънавий қадриятлар, хусусан диний қадриятлар** муҳим аҳамият касб этмоқда (1-расм).

Немис социологи Макс Вебер мамлакатлар тараққиёти асосига ғояни қўйиши билан бирга бу борада киши эътиқод қиладиган дин муҳим ўрин тутишини таъкидлаб ўтган эди. Хусусан, М.Вебер протестантлик ахлоқи аҳамияти ва харизматик тадбиркор шахсининг хусусиятларининг муҳимлигига асосий эътибор қаратган. Ўзбекистонда тадбиркорлар қатлами маданиятида маънавий қадриятларнинг етакчи ўрин тутиши ва уларнинг моддий қадриятлар билан ҳамоҳанг келиши **авлодлар ўртасидаги алмашинув, диний сиёсат доирасидаги ижобий тенденциялар, глобллашув жараёнидаги ўзгаришлар ва янгиликларни қиёсий таҳлил қилиш имкониятининг пайдо бўлганлиги, жамиятда жамоавий шаклдаги урф-одат ва анъаналарга муҳим ўрин тутиши** билан изоҳланади.

1-расм. Ёш тадбиркорларнинг қадриятлари

Тадбиркорнинг онгида “иқтисодий қадриятлар” мутлоқлаштиришдан қочиш учун гуманизм билан боғлиқ тамойилларни кўриб чиқиш зарур бўлади. Гуманизмнинг асосий тамойилларидан бири альтуризм ҳисобланади. Бир қарашда, альтуризм иқтисодиёт учун бегона, лекин биз ҳисоблаш ва самарадорлигини етишмаслиги сифатида эмас, балки беғаразлиқнинг бир кўриниши сифатида, яъни бошқалар манфаатлари зарарига ўз манфаатларини қондиришдан воз кечиш тамойилидан келиб чиқиладиган бўлса, у ҳолда умумий манфаат, жумладан шахсий манфаатларни қондириш учун ўзаро иқтисодий фаолиятни самарали ташкил этиш мумкин бўлади. Н. Ф. Фёдоров таъкидлаганидек, “ўзингиз (эгоизм) ва бошқалар (альтуризм) учун эмас, балки ҳамма билан ва ҳамма учун яшаш керак”. Ижтимоий меҳнат тақсимотининг чуқурлашуви инсон ҳамма нарсани ўзи қила олмаслигини ва бу учун нимадандир воз кечиши лозимлигини назарда тутати. Иқтисодиётда воз кечиш тушунчаси субъектнинг умумий манфаат учун ўз фойдасини эътиборсиз қолдира олиш қобилиятини англатади.

2-расм. Ёш тадбиркорларнинг ижтимоий иншоотлар қуриш истаги

Иқтисодий муносабатларни уйғунлаштириш учун хайрихоҳлик ва ҳамдардлик каби гуманизмнинг қадриятли асослари зарур бўлади. Айни шу маънода тадбиркорлар қадриятлар тизимини таҳлил қилишда оддий халқ учун тадбиркорларнинг қандай ижтимоий иншоотлар қуриб бериши масаласига доир саволга берилган жавоблар ёш тадбиркорлар учун **маърифатли ва билимли бўлиш (29%), эътиқод (20%), таълим (19%), уй жой (12%), спорт (11%), анъана ва урф-одатлар (9%) шаклида** ўрин тутиши тадбиркорларда **маърифий, диний ва таълимга онд қадриятлар** кўпроқ муҳим аҳамият касб этаётганлигини англаатади.

Сўровда қатнашган ёш тадбиркорларнинг фикрига кўра муваффақиятли тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда **билим (20,4%), омад (19,4%), маблағ (капитал) (17,2%) ва ҳаракат (16,5%) муҳим ўрин** тутиши аниқланди. Шу билан бирга, иқтисодий эркинлик (7,8%), давлат томонидан қўллаб-қувватлаш (6,9%) сингари расмий ижтимоий омилларни **2-тоифага**, ота-она, қариндошларнинг қўллаб-қувватлаши (5,5%), таниш-билишчилик (3,2) ва туғма қобилият (3,2%) сингари жиҳатларни эса **учинчи тоифага** киритиш мумкин (9-диаграмма).

3-расм. Тадбиркорлик ривожланиш омиллари

Бироқ, иқтисодий ҳаётнинг асосий қадриятлари ҳам, ҳар бир дақиқада фойда олишга шаштида бўлган инсон онгида шаклланган қадриятлар ҳам ўзгаришга маҳкум бўлиши мумкин. Симпатия, эмпатия, альтруизм қадриятли-йўналган онгнинг асосини шакллантиради, унинг муҳим хусусияти ватанпарварлик саналади. Хўжалик ҳаётида ватанпарварлик сингари гуманистик тамойил протекционизм шаклида кўзга ташланади. “Иқтисодий фаолият тамойили сифатида ватанпарварлик нафақат иқтисодиётнинг маънавий пойдевори, шу билан бирга унинг маънавий ҳукмронлигидан ҳам далолат беради”. Гуманизм қадриятларига, хусусан ватанпарварликка таянмайдиган рационализм ва “иқтисодиётнинг бошқа асосий қадриятлари” иқтисодиётни

шакллантиради, унинг бу ҳолатини С. Н. Булгаков бартараф этиш қийин, аммо айнан шарт бўлган иқтисодий-материалистик чайқалиш деб номлаган. С. Н. Булгаков, фикримизча, иқтисодий фаолият субъектлари томонидан кўрсатилган идеал, маънавий, моддий ва ташқи томондан “юқори” бўлган хўжаликка бўлган ёндашувни асослаб берган. Агар хўжаликнинг мақсади иқтисодиётдан юқори турса, у ҳолда у маънавият соҳасида белгиланади.

Жамият ҳаётини яхшилашга қаратилган самарали хўжалик юритишга тадбиркор онгидаги “экономизм” тамойилларини инсонпарварлик қадриятлари, унинг маданий ва маънавий тараққиёт даражаси билан мутаносиб бўлсагина эришиш мумкин. Бу ва бошқа қадрият йўналишларининг ҳам энг муваффақиятли намоён бўлиши тадбиркорнинг “иқтисодий онг ва хўжалик юритиш тафаккурнинг технологик асослари” даражасига, яъни унинг ақлий сифатларига боғлиқ бўлади.

ЁШЛАРНИНГ БЕҚАРОР ИШ БИЛАН БАНДЛИГИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Набиев Олимжон Абдисаломович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети таянч докторант

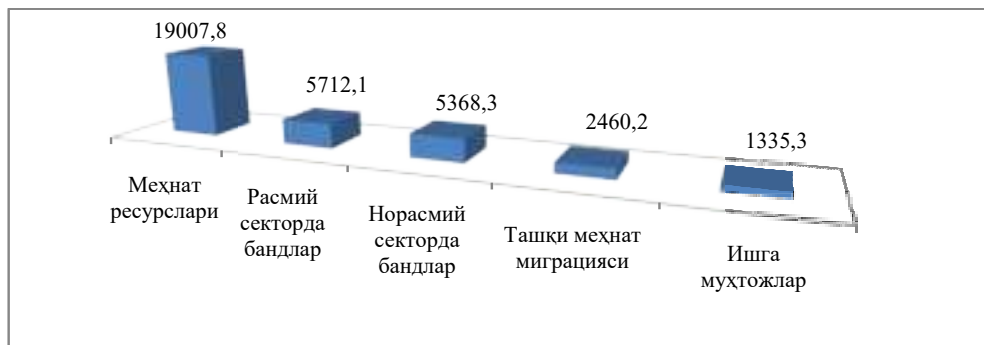
Жаҳондаги глобал иқтисодий ва технологик жараёнларда меҳнат бозорининг либераллашиши, меҳнат ресурслари мобиллиги ва миграциясининг кенгайиши, ижтимоий кафолатларга эътиборнинг сусайиши, ҳамда аҳолининг норасмий иш билан бандлиги меъёрларининг ошиб бораётгани ходимнинг муқим иш жойида меҳнат фаолиятини амалга оширувчи анъанавий моделларига жиддий ўзгартиришлар киритмоқда. Натижада меҳнат бозорида меҳнат ресурсларининг прекарият (лотинча: “precarium” – “беқарор”, “кафолатланмаган” сўзларидан) номини олган табақаси шакллана бошлади ва Халқаро меҳнат ташкилотининг иш биланмуносиб бандлик концепцияси талаблари бузилишига сабаб бўлмоқда.

Хусусан 2017 йилда жаҳондаги иш билан бандларнинг 42% дан кўпроғи ёки 1,4 млрд. киши прекариятлар (беқарор иш билан бандлар) ҳисобланади ва хар йили 17 млн. киши улар қаторига қўшилмоқда. Жумладан, жами иш билан банд бўлган аҳолининг ривожланган давлатларда 10% дан ортиқ қисми, саноати ривожланган мамлакатларда 46,5%, ҳамда ривожланаётган мамлакатларда 78% дан кўпроқ қисми беқарор иш билан банд бўлганлар улушига тўғри келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги № ПҚ-4947 сонли Қарори билан қабул қилинган “2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши

бўйича Ҳаракатлар стратегияси”да аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш юзасидан давлат органлари ишлари самарадорлигини ошириш, фуқароларни меҳнат фаолиятига жалб қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, янги иш ўринларини ташкил этувчи тадбиркорлик субъектлари фаолиятини рағбатлантириш юзасидан аниқ вазифалар белгиланган. Жумладан, аҳолининг иш билан бандлиги даражаси ва реал даромадларини изчил ошириб бориш, ижтимоий ҳимояси ва соғлиғини сақлаш тизимини такомиллаштириш вазифасига алоҳида устуворлик берилган.

Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг Республика аҳоли бандлиги ва меҳнат муҳофазаси илмий маркази томонидан 2019 йилнинг декабрь ойида 108 та шаҳар ва туманда 485 та фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, 4,9 мингга уй хўжалиги ва 25,8 минг нафар фуқаро қамраб олинган ижтимоий тадқиқот натижаларига кўра, ишсизлик даражаси иқтисодий фаол аҳолига нисбатан 9,0% ни ташкил этган. Бу эса 2018 йилга нисбатан 0,3% га пасайганлигини кўрсатади. Ишга муҳтож бўлган аҳоли сони 1 335,3 мингни ташкил этган, 16-30 ёшли аҳоли ўртасида ишсизлик 15,0% ни, аёллар ўртасида - 12,8% ни ташкил этган. (1-расм).

1-расм. Ўзбекистонда иш билан бандлик кўрсаткичлари
(2020 йил 1 январга бўлган маълумот, минг киши)

Ўзбекистон меҳнат бозорида рақобатбардош бўлмаган аҳолининг таркибида ёшларнинг улуши кўпроқ. Расмий статистика маълумотларига кўра, мамлакатимизда меҳнатга лаёқатли, яъни 16-25 ёшдаги йигит-қизлар аҳолининг умумий сонига 16% ни ташкил этади. Улар ўртасида ишсизлик даражаси 17% дан, яъни мамлакат бўйича ишсизликнинг умумий кўрсаткичидан деярли икки баравар ортиқ бўлган. Шу билан бирга улар ўртасидаги иқтисодий фаоллик 45,8% га тенгдир. Янада ташвишланарлиси, кейинги йилларда ёшлар иш билан тўла бандликка қараганда беқарор иш билан бандликни кўпроқ танлашлари кузатилмоқда.

Ёшлар ўртасида беқарор иш билан бандлик даражаси юқорилигининг ўз сабаблари бор. Бу, биринчидан, иш берувчиларнинг ана шу ёшдаги йигит ва

қизларни касб-хунарларга ўргатиш, малакасини ошириш учун қўшимча харажатлар қилишни хоҳламасликлари билан изоҳланади. Шунинг учун иш берувчилар ёшларни кўпроқ алоҳида тайёргарлик талаб қилмайдиган мавсумий қишлоқ хўжалик ҳамда қурилиш ишларига, савдо-сотик, умумий овқатланиш тизимида хизмат кўрсатиш соҳаларига вақтинча ёллашни мақбул кўрадилар.

Иккинчидан, беқарор иш билан бандлик ёшларга ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда таълим олишни давом эттириш имкониятини беради.

Учинчидан, ёшлар ўзлари учун бўлажак касб ва ихтисосликларни танлаш мақсадида турли соҳаларда қобилиятларини синаб кўриш мақсадида беқарор иш билан бандлик турларини танлашлари аниқланган.

Сўнги йилларда 16-25 ёшдаги йигитларнинг қишлоқ хўжалиги соҳасида бандлиги даражаси кескин камайганлигини (ушбу ёшдаги умумий иш билан бандларга нисбатан 45% дан 7% га) таъкидлаш керак. Бунинг асосий сабаблардан бири урбанизация жараёнлари билан – ёш йигитларнинг манфаатлироқ иш топиш учун қишлоқдан шаҳарга ички мобилиги билан боғлиқдир.

Иқтисодиёт соҳалари	Йигитлар	Қизлар
Ижтимоий сектор	11,0	28,0
Хизмат кўрсатиш	27,0	28,0
Молия, суғурта, кўчмас мулк	4,0	4,0
Чакана савдо	7,0	12,0
Улгуржи савдо	2	-
Транспорт ва коммунал хизматлари	-	8,0
Саноат ишлаб чиқариши	4,0	20,0
Қурилиш	36,0	-
Тоғ-кон саноати	2,0	-
Қишлоқ хўжалиги	7,0	-

1-жадвал. Ўзбекистонда 16-25 ёшдаги йигит ва қизларнинг иқтисодиёт соҳаларида иш билан бандлиги (умумий иш билан банд йигит ва қизлар сонига нисбатан %)

Шу билан бирга олиб борилган таҳлиллар олий маълумотга эга бўлган ёшлар ана шундай маълумотга эга бўлмаган тенгдошларидан фарқли равишда аксарият ҳолатларда иш берувчилар билан расмий шартномалар тузишларини кўрсатди.

Беқарор иш билан бандликка кадрлар тайёрлаш квоталарининг миллий иқтисодиёт эҳтиёжларига номувофиқлиги, айниқса кучли таъсир кўрсатмоқда. Масалан, саноатда ташкил этилган иш жойлари билан мазкур ихтисосликлар бўйича тайёрланган олий маълумотли мутахассисларнинг нисбати 8:1 нисбатини ташкил этади. Саноат ишлаб чиқариши учун, айниқса ахборот-коммуникация технологияларини пухта эгаллаган техника йўналишидаги мутахассислар ҳамда замонавий бошқарув усулларини ўзлаштирган ишлаб чиқариш менежерлари тақчиллиги кузатилмоқда. Шу билан бирга иш билан бандлар таркибида олий маъ-

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЁШЛАРНИНГ ХИЗМАТЛАР СОҲАСИДА БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ИМКОНияТЛАРИ

Мамарахимов Бекзод Эркинович

*Тошкент давлат иқтисодийёт университети,
иқтисодийёт фанлари номзоди, доцент*

Глобал муаммолар ўзаро боғлиқликнинг яққол кўринишларидан бири ҳисобланади. Жаҳон иқтисодиётида ҳозирги давр цивилизацияси ўзининг ривожланиш жараёнида ҳеч қачон ҳозирги кундагидек кескин муаммолар гирдобига дуч келмаган. Жаҳон иқтисодиётида бу муаммоларни ҳал этмасдан туриб, инсоният ижтимоий-иқтисодий тараққиёт йўлидан ривожланиб ҳаракат қила олмайди. Жаҳон иқтисодиётида у ёки бу муаммони глобал, яъни, умумжаҳон миқёсдаги муаммолар эканлигини кўрсатувчи асосий мезонлар қуйидагилар ҳисобланади:

- Унинг оламшумул аҳамият касб этиши;
- Инсонлар ҳаётининг барча соҳаларига тааллуқлилиги;
- Муаммони ҳал этишда кўпчилик давлатларнинг биргаликда ҳаракат қилишлиги ва ҳ.к.лар.

XXI аср бошидаги глобал муаммолар орасида экологик, озиқ-овқат, демографик, иқтисодий, энергетик муаммолар, молиявий ва иқтисодий инқирозлар алоҳида ажралиб туради.

Глобаллашувнинг бу муаммоларини миллий ва халқаро институтларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш, икки томонлама, минтақавий ва халқаро даражада ечиш орқали ҳал қилиш мумкин.

Маълумки, жаҳон иқтисодиётида демографик муаммоларнинг мавжудлигига биринчи бўлиб XVIII асрнинг охирида илк бор инглиз олими Т.Р. Мальтус ўз эътиборини қаратган эди. Бу муаммонинг мазмуни ва моҳияти шундаки, озиқ-овқат маҳсулотлари ва инсонлар ҳаёт кечириши учун зарур бўлган моддий неъматлар ишлаб чиқаришга нисбатан аҳоли сонининг ошиб боришидан иборатдир. Кўз олдимизда юз бераётган бундай «демографик портлашлар» кейинчалик табиий ресурсларни такрор ишлаб чиқаришни ва инсонларни хўжалик фаолиятидаги мувозанатнинг бузилишига олиб келиши мумкин. Бу эса ўз навбатида жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида рўй бераётган камбағалликни енгиш, очликни камайтириш, соғлиқни сақлаш ва таълим соҳасидаги бир қатор муаммоларни янада чуқурлаштириб юбориши мумкин.

Мамлакатимизда “меҳнатга қобилиятли аҳолининг меҳнат ва тадбиркорлик фаоллигини тўлиқ амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиш, ишчи кучи сифатини ошириш, ишга жойлаштиришга муҳтож шахсларни касбий тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини кенгайтириш”[1] 2017-2021 йилларда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегиясининг муҳим йўналиши сифатида белгилаб олинганлигининг ўзи ҳам юртимизда ишчи кучи ресурсларидан самарали фойдаланишнинг ЯИМни яратиш жараёнида нақадар муҳим аҳамиятга молик бўлган омил эканлигидан далолат беради.

Хизмат кўрсатиш соҳаси ишчи кучи ресурсларининг бандлигини таъминлашда энг катта захиралардан бири ҳисобланади. Халқаро меҳнат ташкилоти таҳлилларига кўра, сервис индустриясининг 1 фоизга ўсиши камбағаллар сонини 1,5 фоизга қисқартиради. Бу эса хизмат кўрсатиш соҳасида иш ўринлари яратиш бўйича жуда катта имкониятлар борлигидан далолат беради. Ҳисоб-китобларга кўра, мазкур йўналишда 100 минглаб қўшимча иш ўрни яратиш мумкин.

Шундан келиб чиққан ҳолда мамлакатимизда ҳам бу борада бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Президентимизнинг 2020 йил 8 июндаги «Тадбиркорлик фаолияти ва ўзини ўзи банд қилишни давлат томонидан тартибга солишни соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4742-сон қарори билан ўзини ўзи банд қилган, қўлида касб-ҳунари бор фуқароларга муносиб шароит яратиш мақсадида янги тизим жорий этилган бўлиб, унга кўра, ўзини-ўзи банд қиладиган шахслар учун фаолият турларининг рўйхати 24 тадан 67 тага оширилди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 16 июндаги “Хизматлар соҳасини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4752-сонли қарори билан ўзини ўзи банд қилган, қўлида касб-ҳунари бор фуқароларга муносиб шароит яратиш мақсадида янги тизим жорий этилган бўлиб, унга кўра, 3 йиллик имтиёзли даврда Марказий банкнинг асосий ставкасидан 4 фоиз паст қилиб бериладиган 7 йиллик муддатга мўлжалланган кредит линияси очилиши, унда хизмат кўрсатиш соҳасидаги тадбиркорлик субъектларига, айниқса маиший, таълим, тиббий, ахборот-коммуникация ва бошқа талаб юқори бўлган соҳаларда фаолият кўрсатадиган корхоналарни ташкил этиш ва жиҳозлашга йўналтирилиши, маблағларининг камида 20 фоизи аёллар ва ёш тадбиркорларга ажратилиши, ўзини ўзи банд қилган шахслар учун «Ҳар бир оила – тадбиркор» дастури доирасида кредитлар ажратилиши кўзда тутилган.

2019 йилда 451 мингдан зиёд ёшлар мактабларни ва 188 минг нафари коллежларни тамомлади. Шунингдек, олий ўқув юрти битирувчилари 71 мингдан ортиқни ташкил этади. Уларнинг бир қисми, яъни 103 минг нафари олий таълим муассасаларига, 90 минг нафари касб-хунар коллежлари ва техникумларга ўқишга киришини инobatга оладиган бўлсак, қолганларининг иш билан бандлигини таъминлаш зарур. Уларнинг жойларда қайси касб турлари билан банд

бўлишини таъминлаш мақсадга мувофиқ. Масалан, маиший ускуналарни таъмирлаш устахоналари, кимёвий тозалаш шохобчалари, компьютер дизайнерлиги, бухгалтерия, реклама, пуллик тиббий хизмат каби тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантириш лозим.

Ушбу ишларни амалга оширишда устоз-шогирд тизимини кенг амалиётга тадбиқ этиш мақсадга мувофиқ. Қайсидир касб эгаларининг рўйхатдан ўтган ҳолда бандликка кўмаклашувчи марказлар тавсияси асосида (ёшларнинг кизиқишлари инобатга олинган ҳолда) шогирдликка олиниши натижасида (бир йилда ўртача 3 нафар) уларга қандайдир имтиёзларнинг тақдим этилиши (солиқлар ва бошқалар) орқали уларни рағбатлантириш мақсадга мувофиқдир.

Шу билан бир қаторда, ишсизларни ишга жойлаштиришда хусусий секторнинг иштирокини кучайтириш ва бу ишда хусусий кадр агентликлари фаолиятини қўллаб-қувватлаш лозим. Бугунги кунда республикамызда хусусий кадр агентликлари фаолияти деярли мавжуд эмас. Фақат айрим интернет сайтларидагина бўш иш ўринлари ва иш қидирувчилар тўғрисидаги маълумотлар тақдим этилмоқда. Ишга жойлаштириш ва ишчи кучи ёллаш бўйича хусусий сектор хизматидан фойдаланиш натижасида ишчи кучи бозорида рақобат муҳити шаклланади. Соғлом рақобат эса талаб ва таклифнинг қондирилишини ҳамда улар ўртасидаги ўзаро миқдорий ва таркибий нисбатнинг яқинлашувини таъминлайди.

Умуман, ҳулоса қилиб айтганда, мамлакатимиз ЯИМ ҳажмини кўпайтиришда энг асосий омиллардан бири ишчи кучи ресурслари ҳажми, таркиби ва сифати жуда катта аҳамият касб этади. Шунинг учун мамлакатда ишчи кучи ресурсларидан самарали фойдаланишда юқорида кўрсатилган илмий таклиф ва амалий тавсиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА БОШҚАРУВ ПСИХОЛОГИЯСИ МУАММО СИФАТИДА (“Патрик Ленсиони” модели мисолида)

Қосимова Наргиза Дилмуродовна

*Андижон вилояти халқ таълими ходимларини
қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш
худудий маркази, «Педагогика ва психология,
таълим технологиялари» кафедраси мудири,
психология фанлари номзоди*

Бошқарув муаммоси XX асрнинг охири ва XXI аср бошларида энг долзарб муаммолардан бирига айланди. Бу ҳолат инсон омилининг барча ижтимоий жараёнлардаги ошган роли бўлиб ҳисобланди. Бундан ташқари, инсонларнинг ўзида ҳам илк ёшликдан лидерликка иштиёқ, хизмат лавозимларида

муваффақиятга интилишга мойиллик каби шахсий сифатлар ҳам намоён бўла бошлади. Бундай ижтимоий психологик ҳодисалар энг аввало бошқарув соҳасини янада такомиллаштириш, унинг самарадорлигини ошириш, меҳнат маҳсулдорлиги ва инсоний муносабатларни ошириш, каби масалаларда ушбу омилнинг таъсирчан ролининг ошганлиги кун тартибига долзарб қилиб қўйди. Бошқарув тизимида раҳбарнинг профессионал муҳим сифатлари масаласи охириги йилларда мутахассислар ва амалиётчиларни кўпроқ қизиқтирмоқда. Бир гуруҳ олимлар америкалик ва япониялик раҳбарлар фаолиятини ўрганиб, уларга хос бўлган энг муҳим сифатларнинг блокларини ажратганлар. 1500 та америкалик менеджер ва 41 та йирик Япония фирмалари раҳбарларининг сифатлари қуйидагича табақаланади:

А. Концептуал қобилият ва хулқ-атвор стандартлари: дунёқарашнинг кенглиги, глобал ёндашув, узоқни кўра билиш, ташаббускорлик, таваккалчилик, мунтазам ўз устида ишлаш ва узлуксиз ўқиш, изланиш;

Б. Шахсий сифатлар: мақсад ва йўналишларини аниқ белгилаш, тинглаш қобилияти, холислик, самимият ва бағрикенглик, адолатли қарор қабул қилиш, симпатик хусусиятларга эга бўлиш;

В. Саломатлик. Лекин барча ўтказилган тадқиқотлар натижасида шу нарса аён бўлганки, америкалик раҳбарлар кўпроқ ходимларнинг шахсий-индивидуал ташаббуслар кўрсатишларига имкон берувчи муҳитнинг бўлиши тарафдори бўлсалар, японияликлар – ходимларнинг ҳамкорликдаги фаолиятлари самарасини оширувчи шароитларни яратишга эътибор беришар экан. Бизнинг шароитмизда бугунги кун бошқарув психологиясининг асосий муаммоларидан бири бу маънавий, психологик, молиявий, иқтисодий, соҳалардаги тажрибаларнинг етишмаслигидир. Бунинг учун бошқарув соҳасига кадрлар танлашда энг аввало даъвогарнинг шахсий сифатларига ва фаолият мотивациясига эътибор бериш лозим. Масалан, молиявий бошқарув соҳасига раҳбарларни танлаш учун зарур бўлган психологик сифатларни аниқлаш бўйича турли психологик тест ёки психодиагностик методикалар тмавжуд ва улардан айримларини амалий машғулотларда ишлаб чиқариш тавсия этилади. Биз тавсия этадиган модель Америкалик олим Патрик Ленсиони томонидан 2005 йилда тақлиф этилган бўлиб – “Жамоанинг 5 дисфункцияси” (*“Five Dysfunctions of a Team”*) деб ҳам номланади. Муаллифнинг фикрича: тортишувлар, келишмовчиликлар, ички қурашлар ва ким нима учун жавобгар эканлигини тушунмаслик оқибатида энг аҳил жамоа ҳам кўз олдимида тезда парчаланиб кетиши мумкин. Кўнгилсизликлар шунчаки тез содир бўладики, қорбўрон босимидан қочиш қандай қийин бўлса, бу ҳолат ҳам шунга ўхшаш. Лекин вазиятни тузатиш учун бир йўл бор? Патрик Ленсионининг яратган моделида жамоанинг тезда қулашига олиб келадиган қуйидаги бешта омилни тез-тез ўрганиб, таҳлил қилиш асосида жамоадаги тарқоқликни келтириб чиқарувчи камчиликларни бартараф этиш зарур. Шунда

шакланган жамоа узоқ вақт самарали фаолият олиб боради! Ушбу модель гуруҳ ичидаги дисфункция (тарқоқлик) орқали тушунмовчиликлар ва можароларга сабаб бўлган ҳолатларни эрта аниқлаш ва уни бартараф этиш имконини беради. Модель ҳар бир жамоанинг тарқоқлигига олиб келувчи 5 асосий сабабни ўз ичига олади: а) ишончсизлик; Б) зиддиятдан қўрқиш; В) масъулиятнинг етишмаслиги; Г) жавобгарликдан қочиш; Д) натижаларга эътиборсизлик.

Ишончсизлик. Жамоа аъзолари ўз заиф томонларини намойиш этганда ва хато ва камчиликларини тан олишни истамаганларида юз беради. П.Ленсионининг фикрича, ишончсизлик жамоада бўлиши мумкин бўлган энг жиддий муаммодир.

Зиддиятлардан қўрқиш. Ишонч бўлмаса очиқ мулоқотга кириб бўлмайди. Бундай ҳолларда ички можаролар ёпиқ мунозаралар ва яширин муҳокамаларга олиб келиши мумкин.

Масъулиятнинг етишмаслиги. Масъулиятсизлик ва қарор қабул қилишда сусткашлик жамоанинг самарали келажагини истиқболи учун юқори таъсирга эга омиллардан биридир.

Жавобгарликдан қочиш. Ҳар бир жамоа аъзоси ўзини истаганча тутати. Жамоада қўллаб-қувватлаш йўқ, юқори стандартлар ўрнатмаганликлари учун ходимларда деградация (инқироз) ҳолатлари бошланади.

Натижаларга эътиборсизлик. Агар жамоа аъзолари масъулиятни ўз зиммасига олмасалар, уларда шахсий эҳтиёжларини жамоа мақсадларидан устун қўйишга мойиллик пайдо бўлади. Агарда жамоа натижаларга эришиш хоҳиши (зарурати)ни йўқотса – жамоанинг умумий мақсадидан узоқлашади.

Жамоадаги дисфункция (тарқоқлик)ни бартараф этиш бўйича тавсиялар:

Ишончсизлик. Сиз яхши намуна сифатида ўзингизни номзодингизни кўрсата олинг. Фақат ўрнатилган бўлиш орқали ўзини қандай тутиш ва ҳаракат қилиш кераклигини кўрсатиб бера оласиз. Жамоангиз билан кўпроқ мулоқот қилинг, иложи бориша шаффоф ва очиқ бўлинг. Жамоангиз орасидаги ижобий муносабатларни мисол келтириб рағбатлантиринг, илиқ муносабатларни ривожлантиришга туртки беринг. Уларга фақат жамоавий иш орқали муваффақиятга эришиш мумкин бўлган лойиҳаларни яратинг ва амалиётга татбиқ этинг. Зиддиятлардан қўрқиш. Зиддиятлар конструктив характерга эга бўлса улар фойда келтириши мумкинлигини жамоангизга тушунтиринг. Уларни ўз фикрини, ғоясини, нуқтаи назарини билдиришга ва уни жамоа аъзоларига изоҳлаб беришга унданг. Дебат ва мунозаралар муаммоларга ечим топишнинг энг мақбул йўлидир.

Масъулиятнинг етишмаслиги. Масъулиятсизлик ва қарор қабул қилишдаги сусткашлик. Қўшма қарорлар қабул қилиш ва лойиҳалар муҳокамасида кенг жамоатчилик иштирокини таъминланг. Ақлий ҳужум (Brainstorming) техникасидан фойдаланиб барчанинг фикрини тингланг ва уларнинг жамоа учун фой-

дали шахслар эканлигини ҳис қилишига имкон яратинг. Жамоангизни ҳатто ноаниқлик вазиятида ҳам қарор қабул қилишга ўргатинг. Фактлар ҳеч қачон етарли бўлмаслигини уларга тушунтиринг, шунинг учун шу ерда ва ҳозир ҳаракат қилиш кераклигини тушунтиринг.

Жавобгарликдан қочиш. Жамоа аъзоларини ишлаш, ютуқлар ва хатти-ҳаракатлар ҳақида ўзаро мулоҳаза юритишга ундаш. Самарасиз натижалар учун жавобгарлик мавжудлигини жамоа аъзолари билиши шарт. Масъулиятли ходимларни қадрлашингизни кўрсатинг, яъни, бундай хулқ-атворли шахсни рағбатлантиринг, мотивациясини, керак бўлса, мансабини янада оширинг.

Натижаларга эътиборсизлик. Эҳтимол, жамоа (корхона, ташкилот) кўзлаётган мақсадларни аниқ белгиламаган бўлишингиз мумкин. Бу англашилмовчиликнинг олдини олиш ва уни бартараф этиш, биргаликда эришиш керак бўлган бош мақсадни такрорлашдан чарчаманг. Албатта, бунда сиз намуна бўлишингиз керак. Умумий муваффақият учун тиришқоқлик билан меҳнат қилаётганингизни жамоага кўрсатинг.

РЕСПУБЛИКАМИЗДА ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ШАРОИТДА КЕЧАЁТГАН МУАММОЛАР

Ҳалимова Ойгул Бозорқуловна

Тошкент кимё-технология институти ассистенти

Глобллашув шароитида инсон, айниқса, ёшлар қалби ва онги учун кураш борган сайин шиддатли тус олиб, дунёнинг мафкуравий манзараси тубдан ўзгариб бормоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг қуйидаги фикрлари: “Бугун қанча ёшлар сохта алдовларга учиб, ўз умрини хазон қилаётганини ўйлаб, тўғриси, тунлари ухламасдан чиқаман. Ўзингиз айтинг, азиз биродарлар, бу аччиқ ҳақиқат юрагимизга ханжар бўлиб санчилиши керак эмасми? Ахир, кечагина шу ёшлар, ўзимизнинг қоракўзлар, биримизнинг маҳалладошимиз, биримизнинг ўғлимиз, биримизнинг қизимиз ёки жиянимиз эди-ку! Улар қачон адашди, қачон нотўғри йўлга кириб кетди? Биз нега ғафлатда қолдик? Қачон, қаерда хатога йўл қўйдик? Фарзандларимиз қачон бегоналарнинг қўлига ўтиб кетди? Нима жин урдию улар ўз ота-онаси, ўз юртининг душманига айланиб қолди? Бугун бу мудҳиш бало-қазонинг олдини олмасак, бор кучимизни шунга сафарбар этмасак, эртага кеч бўлади”, дея таъкидлаганлари ҳар бир касб эгасига долзарб вазифа бўлиши зарур.

Шунингдек, глобллашув даврида кечаётган муаммолар айниқса ёшларимиз-

ни онгини ва мафкуравий бўшлиғини динимизга ёт бўлган ғоялар билан йўлдан адаштириб келмоқдалар.

Мафкуравий бўшлиқни тўлдириш ва мафкуравий иммунитетни шакллантириш- баркамол авлод тарбиясининг муҳим йўналишидир. Бугунги инсоният турли хил ғоялар ва сиёсий курашлар бутун жаҳон миқёсида авж олаётган, ғоявий қарама-қаршиликлар кескинлашаётган бир шароитда яшамокда. Бундай вазиятда ғоявий лояллик сиёсий курашда ютқазिशга олиб боради. Айниқса, ҳозирги глобаллашув шароитида ҳар қандай мафкуравий йўлдан воз кечишни, мафкурасизлик йўлини тарғиб этишни мақсад қилиб олган сиёсий кучлар, мафкурасизлашган тоифаларнинг онгига ўзларининг усти ялатириқ космополитик ғояларини сингдиришга ва шу асосда турли тоифадаги миссионерлик ғоялари учун, диний-фундаменталистик, экстремистик, террористик мазмундаги ғоялар учун йўл очиб беришга эришишади. Бундай шароитда маънавий тарбиянинг икки муҳим жиҳатига муҳим эътибор қилишга тўғри келади.

Биринчидан, ғоявий бўшлиқни бунёдкор ғоялар билан тўлдириш масаласи ва иккинчидан, ҳарбийлар онгида мафкуравий иммунитетни шакллантириш масаласи.

Бугунги кунда бутун дунёда глобаллашув, маданиятлар аралашуви жараёни кечмоқда. Бу мураккаб жараён нафақат ёшларга, балки катталар дунёқарашига ҳам таъсир этяпти. Бир томондан, ахборот технологиялари кундалик ҳаётимизга шу қадар шиддат билан кириб келяптики, буни ҳар қандай рақамларсиз ҳам кузатишимиз мумкин.

Ёшларда миллий ифтихор, миллий ғурурни шакллантириш ва мустаҳкамлаш асосида уларнинг ижтимоий фаолликларини оширишга алоҳида аҳамият бериш бошланди. Ана шу фазилатларни ёшларимизда шакллантириш бугунги куннинг муҳим вазифасидир. Ҳозирги глобаллашув жараёнида интизомли, масъулиятли, сабр-бардошли, диёнатли, виждонли, иймонли, этиқодли, бағрикенг, инсонпарвар, ижтимоий фаол ва шу каби олийжаноб фазилатлар эгаси бўлган ёшларгина яшаш учун зарур бўлган барча қулайликларни вужудга келтиришга қодир бўла оладилар. Ижтимоий тараққиётнинг демократик ривожланиш жараёни шахснинг ўз-ўзини англаши, кадр-қимматини қай даражада эъзозлаши, жамият учун хизмат қила олиш имконияти ва ҳаракатларига ҳам бевосита боғлиқ. Буларнинг барчаси шахснинг ижтимоий фаоллиги билан боғлиқ.

Мамлакатимиз раҳбари таъкидлаганидек, “Бизнинг асосий вазифамиз- ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўравонлик ғояси “вируси” тарқалишининг олдини олишдир. Бунинг учун ёш авлодни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги кўп томонлама ҳамкорликни ривожлантириш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Шу муносабат билан Ўзбекистонда глобаллашув ва ахборот коммуникация

технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро Конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этади.” Шунингдек, айнан Президент Шавкат Мирзиёевнинг таклифи ва ташаббуси билан, ШХТга аъзо давлатлар раҳбарлари кенгашида “ШХТ давлат раҳбарларининг ёшларга қўшма мурожаати” қабул қилинди.

Мазкур муаммога оид турли нуқтаи назарлар, фикр мулоҳазаларни умумлаштирган ҳолда қайд этиш мумкинки, ёшларнинг дахлдорлик фазилати таълим, тарбия уйғунлигида, интеллектуал, эмоционал ва амалий фаолияти билан боғлиқликда шакллантирилиши керак.

GLOBALLASHUV JARAYONIGA TABIIY FANLAR TARAQQIYOTINING TA’SIRI

Ruziyev Erkin Abdirajabovich

Samarqand davlat universiteti kimyo fanlari nomzodi, dotsent,

Ruziyev Yorqin Abdirajabovich

Samarqand davlat universiteti o’qituvchisi,

Ruziyev Jamshid Erkinovich

Samarqand davlat universiteti doktoranti

Globallashuv jarayoni insoniyat hayotining barcha soha va yo’nalishlariga ijobiy yoki salbiy holda ta’sir ko’rsatadi. U nafaqat ma’naviy yoki ma’rifiy sohalarda, balki so’zlashuv, muloqot tillarining mavqei bilan birgalikda tabiiy va aniq fanlar ta’limi tizimlarida ham o’z o’rniga ega. Globallashuv jarayonida o’zbek tiliga e’tibor bu sohadagi muammolarni bartaraf etish va oldini olishda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham ta’lim tizimining barcha bosqichlarida ona tilining ijtimoiy rolini oshirishga qaratilgan bir qancha chora-tadbirlarni ham bajarish lozim. Bunday sharoitda amalga oshiriladigan chora-tadbirlarning asosiy Dasturi-O’zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi qonuni talablarini to’liq bajarishdan iboratdir. Oliy va o’rta maxsus ta’lim tizimidagi oliygohlarda, masalan, tabiiy fanlar yo’nalishidagi kimyo fanlarini o’qitish va ilmiy metodik ishlarni tashkil qilishda lotin yozuviga asoslangan darsliklar, o’quv va uslubiy qo’llanmalarining ahamiyati g’oyat kattadir. Bunda fan va ta’lim yo’nalishiga tegishli bo’lgan tushunchalar, izohli so’zlarning tog’ri yozilishi ham muhim o’rin egallaydi. Bu holda ham nafaqat o’quvchi yoki talabalarining, balki o’qituvchi-professorlarning nutq madaniyati ham talab darajasida bo’lishi zarur. Nutqning mazmunli, to’g’ri, aniq, mantiqli va ta’sirchan bo’lishi, avvalo, til madaniyatiga bog’liq. Uning biror tildagi so’z va atamalarining to’g’ri ifodalanishi fan va ta’lim jarayonlarining ta’sirchanligini yanada oshiradi.

Talabalar ko'p hollarda fanga oid bo'lgan so'zlarni aynan muloqotda ifodalagani kabi yozadilar, bu esa ilmiy tadqiqotlarda ancha chalkashliklarga olib keladi. Shuning uchun ham dars jarayonlarida talabalar bilan birgalikda ustozlar ham bunga katta e'tibor qaratishlari lozim bo'ladi.

Mamlakatimiz xalq xo'jaligi barcha tarmoqlarining jadal rivojlanishi avvalo mutaxassis kadrlarning mavjudligi bilan emas, balki ularning sifati bilan ham belgilanadi. Fundamental fanlarni o'qitishda, ayniqsa, yangi ilmiy texnologiyalarga asoslangan zamonaviy ta'lim olish uslubiyatini yaratish, ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini qo'llash, zamonaviy asbob-uskunalar bilan ta'minlash va foydalanish ta'lim sifati oshirishda muhim ahamiyatga egadir. Analitik kimyoni o'qitish uning nazariy asoslarini mukammal tushunishdan, ulardan foydalanishdan, har bir analitik natijaning to'g'riligini metrologik jihatdan baholashdan, turli analitik usullardan olingan ma'lumotlarni ilmiy-metodik nuqtai nazardan asoslashdan va analitik tushunchalarni davlat tilida mantiqiy izohlashdan iborat bo'ladi. Analitik kimyoda atrof-muhit ob'yektlarining analizlari kimyoviy, fizikaviy va fizik-kimyoviy usullar yordamida bajarishda elektrometrik va optik kattaliklarning barchasidan aniq modda miqdori va sifatiga bog'liqligi xususiyatlaridan foydalaniladi. Shuning uchun ta'lim tizimida o'qitishning ilmiy metodik jihatdan yuqori bo'lishini ta'minlashda bir-biriga yaqin bo'lgan fanlar aloqalaridan foydalanish lozimdir. Bularning bari global oliy ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlar yoshlarning potensial imkoniyatlarini va qobiliyatini faollashtirishni talab qiladi. Ushbu global muammoning yechimi shaxsning o'zini o'zi takomillashtirishni ijtimoiy manfaatlar bilan har bir kishini har tamonlama rivojlantirishni davlatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti ehtiyojlari bilan, bozor iqtisodiyoti talablarini gumanistik ma'naviyatni o'stirish bilan integratsiyalashning yangi shakl va usullarini izlab topishdir. Integratsiyalashgan darslarni tashki qilish uchun o'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rishda talabalarda faollikni oshirish yo'llarini, mavzuni o'tish modellarini, mashg'ulot jarayonida foydalanish lozim bo'lgan vositalarni, usullarni aniqlab oladi. Bu ishlarni amalga osirishda mavzuga oid izchil talablar qo'yilishi lozim. Buning uchun o'qituvchi darsning kengaytirilgan rejasini tuzib, shu reja asosida ish olib boradi. Talabalar mustaqil fikrlash orqali individual ravishda izlanadilar, natijada tafakkur qobiliyatlari rivojlanadi. Integratsiya tafakkurni o'stirish uchun imkoniyat, sharoit yaratib beradi. Integratsiya jarayoni talaba bilan mustaqil ishlash va uni faollashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Fan va ta'limning rivojlanishida, aytaylik, analitik kimyo fanini o'qitishda o'zaro turdosh fanlar va o'qitish jarayonlarining integratsiyalashuvi quyidagi tizim asosida yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiqdir:

- atrof-muhitdagi analitik ob'yektlar muhofazasi uchun zarur bo'lgan ta'limiy jihatlarni to'g'ri tanlash va ulardan o'z o'rnida foydalanish;
- analiz ob'yektlariga tegishli bo'lgan qonunlar, tushunchalar va nazariyalarning umumiylikiga e'tiborni qaratish va ilmiy-tadqiqot jarayonlarida tanlangan ilmiy

uslubiyatlarining qo'llanilishidagi hamda aqliy faoliyat usullarining va fanlarning o'zaro integratsiyalashuvidagi umumiylik;

- ilmiy-tadqiqot va ta'lim jarayonlarida fanlarning integratsiyalashuvidagi istiqbolli aloqalar va axborot texnologiyalari, zamonaviy o'lchov vositalari va fundamental tadqiqotlar jarayonidagi o'xshashliklar va umumiyliklar;

- analitik natijalarning tog'riligini ta'minlovchi mantiqiy-strukturaviy sxema, jadvallar va usullarning umumiyligi;

- tahlilning o'quv-dasturiy hujjatlaridagi va tushunchalarning mantiqiy to'g'ri ifodalanishidagi umumiyliklardan iborat.

Bugungi kunda tayyorlanayotgan analitik bakalavr va magistrlar tor doiradagi alohida mutaxassislik bilan cheklanib qolmasdan, xalq xo'jaligining va ta'limning tuli sohalarida ishlab ketish imkoniga ega bo'lishini nazardan chetda qoldirmasligimiz lozim. Shuning uchun ham bugungi talaba o'quv rejasida ko'zda tutilgan fanlarni o'zlashtirish bilan birgalikda yangi axborot texnologiyalarini, zamonaviy o'lchov vositalarini, chet tillarni va davlat tilida to'g'ri muloqot qilish ko'nikmalarini o'zlashtirishga harakat qilishlari zarur.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МЕТАЛЛУРГИЯГА ОИД ХАЛҚАРО ТЕРМИНЛАРНИНГ ФАН РИВОЖИДАГИ ЎРНИ

Темирова Феруза

*Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
биринчи босқич магистранти*

Маълумки, ҳар бир фаннинг ривожланишида халқаро интеграция, хорижий олимларнинг назарий ва амалий тадқиқотлари натижасида олинган билим ва тажрибаларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Глобаллашув жараёнида мазкур омилнинг аҳамияти янада ортади. Глобаллашувнинг ижобий томонларидан бири ҳам шуки, мазкур ҳодиса илм-фан соҳасидаги тараққиётни янада жадаллаштиради. Қайд этиш лозимки, юртимизда кўпгина соҳа ва тармоқлар қатори металлургия саноатида ҳам халқаро термин ва иборалар кўплаб қўлланилмоқда. Бу мазкур жабҳада тадқиқотлар ўтказиш, луғатлар яратиш эҳтиёжини юзага келтирмоқда.

Юртимизда қадимдан металлургия, тоғ-кон саноати яхши ривожланган. Тарихий манбаларда ҳам мамлакатимиз ҳудудидининг ер ости ва ер усти бойликларига ниҳоятда бойлиги, улкан табиий заҳираларга эгалиги ҳамда аждоқларимизнинг кончилик ишлари билан жуда қадимдан шуғуллангани таъкидланади. Таниқли тарихчи олим Ўктам Мавлонов Ўзбекистон ҳудудида неолит давридаёқ

кончилик, металлургия соҳаси шакллана бошлаганини қайд этади. Жумладан, «Марказий Осиёда ҳам бу жараён сўнгги тош давридаёқ бошланиб, ибтидоий аждодларимиз меҳнат қуроллари ясаш учун керакли тош конларини қидириб, неолит давридаёқ табиий мис, олтин, кон-темур тош (метеорит-темир) ва бошқа металлларга дуч келганлар» деб ёзиб қолдирган.

Ўрта асрларга келиб Ўзбекистон ҳудудида металлургия соҳасининг жадал тараққий этиши топонимикада ҳам ўз аксини топди. Хусусан, Марказий Осиёдаги кўпгина жой номларида металл ёки унга боғлиқ терминлар асос бўлди: Темиркон, Тиллакон, Кумушкон, Чўянкон, Янгикон ва бошқалар. Шунингдек, мамлакатимиз ҳудудида истиқомат қилган туркий қабилалар орасида инсонларга ном беришда ҳам металлургияга оид сўзлар қатнаша бошлади. Булар, Олтин, Кумуш, Темиртош, Темирхон ва бошқалар.

Йирик қомусий олим Абу Райҳон Беруний «Минералогия» асарида 30 дан зиёд қимматбаҳо тош ва металлларнинг номи, уларнинг кимёвий ва физикавий хоссаларини аниқлаш, эритиб синаш, деярли барча қимматбаҳо тош ва турли минераллар, уларнинг қотишмалари ҳақида қизиқарли маълумотлар ёзиб қолдирган. Хусусан, асарнинг 2 қисми «Металлар ҳақида» деб номланади. Берунийнинг фикрича, филиззат (яъни металллар)нинг фойдали томонлари ундан фойдаланишга қараб 2 хил бўлади. Биринчиси, олтин, кумуш каби металллар қимматбаҳо тақинчоқлар учун ишлатилади. Иккинчи турдаги мис, темирдан турли хил буюмлар ва ҳимоя воситалари ясаш учун фойдаланилади.

Беруний «Минералогия» асарида маълум бир металлнинг турли тилларда ифодаланишига ҳам эътибор қаратади. Мисол учун, олтиннинг рум тилида – харусун (хризос), сурия тилида – дахаба, ҳинд тилида – суварн, турк тилида – алтун, форсчада – зар, арабчада – захаб деб юритилишин қайд этиб ўтган.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда тоғ-кон, металлургия соҳаси янада ривожланиб, замон талабларига мос ҳолда модернизация қилинмоқда. Бугунги кунда Ўзбекистонда Навоий кон-металлургия комбинати ҳамда Олмалиқ тоғ металлургия комбинатлари жаҳон стандартларига мос маҳсулотлар ишлаб чиқармоқда. Халқаро бозорларга чиқиш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришда соҳага илғор хорижий тажрибани жорий этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади.

Ҳукуматимиз томонидан соҳага қаратилаётган эътибор кейинги йилларда янада ошиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги «Кон-металлургия тармоғи корхонлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 январдаги «Навоий кон-металлургия комбинати» давлат корхонаси фаолияти самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори ва бошқа ҳужжатлар соҳа тараққиётининг ҳуқуқий

асосларини белгилаб бермоқда.

Шу сабаб, металлургияга оид халқаро терминлар, сўз ва ибораларни лингвистик таҳлил қилиш, уларнинг имло, изоҳли ва таржима луғатларини ўзбек тилида яратиш муҳим масалалар сирасига киради. Зеро, металлургия соҳасининг мутахассислари томонидан хорижий терминларни билиш, ўзбек тилидаги атамаларнинг инглиз тилидаги таржимаси билан танишиш халқаро муносабатлардаги муваффақиятларнинг гарови бўлиши мумкин.

Металлургияга оид терминларнинг луғатини яратишда бир қанча омилларга эътибор қаратиш лозим. Хусусан, инглиз тилидан ўзлашган сўзлар. Металлургияга оид айрим тушунчалар инглиз тилидан ўзбек тилига кириб келган ҳамда муомалада кенг фойдаланилади. «Маълумки, ҳар қандай тил ички ва ташқи манба асосида ўз луғат бойлигини доимий равишда ошириб боради. Биз ички имконият тушунчаси остида маълум бир тил луғат таркибининг бевосита ички имкониятлар, яъни грамматик қўшимчалар, бир сўз туркумидан бошқа бир сўз туркумига ўтиш каби воситалар орқали кенгайиб боришини тушунсак, ташқи имконият деганимизда турли хил сабаблар натижасида бир тилдан иккинчи бир тилга кириб келган луғавий бирликларни кўз олдимизга келтирамиз.

Манбаларда таъкидланишича, ташқи манба асосида луғат бойлигининг кенгайиши ўзбек тили доирасида 30-35 % ни ташкил этади». Мисол учун **“adhesion”** сўзини таҳлил қилсак. Металлургияда бу тушунча «юзлари тегиб турувчи турли жинсдаги қаттиқ ёки суюқ жисмларнинг ўзаро ёпишиб қолиши» маъносини билдиради. Бу сўз ўзбек тилида «адгезия» деб ишлатилади. Худди шундай сўзлар қаторига **“diffuser”** - диффузор (суюқлик (ёки газ) қувурларининг торайган жойи, кесими. Бу жойда суюқликнинг босими ошади, оқими тезлашади), **“isotherm”** – изотерма (ҳолат диаграммасидаги бир хил ҳароратли нуқталарни бирлаштирувчи чизик), **“caisson”** – кессон (Сув айланиб совутиладиган пўлат қути. Печларнинг ички деворига ўрнатилиб, уни совутишда фойдаланилади) кабилар киради. Юқоридаги сўзлар инглиз ва ўзбек тилларидаги талаффузи деярли ўхшаш.

Яна бир муҳим жиҳат борки, металлургияга оид сўзларнинг ўзбек тилидаги муқобили бўлсада, биз асосан инглиз тилидагисини ишлатамиз. Масалан, **“magnet”** – магнит. Бу сўзни аждодларимиз жуда қадимдан «оҳанрабо» дея талаффуз қилишган. Бугунги кунга келиб «оҳанрабо» сўзини ўрнига магнит сўзи муамолага кириб келган.

Шунингдек, металлургияга оид яна кўплаб сўзлар борки, уни инглиз тилга таржима қилишда инсондан лингвистик таҳлил, таржимонлик қобилияти талаб этилади. Мисол учун **“Мувозанат доимийси”** (Мувозанат барқарорлашган вақтда реакция натижасида ҳосил бўлган моддалар фаоллигининг реакцияга киришувчи моддалар фаоллигига нисбати) тушунчасини инглиз тилига

“equilibrium constant” деб таржима қилиш ўринли.

Кўриниб турибдики, металлургияга оид сўзларнинг таржимаси билан шуғулланиш долзарб масалалардандир. Бу борада электрон луғатлар, мобил иловалар, онлайн таржимонлар яратиш ўзбекистонлик лингвист олимлар, мутахассислар олдида турган муҳим вазифалардан ҳисобланади.

МАКТАБДА ИЖТИМОЙ ВА ПСИХОЛОГИК СОҒЛОМ МУҲИТНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Пардаева Меҳринисо Донияровна

Халқ таълими вазирлиги ҳузуридаги

Республика таълим маркази,

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Бугунги кунда мактабда таълим-тарбия жараёни, яъни узлуксиз таълимнинг 11 йиллик босқичи ёшларни тарбиялашнинг энг муҳим босқичи бўлиб, болалик, ўсмирлик ва ўспиринликнинг ўзига хос физиологик ва психологик жиҳатларига бевосита боғлиқдир. Ўқувчиларда шу даврлардаги бундай ўзгаришлар уларнинг таълим-тарбиясига бевосита таъсир қилиши жуда кўплаб кузатувлар, тадқиқотлар натижасида илмий асослаб берилган.

Ҳар биримиз ҳаётимизда ота-она сифатида фарзандларимиз, педагог сифатида ўқувчиларимиздаги турли ўзгаришларни кўп кузатганмиз. Ўқувчиларнинг болаликдан ўсмирликка, ўсмирликдан балоғатга ўтиш даврида юз берган ўзгаришлар аксарият ҳолларда катталарнинг ёрдами, тушуниши, дўстона муносабати, психологик қўллаб-қувватлаши ва ишончи, меҳрибонлиги натижасида ижобий кечган бўлса, айрим ҳолларда санаб ўтилганларнинг етишмаслиги натижасида салбий оқибатларга олиб келганлигига гувоҳ бўлганмиз.

Фарзандларимиз куннинг кўп қисмини мактабда ўтказадилар, шунинг учун мактабда ижтимоий ва психологик соғлом муҳитни яратилганлиги, ҳар бир ўқувчи ўзини хавфсиз ва дўстона муҳитда эканлигини ҳис қилиши, ўқиш ва эришган натижаларидан завқланиши, шахс сифатида шаклланишида намуна олиши мумкин бўлган юксак маданиятли ва маҳоратли ўқитувчилардан таълим-тарбия олиши жамият учун муҳим аҳамият касб этади.

Мактаб раҳбарияти ва педагогик жамоанинг энг асосий вазифаларидан бири шундай ижобий-ижодий, ижтимоий ва психологик соғлом муҳитни таъминлашдан иборат бўлиб, бу бевосита таълим-тарбия сифатига ижобий таъсир этувчи омиллардан бири бўлиб, мактаб фаолияти самарадорлигининг зарурий шартидир.

Ҳеч кимга сир эмас, бугунги глобллашув шароитида шахслараро муносабатларга таъсир этувчи омиллар, жумладан, ижтимоий ва психологик муаммолар ҳам мавжуд бўлиб, улар ҳар биримизни бефарқ қолдирмаслиги лозим.

Бола шахсининг шаклланиши ҳамда ривожланишида оила ва мактабнинг ўрни беқиёс бўлиб, уларга боғлиқ ва кўпчиликни ҳавотирга солиши мумкин бўлган айрим муаммоларга тўхталамиз.

Бола шахсининг ривожланишига салбий таъсир қилиши мумкин бўлган оилага боғлиқ муаммолар:

- катталар фикри ва қарорларининг болаларга нисбатан устунлиги белгилаб қўйилганлиги (кўпинча катталар ўзини ҳақ деб ҳисоблайди);

- болаларнинг қизиқишларига кўра, масалан, таълимнинг кейинги босқичи ёки касб танлаш ва бошқаларни танлаш имкониятларининг чегараланганлиги (айрим ҳолларда умуман мавжуд эмаслиги);

- гендер тенглик масалаларига субъектив ёндашув (айниқса қизларнинг касб ёки бошқаларни танлашида);

- объектив ва субъектив сабабларга кўра ота-она фарзандининг кундалик фаолияти ва таълим олишда эришган натижалари билан қизиқмаслиги;

- оиладаги салбий муносабатлар, меҳрсизлик ва носоғлом психологик муҳит;

- психологик ва жисмоний зўровонлик ҳамда носоғлом турмуш тарзига боғлиқ ҳолатлар.

Бола шахсининг ривожланишига салбий таъсир қилиши мумкин бўлган мактабга боғлиқ муаммолар:

- ўқувчилар ўртасидаги бўладиган, у ёки бу субъектив сабабларга кўра айримларни яқкалаш ҳолатлари;

- ўқитувчилар томонидан ўқувчи оиласининг моддий ва жамиятда эгаллаган ўрни, мавқеига қараб муносабатда бўлиши;

- айрим сабабларга кўра ўқувчининг ўқув натижаларининг пасайиши;

- ўқувчи тарбиясига салбий таъсир этувчи гуруҳларга қўшилиб қолиш, жумладан, ижтимоий тармоқларда;

- ўқувчидаги ўзгаришларга синф раҳбари, мактаб психологининг эътиборсизлиги ва бошқа ҳолатлар бўлиши мумкин.

Мактабда ижобий психологик муҳитни шкалантириш учун мактаб раҳбарияти адолатли, бунда ўқитувчи ва ўқувчиларга нисбатан бир хилда, адолатли ва шаффоф бошқарув тамойилларига риоя қилиши зарур.

Мактаб фаолиятига оид ҳар қандай қарорларни ўқувчи ва ўқитувчилар манфаатларидан келиб чиққан ҳолда, иложи борича уларнинг фикр мулоҳазалари асосида қабул қилиши лозим. Бу унчалик мураккаб эмас, айтилган, ахборот алмашуви осонлашиб, ўз фикрини очиқлик асосида билдириш қўллаб-қувватланаётган ҳозирги даврда.

Қуйида амалиётда қўллаб кўрилган ва ижобий натижа берган бир неча таж-

рибаларни келтираммз.

Мактабда ҳар бир ҳафтада битта мавзуда, бир ўқув йилида жами 34 та мавзуда ўқувчи, ўқитувчи ва бошқаларнинг муносабати, фикр ва мулоҳазаларини билиб, улар асосида бошқарув фаолиятини коррекциялаб, яхшилаб бориш мумкин.

Масалан, мактаб фойесида ўқувчилар сонидан келиб чиққан ҳолда бир ёки иккита катта доскага осилган ватман қоғозига шу ҳафтанинг мавзуси ёзилиб, ўқувчиларнинг ўз муносабатлари (уларга қулай пайтда)ни маркер ёрдамида ёзиб қўйиши сўралади.

Ўқитувчилар учун эса ўқитувчилар хонасида ватман қоғозда мавзу (ўқувчиларники билан бир хил ёки умуман бошқача бўлиши ҳам мумкин) ёзиб қўйилади ва маркер ёрдамида муносабат билдириш сўралади.

Масалан, Ёнг яхши фаолият олиб бораётган ўқитувчиларни аниқлашда ўқувчи ва ўқитувчиларнинг муносабатларини билиш бўйича сўровнома ўтказиш (ўқитувчиларга директор жамғармасидан устамалар белгилаш учун қўллаш мумкин). Сўровнома аноним ўтказилади.

Ўқувчилар учун савол: Сиз қайси дарсни яхши кўрасиз?.

Ўқувчилар ватманга яхши ўқитилаётган фанлар номини ёзиб қўяди. Бунда нафақат яхши ўқитилаётган фанлар, балки ўқувчиларнинг қизиқишларини ҳам аниқлаш мумкин. Ёнг кўп қайд этилган фанлар бўйича дарсларни кузатиш асосида ёнг яхши ўқитувчини (шу фан ўқитувчилари бир нечта бўлиши мумкин) аниқлаб олиш мумкин. Ёнг кам қайд этилган фанлар ўқитувчилари фаолиятини ҳам синчковлик билан ўрганиш керак, чунки уларга методик ёрдам бериш ёки фаолияти назоратини кучайтириш зарурати мавжуд бўлиши мумкин.

Ўқитувчилар учун савол: Қайси ҳамкасбингизнинг тажрибаси, иш услуби сиз учун фойдали бўла олади?

Бунда ўқитувчилар яхши ишлаётган ўқитувчиларни ёзиб қолдиради. Ёзганларини асослаш учун бир-бирларининг дарсларини кузатади, иш услубларини ўрганади, масъулиятли бўлади. Ўзига нисбатан бошқаларнинг муносабати ижобий бўлиши учун ўз устида ишлашга мажбур бўлади. Директор эса кадрлар салоҳиятини баҳолаш ва рағбатлантиришда шаффофлик ва адолатни таъминлашга эришади. Натижада ижтимоий ва психологик соғлом рақобат муҳити шаклланади, ўқувчиларнинг сифатли таълим-тарбия олиш ҳуқуқлари таъминланади.

Шунингдек, ўқувчи ва ўқитувчиларнинг кундалик фаолиятда қайси интернет сайтлар, ижтимоий тармоқлардан фойдаланишини аниқлаш учун ҳам очиқ ёки ёпиқ сўровномалар, жумладан, онлайн тарзда ҳам, ўтказиш мумкин.

Интернетда (<https://support.google.com/docs/answer/6281888?co=GENIE>) Google шакллар ёрдамида онлайн-сўров ва тестлар тайёрлаш ва уларни респондентларга юбориш бўйича 3 қадамдан иборат йўриқнома тақдим этилади.

Мактабда ҳамкорлик ва самарали фаолият натижасида яратилган ижтимоий

ва психологик соғлом муҳит ўқувчилар давомати, саломатлиги, ижтимоий-психологик ва руҳий барқарорлиги, энг асосийси, ёшларнинг таълим-тарбиясига ижобий таъсир қилишини унутмаслигимиз керак.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИШИНING СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ

Низомова Раъно Азиз қизи

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги

Давлат бошқаруви академияси қошидаги

Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли

кадрларни тайёрлаш институти ўқитувчиси

Охирги йилларда глобаллашув жараёнининг авж олиши ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси ва таълим самарадорлигини ошириш зарурияти билан боғлиқ муаммоларни юзага келишига сабаб бўлмоқда. Ахборот асри даврида ёшларга ёпирилиб келаётган ахборотлардан фойдалана олишлари, хусусан, носоғлом ахборотлардан ҳимоялана олишлари, коммуникация воситаларидан тўғри фойдалана билишлари учун билим ва тажриба керак бўлади. Айнан мана шу борада улар катталар, айниқса, ота-оналар ва педагогларнинг маънавий-руҳий кўмагига муҳтож.

Дунё миқёсида ахборот технологияларининг кескин ривожланиб кетаётганлиги, Интернет тизимнинг барча давлатлар, маданий ҳудудлар, барча ёшдаги инсонлар учун қулай ахборот алмашинуви воситасига айланиб бораётганлиги муносабати ҳеч кимга сир эмас. Таъкидлаш жоизки, 2020 йилда глобал тармоқ 31 ёшга тўлди. Фойдаланувчилар ўрнатилган мобил иловалар орқали баъзи онлайн ҳаракатлар амалга оширишларига қарамай, дунё бўйлаб кўплаб инсонлар вебни Интернетнинг синоними сифатида қабул қиладилар. Халқаро электрон тармоқ иттифоқи маълумотларига кўра, биринчи миллиард Интернет фойдаланувчисини топиш учун 16 йил керак бўлди. Тармоқнинг иккинчи миллиард фойдаланувчилари эса атиги 6 йилда қўшилди. Бугунги кунда Интернет 2,7 йил ичида 1 миллиард янги фойдаланувчилар тезлигида ўсмоқда.

Маълум бир даражада, Интернет оммавий ахборот воситаларига ўхшайди. Бугунги кунда онлайн журналистика мавжуд, онлайн журналлар ва газеталар нашр этилади. Аммо Интернет анъанавий оммавий ахборот воситаларига қараганда кўпроқ универсал ва глобал таъсир воситасидир. Бугунги кунда Интернет жуда арзонлашмоқда ва оммабоплашмоқда. Статистикага кўра, 2007 йилда дунё бўйича

400 миллионга яқин Интернет фойдаланувчиси бўлган³³. 2019 йилда келиб дунё бўйлаб Интернет аудиторияси 4,39 миллиардга етди. Бу ўз ўрнида 2018 йил январидagi кўрсаткичларга қараганда 366 миллионга (9%) кўп.

Ҳар йилнинг бошида “We Are Social” ва “Hootsuite” платформаси бутун дунё бўйлаб рақамли бозорнинг ҳолатини таҳлил қилади ва Global Digital ҳисоботларини тақдим этади. Биз ушбу тадқиқотларни охириги уч йиллик кўрсаткичларини таҳлил қиламиз. Унга кўра, 2019 йилда дунёда 5,11 миллиардни ноёб мобил фойдаланувчилар ташкил этаяпти ва бу 2018 йилга қараганда 2%га, яъни 100 миллионга кўпроқ.

2019 йилда 3,88 миллиард фойдаланувчилар 2018 йил кўрсаткичлари билан таққослаганда 288 миллион (9%)га кўпроқ фарқ қилувчи кўрсаткич билан ижтимоий тармоқларда рўйхатдан ўтганлар. Яъни, 2019 йилда мобил қурилмалардан 3,26 миллиард киши ижтимоий тармоқлардан фойдаланади. Бу 2018 йилдагига нисбатан 10 фоизга кўп, демак, ижтимоий тармоқда 297 миллионга камроқ одам уяли алоқа аппаратларидан фойдаланган³⁴.

Яқин кунларда We Are Social ва Hootsuite ҳар йили тайёрлайдиган Digital 2020 – рақамли соҳанинг ҳолати тўғрисидаги янги ҳисоботи нашр қилинди. Рақамли технологиялар, мобил қурилмалар ва ижтимоий тармоқлар бутун дунё одамларининг кундалик ҳаётининг ажралмас қисмига айланганлиги ҳақидаги гипотеза тасдиқланишига энди шубҳа йўқлиги исботланди. Демак, 2020 йил бошидаги кўрсаткичларга таянган ҳолда, бугунги кунда 4,5 миллиарддан ортиқ инсонлар Интернетдан фойдаланади, ижтимоий тармоқларнинг аудиторияси эса 3,8 миллиарддан ошди. Дунё аҳолисининг қарийб 60% аллақачон онлайн режимда ва йилнинг ўрталарига келиб, сайёрамиздаги барча одамларнинг ярми ижтимоий тармоқлардан фойдаланади, дейиш учун барча асослар бор³⁵.

Ўртача ҳисобда фойдаланувчи ҳар куни Интернетда 6 соат 43 дақиқа вақт сарфлайди. 2019 йил кўрсаткичидан 3 дақиқа кам, аммо барибир ҳар бир фойдаланувчининг йилига 100 кундан ортиқ ҳаёти глобал тармоқда маконида сарф этилиши шубҳасиз. Агар инсон кунига тахминан 8 соат ухласа, бу уйғоқ соатларимизнинг 40 % дан ортиғи Интернетда сарфланишини англатади.

³³ Галицкий Е.Б. Опросы «Интернет в России». 2002 [Электронный ресурс]. URL: www.fom.ru/reports/frames/body/o0209241.html (дата обращения: 10.02.2011).

³⁴ Электрон манба: <https://www.web-canape.ru/business/vsya-statistika-interneta-na-2019-god-v-mire-i-v-rossii/>

³⁵ Электрон манба: <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>

Аҳолининг Интернетга сарфлаш вақти турли мамлакатларда сезиларли фарқ қилади.

Масалан, Филиппинда кунига 9 соат 45 минут, Японияда эса 4 соат 22 минут. Россияда эса ҳар куни 7 соат 17 дақиқа Интернетдан фойдаланади. Ўзбекистонда эса қуйидаги кўрсаткичлар: 15 дақиқадан 1 соатгача – 30%; 1 соатдан 3 соатгача – 36%; 3 соатдан кўпроқ – 12% ёшларни ташкил этса, 21% – бу борада ўзини чегараламасликлари (ҳисоб-китоб юритмайди) аниқланди.

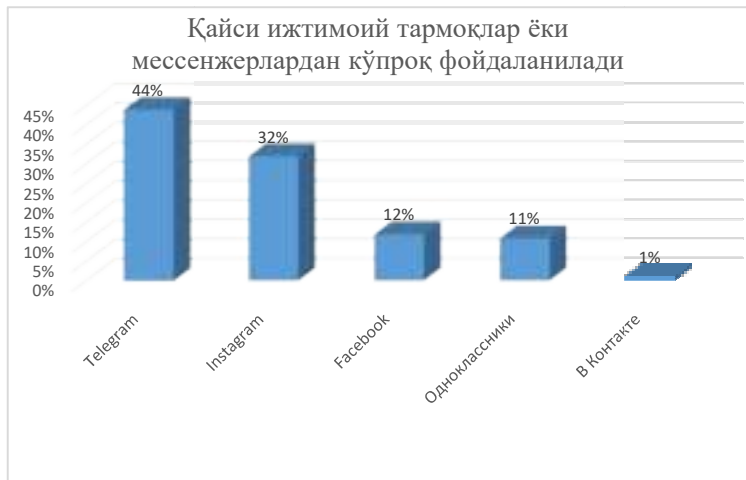
Ўзбекистон Интернет сектори ривожланиши юқори даражада долзарблигини намоён қилиш учун, республикаимиз бўйлаб қайд этилган статистик кўрсаткичларга бироз тўхталиб ўтамыз. 2016 йил Internet Live Stats³⁶ рейтингда, 201 та давлатлар кўрсаткичлари ўрганиб чиқилган. Унда Ўзбекистонда Интернетдан фойдаланувчилар сони 15,45 миллиондан ортиқ одамни ташкил этган, бу ўз ўрнида, мамлакат аҳолисининг 51% га тенг кўрсаткич. Хусусан, ушбу умумий рейтингда Ўзбекистон 37-ўринни эгаллади. 2018 йилга келиб эса ушбу кўрсаткич 20 миллиондан ортгани эълон қилинди³⁷.

2020 йилга келиб ёшларнинг 60% Интернет ва ижтимоий тармоқлардан фаол фойдаланмоқда. Шу ерда, магистерлик диссертация ишимизга бағишланган тадқиқотимиздан лавҳаларни келтириб ўтиш жоиз, деб топдик. Унда, ахборот маълумотларидан фойдаланиш мавзуларини аниқлашда қуйидагича натижалар олинди, жумладан - таълим 26%, ижтимоий-сиёсий жараёнлар 25%, спорт 16%, маънавий-ахлоқий, тарбиявий 11%, ҳуқуқий 8%, кўнгличар 8% ҳамда диний 5% характериға эға. Мазкур ҳолат, ёшлар ахборот тизимидан кундалик ҳаётда кузатилаётган муҳим ижтимоий-сиёсий жараёнлар ҳақида маълумотларни кўпроқ излайди, маънавий-ахлоқий ва ҳуқуқий мазмундаги ахборотларға эса нисбатан камроқ мурожаат қилмоқда. Бундан ташқари, ёшларнинг 85% Интернетдан – асосан мобил телефон орқали фойдаланиши аниқланди. Қўшимча тарзда, тадқиқотда иштирок этган респондентларнинг 80% ижтимоий тармоқ ва месенжерлардан фаол фойдаланишини қайд этган бўлиб, бунинг асосий сабаблари – дўстлар ва бошқалар билан мулоқот қилиш истаги ҳамда турли мавзулар бўйича фикр ва мулоҳазалар билдириш мумкинлиги билан боғлиқ.

Жумладан, Телеграм тармоғи 44%, Инстаграм 32%, Фейсбук 12%, Одноклассники 11% ва Вконтакте тармоғидан 1% ёшлар фойдаланиши маълум бўлди. Ёшлар томонидан асосий маълумотларни олишда маҳаллий веб-саҳифаларнинг ижтимоий тармоқлардаги гуруҳ ва каналлар ҳамда хорижий оммавий ахборот воситаларидан кенг фойдаланиши кузатилмоқда.

³⁶ Электрон манба: <http://stv.uz/news/newsuz/5136-uzbekistan-zanimaet-37-mesto-v-mire-po-kolichestvu-internet-polzovateley.html>

³⁷ Электрон манба: <http://infocom.uz/2018/01/26/kolichestvo-internet-polzovatelej-v-uzbekistane-prevysilo-20-millionov/>

Хусусан, тадқиқотда иштирок этган ёшларнинг 68% интернет тармоғидаги ва ижтимоий тармоқлардаги саҳифалари орқали хорижий оммавий ахборот воситалари хабарларини кузатиб боради. Таҳлилга кўра, Тошкент шаҳри кесимидаги ёшлар Би Би Си – 20%, Россия ОАВлари – 22% ёшлар томонидан доимий кузатиб борилиши маълум бўлди. Алоҳида қайд этиш жоизки, респондентларнинг ҳар иккинчиси, яъни 50,3% мазкур ахборот манбаларида ёритилган маълумотларга тўла ёки қисман ишонишини таъкидлаган.

Юқорида келтирилган рақамлардан кўриниб турибдики, Ўзбекистон аҳолиси рақамли дунё билан ҳамоҳанг қадам қўймоқда ва барча янгиликлар, трендлардан боҳабар бўлмоқда.

Яна бир бор таъкилаш жоизки, ушбу кўрсаткичлар юқори бўлишига ва дунё талабларига тўлақонли жавоб бера олишда ёшларимизнинг ўрни бекиёс. Шуни инобатга олган ҳолда, ривожланаётган Ўзбекистон учун бу бир даъват ўрнида ҳам келади. Мамлакатимиз ўз ёшларида ишончли ахборот манбаларини топиш, ундан фойдаланиш, таҳлил қилиш, ахборотни тақдим этишни ўрганиш, яъни умуман олганда, ахборот хавфсизлиги маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш зарурати ошиб бормоқда. Нафақат Ўзбекистонда, балки бутун рақамли дунё, жамият ва ёшларнинг ривожланишида ушбу муаммоларга эътиборни қаратиш энг долзарб масалалардан бирига айланмоқда.

Ахборот маконининг глобаллашуви жараёнида ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясини янада такомиллаштиришга қаратилган комплекс чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш, буни амалга оширишда жамиятимизнинг кенг қатламлари: давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, фуқаролик жамияти институтлари, жамоат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, ота-оналар ва педагогларни кенг жалб қилиш мақсадга мувофиқ экани аққол намоён бўлмоқда.

УЧИНЧИ ЙЎНАЛИШ:

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА
ЁШЛАР ТАЪЛИМ-ТАРБИЯСИДА
РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ
ИМКОНИЯТЛАРИ

TARAQQIYOT SAHIFALARIDAGI GLOBALLASHUV

Ahmadova Zebiniso Shavkatovna

*Buxoro davlat universiteti 1-bosqich magistranti,
Navoiy nomidagi davlat stipendiyasi sovrindori*

Yer yuzi yaralibdiki inson muammosi azal-azaldan butun dunyo mutafakkirlari qarashlar-yu, olim-u tadqiqotchilarining diqqat markazida bo'lib kelyapti. Bu kabi qarashlar inson zotini yuksaklikka, uni tirik mavjudotlar orasida eng a'losi hisoblaganligidan salolatdir. Davrlar o'zgarishi, inson tafakkurning shakllanishi bilan insonga bo'lgan e'tibor kuchaydi, unga g'amxo'rlik qilish, uning manfaatlarini to'g'risida qayg'urish, jamiyatni ijtimoiy himoya qilish davlatning ustuvor siyosatiga, kundalik faoliyatiga aylanib bordiki, ahamiyati kundan-kunga oshib bormoqda.

Moziyda yashab o'tgan mutafakkirlarning inson va uning yashashdan maqsadi, mukammal jamiyat, odil va ma'rifatli shoh, komil inson haqidagi qimmatli fikrlari hozirgacha o'z qadrini yo'qotmasdan, insoniyatga ma'naviy ozuqa sifatida xizmat qilmoqda.

Shu o'rinda buyuk mutafakkir, Hazrat Alisher Navoiyning nasriy va nazmiy asarlarida, dostonlarida umuminsoniy ruh bilan sug'orilgan komil inson, mukammal jamoa va odil hukmdor haqidagi g'oyalarni ilgari surilganligi, olti asr oldin bugungi hayotni ko'ra bilgan ulug' Hazratning bugungi kun insonparvarlik, ilm va kasb-hunar egallash, axloq qoidalari, ta'lim-tarbiya, yuksak insoniy qadriyatlar to'g'risidagi dono fikrlarining tarbiyaviy ahamiyati yanada dolzarblashdi.

Alisher Navoiyning ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-siyosiy qarashlari kishilarda Vatanparvarlik, o'zlikni anglash, odamiylik, halol va pok bo'lish, nafsni tiyish, sabr-bardoshli va yetuk inson bo'lib yetishish kabi fazilatlarini kasb qilishida, o'z manfaatlaridan ko'ra davlat manfaatlarini ustun qo'yuvchi yuksak iste'dodli, barkamol avlodni tarbiyalashda ma'naviy irfon vazifasini o'taydi.

Bundan tashqari hozirgi globallashuv jarayonida axborot xurujlari, turli terroristik chiqishlar, aqidaparastlik kabi vayronkor va buzg'unchi g'oyalar yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Davlatimiz rahbari Muhtaram Shavkat Mirziyoyev e'tirof etganlaridek, – "... hozirgi murakkab va o'ta tahlikali zamonda milliy o'zligimiz, qadriyatimiz, azaliy urf-odatlarimizga yot va begona bo'lgan turli xil xurujlar, yoshlarimizning ongi va qalbini egallashga qaratilgan g'arazli intilishlar tobora kuchayib borayotgani barchamizni yanada hushyor va ogoh bo'lishga da'vat etishi tabiiydir, bunday holatlarni oldini olish uchun, eng asosiy tarbiyani oilada mustahkamlab, ota-ona mas'uliyatini farzandiga nisbatan oshirmoq kerak. Qaysidir ota-ona farzandi tarbiyasida loqaydlikka yo'l qo'ysa, buning uchun alohida qonun ishlab chiqilsin, takror aytaman qonun ishlab

chiqilsin” [1, 53].

Asli haqiqat ham shu, qush uyasida koʻrganini qiladi, degan maqol bejizga aytilmagan, albatta. Ota-onadan talab qilinadigan maʼsulyat esa faqat birta: bola koʻz oʻngida ota yohud ona nimaiki bajarsa, bola shuni qayta qoʻllaydi. Masalan: otaning qoʻlida telefon emas, biror bir maʼnaviy ozuqa bera oladigan badiiy asar, obraz jonlantirilsa ham tarbiyaviy ham maʼnaviy muhit yaratiladi.

Oʻz tadqiqotlarim jarayonida ham psixologik, ham pedagogik usullarni qoʻllab, tahlil qilib koʻrar ekanman, aynan bir xonadon yohud taʼlim muassasasi jarayonida kuzatishlar olib bordim. Yosh bolaning atrofdagi oʻzidan yoshi ancha katta insonga taqlid qilib, u bajargan hatti-harakatlarni bajarishga urundi, xoʻsh, xulosa oʻzimizdan...

Bugungi kun yoshlari shiddat ila qadam tashlab, fan-texnika, axborot almashinivi asri yoshlariga aylanib ulgurishdi, texnikasiz va axborotsiz bugungi davrni tasavvurga sigʻdirish uyoqda tursin, yashash amri mahol boʻlib qoldi goʻyo. Globallashuv va XXI asr taraqqiyotini kechagi kun bilan bogʻlar ekanman, yoshlar maʼnaviyati va tarbiyasi, axloqi eng asosiy mezon ekanligini Hazrat Navoiy asarlaridagi komil inson gʻoyasi va insonparvarlik qadriyatlari yoshlarning dunyoqarashini kengaytirib, ularni tarbiyalashga, yoshlar ongini yuqorida nomlari keltirilgan zararli gʻoyalar taʼsiridan saqlashga yordam beradi.

Bugungi kunda Alisher Navoiy merosiga boʻlgan munosabat yanada kuchaydi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatalarining qoʻshma yigʻilishidagi maʼruzalarida Navoiyni yana ham kengroq oʻrganishni, uning asarlarini xalqimizga sodda va tushunarli tarzda yetkazish zarurligini uqtirdilar va Hazratning “Odami ersang” soʻzlari bilan boshlanadigan baytlarini misol qilib oldilar.

Mening fikrimcha, Alisher Navoiygacha hech kim, hech bir mutafakkir oddiy yaratuvchi odamlarni bu qadar samimiyat, chuqur hurmat va ehtirom, insonparvarlik ruhi bilan sharaflamagan, sababi Navoiy asarlarida bugungi kun global muammolari toʻlaqonli ochib berilgan.

Davlatimiz rahbari Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev, - “Alisher Navoiy asarlaridagi teran fikrlarga qoʻshimcha qilgan holda, har tomonlama rivojlangan barkamol insonning qiyofasi, uning barkamolligi, orifligini ifodalovchi mezonlar haqida ham ajoyib fikr-mulohazalarga toʻxtalib fikrlarining davomi sifatida, biz yoshlarga fundament vazifasini oʻtaydigan maʼnaviy irfonimizni barkamol insonning eng muhim fazilatlaridan biri - xalqparvarlik, vatanparvarlik axloqiy mezonlar, yurt tashvishi bilan yashab xalqiga, yurtiga koʻp foyda yetkazgan kishini chinakam insoniy fazilatlarini oʻzida aks ettirgan inson deb hisoblashlarini” aytib oʻtdilar [3, 3].

Men bu soʻzlarga qoʻshimcha sifatida biz yoshlarga shior boʻladigan Navoiyning eng qimmatli ushbu misralarini misol keltirmoqchiman: Ushbu misralarni Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev “Ozod va farovon demokratik Oʻzbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” sarlavhasi ostida Oliy Majlis

palatalarining Qo'shma yig'ilishida so'zlagan nutqlaridan yod olgan edim:

*Odami ersang demagil odami,
Oniki yo'q xalq g'amidan g'ami.*

Darhaqiqat yoshlar hayotida ta'lim-tarbiya, odob-axloq, o'qish-o'qitish, o'rganish, ustoz-murabbiylar mehnati, ota-onaga nisbatan hurmat, ma'rifat, ma'naviyat haqidagi ijtimoiy, falsafiy, siyosiy, badiiy fikrlari, umuminsoniy g'oyalar oiladagi vatanparvarlik va mehr-muhabbatdan boshlanadi. Bu uyg'unlik esa o'zi bilan birga biz kabi munosib avlodlar uchun doimiy ma'naviy ozuqa vazifasini abadul-abad o'tab kelaveradi.

GLOBALLASHUV JARAYONLARIDA YOSHLAR MEDIA SAVODXONLIGI VA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

Muxamadiyev Xojiakbar Aslitdinovich

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi

Davlat boshqaruvi akademiyasi qoshidagi

Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli

kadrlar tayyorlash instituti tinglovchisi

Hozirgi zamon jamiyati hayotini axborotlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ushbu axborotlardan samarali foydalanish mamlakat xavfsizligini va demokratik axborotlashgan jamiyatni muvaffaqiyatli shakllantirilishini ta'minlaydi. Bunday jamiyatda axborot almashinuv tezligi yuksaladi, axborotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va ulardan foydalanish, ilg'or axborot kommunikatsion texnologiyalarni qo'llash keng ko'lamda amalga oshiriladi va bu o'z navbatida axborotlashgan jamiyatni tezlik bilan shakllanib borishiga imkon yaratadi.

Bugungi globallashuv jarayonlarida axborot dunyosida davlat chegaralari degan tushuncha yo'qolib bormoqda. Shuning uchun ham mavjud axborotlarga noqonuniy kirish, ulardan foydalanish va o'zgartirish, yo'qotish kabi muammolardan yoshlarni himoya qilish dolzarb masala bo'lib qoladi.

Mutaxassislarning fikricha, hozirda axborot iqtisodiyotning eng serdaromad manbaiga aylanib bormoqda. AQSH strategik tadqiqotlar institutining ma'lumotlariga ko'ra, axborot mahsulotiga sarflangan har bir dollar, yoqilg'i-energetika sohasiga sarmoya qilingan 1 dollardan ko'ra bir necha barobar ko'p foyda berar ekan. Bu faqat uning iqtisodiy jihati, uning siyosiy jihati esa o'z shaxsiy manfaatlariga o'ta arzon, o'ta qulay yo'llar bilan erishish sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan

bugungi kunda axborot omili ham siyosiy, ham iqtisodiy jihatdan ayrim kuchlar manfaatiga aylanib bormoqda. Shuning uchun ham davlatlarning milliy xavfsizligini ta'minlashda siyosiy, iqtisodiy, harbiy omillar bilan bir qatorda uning axborot jihatlari borgan sari dolzarblashmoqda.

Shu nuqtai-nazardan globllashuv jarayonlarining dolzarb mavzularidan biri sifatida informatsion tahdidlarga qarshi kurashishda yosh avlodda media savodxonlik va axborot xavfsizligini ta'minlash maqsadida bir qancha islohotlar amalga oshirilmogda. Bugungi kunda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar aholing 40 foizini, 30 yoshgacha bo'lganlar esa 64 foizdan ko'prog'ini tashkil etadi. 2020 yil 1 yanvar holatiga ko'ra esa 0-14yoshgacha bo'lgan jami bolalar soni 9 million 870 ming 276 nafarni tashkil etadi. Mana shu yosh avlodda media savodxonlikni shakllantirish hamda axborot xavfsizligini ta'minlash masalalari borasida bir qancha huquqiy-me'yoriy asoslar yaratildi. Jumladan, axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish borasidagi vazifalar O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining beshinchi ustuvor yo'nalishida ham belgilab berildi. 2017 yil 8 sentyabrda qabul qilingan "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni esa voyaga etmagan bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Ushbu qonunga binoan axborot mahsulotining yoshga oid tasnifi-uni bolalarning quyidagi yosh toifalaridan biriga kiritish yo'li bilan amalga oshiriladi: etti yoshga to'lmagan bolalar uchun axborot mahsuloti "0+", etti yoshga to'lgan bolalar uchun axborot "7+", o'n ikki yoshga to'lgan bolalar uchun axborot mahsuloti "12+", o'n olti yoshga to'lgan bolalar uchun axborot mahsuloti "16+", bolalar uchun taqiqlangan axborot mahsuloti "18+" yozuvini aks ettirishi kerak. Albatta bu axborotlardagi yosh tasnifi faqat televideniya-dagi axborotlar xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bunda ota-onalar ham hushyor bo'lishi talab etiladi. Shu bilan birga maktab yoshidagi o'quvchilarda media savodxonlik va axborot xavfsizligini ta'minlash masalasi 2017-yil 6 aprelda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarorida ham keltirilgan. Jumladan, o'quvchilarda fanga doir kompetensiyalarni tayanch kompetensiyalar bilan birgalikda shakllantirish masalasi ko'tarilgan. Aynan tayanch kompetensiyalaridan biri esa axborotlar bilan ishlash kompetensiyasidir. Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi mediamanbalardan zarur ma'lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Agar o'quvchida yosh xususiyatni hisobga olgan holda, bosqichma-bosqich axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi shakllantirilsa, unda media savodxonlik, media madaniyat o'z-o'zidan takomillashib

boradi. Bu esa o'quvchi yoshlarda axborot xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Media madaniyat bu - turli media asarlarni tahlil qilish, baholash, yaratish uchun zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisidir. Ukrainalik pedagog olimi S.M.Sterdenko media madaniyati yuqori kishini shunday tasvirlaydi:

- 1) uning media bog'lanishlari soni va davomiyligi rejalashtirilgan bo'ladi;
- 2) o'ziga kerakli axborotni to'g'ri tanlay oladi;
- 3) axborotga tanqidiy yondashadi, chunki medianing zararli ta'sirlarini biladi, qarshisida ochilgan mediamatnni o'z filtridan o'tkazib, keyin qabul qiladi;
- 4) mediamahsulotdan foydalanishda axloq me'yorlariga amal qiladi;
- 5) mediamahsulot yaratadi.

Aynan mana shu media madaniyat yoshlarni axborot xavfsizligidan himoya qilish bilan birga ularni frilanserlik bozorida ham o'z pozitsiyasiga ega bo'lishiga yordam beradi. Ma'lumotlarga ko'ra, "upworking.com"da Oliy ta'limda ham o'qimagan tuman yoshlari uyda o'tirib 10 million so'm daromad topmoqda.

Bu faoliyatni qo'llab-quvvatlashning ham huquqiy asosi qabul qilindi. Jumladan, 2020 yil 8 iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyati va o'zini-o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorida shunday ko'rsatildi. "Internet tarmog'i orqali xizmatlar ko'rsatuvchi (ishlar bajaruvchi) o'zini o'zi band qilgan shaxslarga (frilansing) quyidagi huquqlar berilsin: ko'rsatilgan xizmatlar (bajarilgan ishlar) uchun chet eldagi jismoniy va yuridik shaxslar – norezidentlardan xorijiy valyutadagi to'lovlarni Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimiga tegishli ma'lumotlarni kiritmagan holda O'zbekiston Respublikasining banklaridagi hisobraqamlariga qabul qilish; kontrakt tuzmasdan, kelishuv to'g'risidagi ommaviy taklifni (oferta) qabul qilish yoki elektron yozishmalar almashish yoxud hisob-kitob fakturalarni (invoys), shu jumladan, elektron shaklda taqdim qilish yo'li bilan chet ellik jismoniy va yuridik shaxslarga xizmatlar ko'rsatish (ishlar bajarish).

Umuman olganda, bugungi globallashtirish jarayonlarida yoshlar media savodxonligi va axborot xavfsizligini ta'minlash uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Faqatgina biz, yoshlarni o'rab turgan muhit ularni bu jarayonlarda to'g'ri yo'lga boshlashimiz hamda nazoratni kuchaytirish orqali ularni yangi-yangi innovatsion faoliyatga undashimiz darkor.

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND INFORMATION IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Kilichev Elyorjon

*Samarkand State University, Faculty of Art History,
4th year student of music education*

Ikromov Nodirbek

Samarkand State Institute Foreign Language master's degree student

It is well known from historical facts that since the dawn of human society, man has felt the need to receive, disseminate and use information. Of course, in ancient times the process was very simple. As the world has developed, it has become more complex and the role of information in society has increased. It is no coincidence that even today our time is called the "Information Age". With this in mind, in today's globalization process, it is important to increase the role of digital technologies in the education of our younger generation and to increase their national immunity in the use of accurate information. At the same time, it is important to guide them in all aspects of the proper use of digital technologies.

Especially in the 21st century, due to the rapid development of computer technology, it has become more important in the minds of mankind. This space has been further improved with the help of digital telecommunication technologies. Its adoption by consumers has allowed the community to quickly and efficiently share its content with the Internet, a unique innovation of the new era, in addition to mobile phones, cable TV, comfort cars with a modern design. People who are members of the information society have begun to face uncertainty as they have acquired an excessive database.

Given that the latest generation of communication technologies, which has changed frequently in recent years, is the social stratum that is always "thirsty" - the youth, each generation of communication changes in their thinking and lifestyle. causing new uncertainties.

The systematic transformation of our country into the global world in the process of globalization is also important, first of all, with the country's youth and their socialization. The characteristics of the socialization of modern youth in the conditions of the social environment depend on the transformed society and, as a result, on the subjective situations that arise. In this process, the tasks set by young people, adaptation to the conditions and the goals to be achieved in the future should be analyzed and predicted from a social point of view. There is no denying that the issue of youth has been seriously analyzed in a number of social sciences and

humanities.

However, the current information society poses various challenges to modern youth, especially the inability to use the Internet at all times, and in some cases the lack of ideological immunity to the flow of information, leading them to socialize in a technologically transformed society. indicates a difficult transition.

In particular, along with the positive aspects of informatization and promising information technologies to increase production efficiency and labor efficiency, the rapid spread of scientific knowledge and advanced technologies in society, increase the overall level of intellectualization of society, the struggle for information space and information-psychological it also poses a particular risk, such as an increase in exposure.

Realizing this, the first President Islam Karimov in his speeches with some thoughts from the legacy of our great scholar Abu Rayhan Beruni: "Because of the informants, it takes on the appearance of truth and falsehood. Because people's goals are so much to draw and argue between different peoples. There are also people who, by their very nature, have become accustomed to spreading false news, as if they have been entrusted with this task, and they cannot rest without spreading the message. It stems from bad desires and the presence of perverted thoughts in their nature." The processes of informatization and globalization of development, unfortunately, have also created categories that seek only to satisfy material interests and needs, have almost lost their national image, and are ready to use any idea for their own ends. Such a negative situation affects the population of our country, especially our youth. It is necessary to fight consistently, using every opportunity to eliminate this threat.

This means that now that every piece of information has no boundaries, it is important for many people to think about the inviolability of the spiritual world of the young generation, whose consciousness and worldview are just being formed. Restricting the Internet or banning access to information will not solve the problem. In today's globalized world, where it is difficult to imagine life without the media, the Internet is becoming a major source of information for young people. In order to feel free in the face of a huge flow of information, one must have an information culture. The concept of information culture is a systematized set of knowledge, learning and skills to meet the information needs that arise during education, science and other activities.

The question of what principles should be based on and what aspects should be focused on in the educational process to protect the spiritual world of the younger generation from destructive influences is in the focus of philosophers and social scientists. We believe that paying more attention to educating young people is important in ensuring the inviolability of their spiritual world. Forming the attitude of young people to the flow of information is one of the directions in the development of intelligence. Parents, teachers, and educators need to educate young people about

the difference between thought and knowledge, how to compare ideas, and how to differentiate.

It can be said that the formation of an information culture among young people is a matter of social significance in the country, as it is directly related to the development of society. For this reason, it remains a priority to train people, especially young people, not only in the ability to train and use new technologies, but also to ensure their broad participation in the creation and improvement of such technologies. This, in turn, makes it an urgent task for young people to acquire deeper knowledge, fully master and use large amounts of information.

Contrary to popular belief, there is a certain perception in the public opinion that computers have only a negative effect on the minds of the younger generation, but the positive and effective impact of new information technologies on society, including the education system. Elevated views are also prevalent. At the same time, today, despite the impact of globalization, our young people are using the information they need because of the formation of positive national ideas in their minds. This is evidenced by the positive use of information, especially in today's society, the transition to a full digital world.

GLOBALASHUV JARAYONIDA YOSHLAR TA'LIM-TARBIYASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING IMKONIYATLARI

Ravshan Xalilov Qahramon o'g'li

Toshkent Davlat Agrar universiteti talabasi

Bugungi kunda har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat va raqamli texnologiyalar tashkil etadi. Har bir soha o'z rivojlanish darajasini ushbu faoliyatga bog'liq ravishda o'zgartirayotgani ham sir emas. Chunki yangilanayotgan zamon, yangi tashabbus va yangi g'oyalarni talab qilmoqda. O'z-o'zidan ayni qonuniyatga proporsional ravishda qarama-qarshi harakat qilish esa biror soha inqilobiga hissa qo'shadi deb aytolmaymiz.

Tarix ham shundan dalolat beradi, inson o'zining aql-zakovati, innovatsion g'oya va tashabbuslari bilan dastlabki mehnat qurollarini o'ylab topishdan tortib algaritm, nanozarralar, zamonaviy innovatsion kompyuter va boshqa yuqori texnologiyalarni kashf etishgacha bo'lgan murakkab yo'lni bosib o'tdi. Bu mashaqqatli va kimlar uchundir o'z navbatida aql bovar qilmas g'oyalarning haqiqatga aylanishi uchun zamin yaratgan ilm yo'li, butun insoniyat ehtiyojini qondirish, yashayotgan hayotimizni yaxshilash uchun juda ko'plab ixtirolarni taqdim etdi. Ilm-fanning yechilmagan jumboqlari, insoniyat uchun mavhum bo'lgan tushunchalari chegarasiz. Hali hamon

insonning yaralishiga o'xshash, oliy tafakkurning nihoyasi borligi haqidagi faraz mavjud emas. Jadal rivojlanib borayotgan innovatsion texnologiyalar bizga juda ko'plab imkoniyat va yengilliklarni taqdim etmoqda.

Texnoelektronik taraqqiyot XXI asrning birinchi o'n yilligidayoq jamiyat transformatsiyalashuvi yadrosining tezligini ijtimoiy taraqqiyot qobig'ida, bir necha karra oshirib yuborgani ham buning yaqqol tasdig'idir. Ko'pchilik davlatlar qatori O'zbekiston ham global dunyoga tizimli ravishda kirib bormoqda. Bu esa birinchi navbatda mamlakat yoshlarining ijtimoiylashuvi bilan ahamiyatlidir. Ayni davrda ijtimoiy tarmoq jadallik bilan global auditoriyani egallab borayotgani, hech kimga sir emas. Sababi u, barcha soha imkoniyatlarini o'zida mujassam etgan. Globallashuv sharoitida AKT asosan yoshlar ta'lim-tarbiyasiga bevosita ta'sir etuvchi omilga aylangan. Statistika nazar tashlaydigan bo'lsak, mamlakatimizdagi besh million nafar yosh foydalanuvchi ijtimoiy tarmoqlarda o'z profiliga ega. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, axborot texnologiyalari jamiyat tuzilmasining shu qadar ajralmas qismiga aylanib ulgurdi-ki, endi u shunchaki texnologik jarayon emas, aksincha, ijtimoiy jarayonga aylanib bormoqda. Davlatning iqtisodiy qudrati, xalqaro nufuzi, demokratik institutlarning rivojlanish darajasi – asosan axborot texnologiyalari taraqqiyotiga bog'liq bo'lib bormoqda. Jamiyatni axborotlashtirish o'tgan asrning 70-yillarida AQSHda, 80-yillarida Yaponiyada boshlangan bo'lsa, qolgan qit'alarda ushbu jarayon o'tgan asrning 90-yillaridan boshlangan. Barcha tizimlarga AKThi joriy qilish natijasida jamiyatning ushbu sohadagi intellektual salohiyati bir necha pog'ona yuqoriga ko'tarildi. Misol uchun, AQSHda axborot sohasida deyarli 75% mehnatga layoqatli aholi ishlaydi. Bu ko'rsatkich boshqa mamlakatlarda 40% tashkil etsa, ayrimlarida 20–25 % yoki undan ham past ko'rsatkichlarni tashkil etadi. Bugun zamon talabiga mos ravishda, yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda internet imkoniyatlaridan to'liq foydalanib, milliy qadiryatlarimiz, ma'naviy-ma'rifiy aqidalarimiz va buyuk tariximizni keng targ'ib etish, kompyuter dasturlari, elektron lug'atlar hamda buyuk mutafakir bobokalonlarimizning benazir asarlari asosida kompyuter va mobil telefonlar uchun ilovalar, o'yinlar yaratish hayotining asosiy qismini zmonaviy texnologiyalar egallab ulgurgan yosh avlodni, e'tiborsiz qoldirmaydi. Va bu, ertangi kun egalarining qalbida milliy g'urur, va ehtirom tuyg'ularini shakillantiradi. Mamlakatimiz kundan-kunga rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarilmoqda. Biz allaqachon davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatonsion rivojlanish yo'liga o'tib bo'ldik. Va bu yo'lda bizga innovatsion tashabbuslar va Start Up loyihalar yangi imkoniyatlarni taqdim etadi. Bugun bizning oldimizga qo'yilgan asosiy vazifa, yoshlarni ijtimoiy tarmoqlarda mavjud axborot oqimlaridan to'g'ri maqsadlarda foydalana olishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun internet tarmog'ining milliy segmentida resurslarni ko'paytirish, ularni foydalanuvchilarga qulay tarzda taqdim etish axborotlarning shaffofligi hamda xavfsizligini ta'minlash, turli tashqi zararli

axborot ta'sirlardan himoyalash va foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish talab etiladi. Globallashuv jarayonining o'ziga xos jihati uning mafkuraviy ta'sir o'tkazish quroliga aylanishi mumkinligi bilan izohlanadi. Bugun uzoq-yaqin mintaqalarda yuz berayotgan voqealarni inobatga olsak, hali ongi, hayotiy qarashlari shakllanmagan yoshlarni chalg'itishga qaratilgan g'arazli kuchlar internet tarmog'idan o'z manfaati yo'lida foydalanishmoqda. Demak, yoshlarning intellektual salohiyati va ma'naviy immunitetini kuchaytirish, axborot ma'daniyati va mediasavodxonligini oshirish, axborot xavfsizligini ta'minlashning bosh omili desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Bugun internetdan foydalanuvchilarni shartli ravishda, ikki toifaga ajratish mumkin. Birinchi toifadagilar kasbi, talabidan kelib chiqqan holda yoki ilmiy tadqiqotlari uchun zarur axborot olish maqsadida internetga murojaat qilayotganlar bo'lsa, ikkinchi toifadagilar shunchaki, qiziqishiga ko'ra, deylik, axloqsizlik, tanishuv saytlariga kirib yoki onlayn o'yinlari bilan kun o'tkazish kayfiyatida bo'lganlardir. Virtual olam insonni manipulyatsiya qilmoqda. Manipulyatsiya — bu fikriy qaramlik orqali o'ziga bo'ysundirish demakdir.

O'zbekistonning turli tuzilmalari tomonidan axborotlarni uzatish tarmoqlarida ta'lim va yoshlar bo'yicha yaratilayotgan axborot resurslari yagona ZiyaNET axborot tarmog'iga birlashtirilgan. Uning vazifasi yoshlar uchun milliy axborot resurslarini shakllantirish bilan birgalikda ularning ham ilmiy, ham ma'naviy qarashlarini yuksaltirishdan iboratdir. Yurtimiz o'tgan yillar mobaynida jamiyatning transformatsiyalashuvi davridan modernizatsiyalashuviga yoki raqamli va axborot texnologiyalarining rivojlanish bosqichi sari qadam qo'ydi. Xususan, AKT sohasiga alohida e'tibor qaratilmoqda va ushbu sohaga oid ko'plab qarorlar qabul qilinmoqda. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil fevral oyidagi "Milliy tarmoqni yaratish va dunyo axborot tarmoqlaridan foydalanishni tartiblash to'g'risida"gi, keyinroq "O'zbekiston Respublikasida 1999–2003 yillar ichida ma'lumotlarni uzatish milliy tarmog'ini rivojlantirish va takomillashtirish dasturi", 2002-yil iyundagi "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot — kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari qabul qilindi. Bugungi kunda esa IT parklarning faoliyati yo'lga qo'yilmoqda, raqamli texnologiyalar bilan ishlovchi yoshlarga barcha imkoniyatlar yaratib berilyapti.

Xulosa qilib aytganda mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, zamonaviy infratuzilmalarni qo'llash va AKTni jamiyat hayotiga keng targ'ib etishga oid juda ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Albatta, bu qarorlar biz yoshlarga globallashuv jarayonida ta'lim olishimiz uchun raqamli texnologiyalardan maqsadli ravishda foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Bu esa albatta, jahon hamjamiyatida mamlakatimizning tutgan o'rni, obro'-e'tiborini yuksaltirishga ijobiy xizmat qiladi. Zero, kundan kunga ravnaq topib borayotgan yurtimizning kelajagi yoshlarning orzu maqsadlari ustida bunyod bo'ladi.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МАСОФАВИЙ ВА ОНЛАЙН ТАЪЛИМНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Эрназаров Дилмурод Зухриддинович

Тошкент давлат иқтисодий университет (ТДИУ),

Сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори

Глобаллашув жараёнида ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш учун БМТ томонидан барқарор ривожланиш мақсадларини ишлаб чиқди. Бу бутун жаҳон давлатларига нисбатан дунёнинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик вазиятини ҳар томонлама яхшилашга қаратилган глобал чақириғи бўлиб, у инсонларнинг фаровон турмушини янада яхшилаш, атроф-муҳитни асраб-авайлаш ва биологик хилма-хилликни сақлаб қолишга имкон беради. 2030 йилгача Барқарор ривожланишнинг асосий мақсади – қашшоқликни бартараф этиш ва дунёни барқарор ривожланишга йўналтиришдаги янги глобал мажбуриятдир. Ушбу ҳужжат 2015 йилнинг сентябр ойида БМТ саммитида давлат ва ҳукумат раҳбарлари томонидан қабул қилинган. У кенг кўламли комплекс 17 та мақсад ва 169 та вазифани ўзида ифода этади.

Глобал ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда Ўзбекистон БМТнинг ўндан ортиқ дастурлари, жамғармалари ва агентликлари, жумладан, БМТ Тараққиёт Дастури (БМТТД), Таълим, фан ва маданият муассасалари бўйича ташкилоти, (ЮНЕСКО), Аҳоли қатламлари фонди (ЮНФПА), Халқаро Болалар ташкилоти (ЮНИСЕФ), Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти (ЖССТ), БМТ Гиёҳванд моддалар ва жиноятчилик бўйича бошқармаси (ЮНДОК), БМТнинг ОИВ/ОИЦ бўйича қўшма дастури (ЮНАИДС) БМТнинг Ахборот ва ижтимоий алоқалар бўйича бўлими, Қочоқлар ишлари бўйича Олий Комиссар бошқармаси, Саноат Тараққиёти Ташкилоти (ЮНИДО), БМТнинг Қўнғиллилар Дастури (ЮНВ) фаолият олиб боради. Шунингдек, БМТнинг Бреттон-Вуд муассасалари Жаҳон Банки, Халқаро Валюта фонди сингари бир қатор ихтисослашган муассасалари ҳамда Ўзбекистонда ваколатхонаси бўлмаган агентликлари, жумладан, БМТнинг Европа иқтисодий комиссияси (БМТ ЕИК) билан ҳамкорлик алоқаларни ўрнатган.

Глобал мақсадлардан бири бу таълим соҳасини ривожлантиришдир. Таълим соҳасини жаҳон стандартлари даражасида ривожлантириш учун халқаро субъектлар билан фаол ҳамкорликни амалга оширмоқда. Ўзбекистон олдида турган катта вазифалардан бири бу – замонавий масофавий таълим тизимига ўтиш ва ривожлантиришдир.

Экспертларнинг фикрича, замонавий глобал ахборот дунёсида анъанавий таълим ва масофавий таълим ўртасидаги ўзаро боғлиқликнинг йўқ бўлиб кетиши

тенденцияси мавжуд, чунки кўпчилик ўқув жараёнида Интернетдан фойдаланади. Масофавий таълим ҳозирги замон муаммоларини ҳал қилишнинг алтернативи - тезкор усули сифатида тан олинмоқда. Онлайн таълим ва масофавий таълим жамиятни виртуаллаштириш жараёнининг намоён бўлиши ҳисобланади.

Масофавий таълимнинг қисқача тарихи 1700-йиллардан бошланади. 1728 йилда Калев Филипс Бостон газетасида хатлар алмашиш орқали талабаларни мамлакатнинг ҳар қандай жойида стенография ўқиш учун эълон берди. Бу масофавий таълимнинг бошланиши бўлди. Кейинчалик, Исаак Питман масофавий таълимни ривожлантиришга катта ҳисса қўшди. 1840 йилда у ўз дарслари ўзлаштиришу учун барчага талабгорларга хат юборди. 1856 йилда Ч.Тусен ва Г.Ланченштейнлар Берлиндаги сиртқи таълим институтини ташкил этди. 1873 йилда АҚШда биринчи сиртқи мактаблар ташкил этилди. Кўп ўтмай, 1892 йилда Чикаго Университети биринчи масофавий ўқитиш дастурини яратди ва шу билан АҚШдаги биринчи масофавий таълим муассасасига айланди. 1899 йилдан бошлаб Қиролича университети Канадада масофадан туриб талабаларга дарс беришни бошлади. 1906 йилда Балтимордаги Салверт бошланғич мактаблари ҳам масофавий ўқитишни бошлади.

XX-асрнинг биринчи ярмида янги технологиялар пайдо бўлиши билан масофавий таълимни ривожлантириш жараёни тезлашди, у турли форматларда ва кенг доирадаги талабалар учун таклиф қилинди. Шундай қилиб, радио ихтироси билан масофавий ўқитишнинг ривожланиши жадаллашди, талабалар билан ишлашнинг янги шакллари пайдо бўлди. Кўп ўтмай, 1925 йилда Аёва штати университети бешта курслар учун талабалар учун кредитлар беришни бошлади. 1934 йилда ўша университет дунёдаги биринчи таълим каналини ишга туширди ва у бугунги кунда ҳам ишлайди. 1950 йилларда телевизор пайдо бўлиши билан телевизор курслари ривожланди. Шундай қилиб, 1953 йилга келиб курслар телевизион трансляцияси АҚШ ва Европадаги университетлар орасида кенг тарқалган.

1965 йилда Висконс университети телефон ўқитиш форматидан фойдаланган ҳолда шифокорлар учун кенг қамровли ўқув дастурини жорий этди. 1968 йилда Небраска штатининг Линколн университетида масофавий таълим асосида аккредитациядан ўтган дипломни олиш мумкин эди.

XX асрнинг 60-йилларда масофадан туриб ўқитиш халқаро миқёсда тан олинди, ЮНЕСКО кўмаги билан фаол ривожлана бошлади. 1963 йилда Буюк Британия Бош вазири Г.Уилсон масофавий таълимдан фойдаланган ҳолда барча ўқув муассасаларини бирлаштиришни мақсад қилган Очиқ университети (Open University) ташкил этилганлигини эълон қилди. 1969 йилда Англияда Очиқ Университет ташкил этилди. Бугунги кунда ушбу университет жуда машҳур бўлиб, унда турли мамлакатларда 200000 дан ортиқ талабалар турли соҳаларда таҳсил олишади.

1970 йилда ўқитувчилар учун телевизион курсларни ривожлантириш мақсадида Калифорнияда ишчи гуруҳ тузилди. Кейинчалик университетлар, кутубхоналар ва жамоат телевизион каналларига ўқув фильмларини тақдим этадиган бутун бир ташкилот - Coastline Community College номи билан ташкил этилди. 1976 йилда Coastline дастури бўйича ўқитиладиган биринчи “виртуал коллеж” очилди. Шунга қарамай, битта технология тезда бошқасини алмаштирди ва тез орада сунъий йўлдош станциялари орқали онлайн курсларни ўқитиш таклиф қилинди, шундан кейин Интернетнинг имкониятлари кенгайди. Вақт ўтиши билан компьютерлар масофавий ўқитиш учун фойдаланила бошланди. 60-йилларда IBM компанияси Coursewriter номи ноёб масофавий ўқитиш дастурини ишлаб чиқди. Уни турли синфлар учун мослаштириш мумкин эди ва у 1968 йилдан 1980 йилгача Алберта университетида 17 хил курсларда ишлатилган.

Рақамли саводхонлик - бу рақамли технологияларни ҳаётнинг барча соҳаларида ишончли, самарали, танқидий ва хавфсиз равишда қўллашга тайёрлиги ва қобилиятидир. Масофавий формат ўқувчиларга ўқув дастурларини ўзлаштиришларига тўсқинлик қилмайди ва улар ўқитувчилар билан маслаҳатлашишда давом этишлари мумкин. Қисқа вақт ичида узоқ манбаларга қандай кириш тўғрисида тушунтириш берилади.

Педагогика, ҳуқуқ ва бошқа соҳаларда масофадан ўқиётган талаба куйидаги афзалликлардан фойдаланиш имкониятига эга бўлади:

1. Иқтисодиёт ва қулайлик. 2. Уйда ўқиш имконияти. 3. Дарсларда қатнашмасдан ўқитувчи билан доимий алоқа. 4. Топшириқлар устида ишлаш қулай вақтда амалга оширилади. Бугунги кунда мактаб, лицей, коллеж ва университет талабалари учун масофавий технологиялардан фойдаланган ҳолда таълим дастурларини амалга ошириш долзарб бўлиб қолди. Масофавий таълим тизимига ўтган барча ўқув муассасалари очиклик ва ўқув жараёнини ташкил этиш, ўтказишда индивидуал ёндашувни талаб қилди.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш мумкинки, ўқув жараёни узоқ масофали сайтларга ўтади. Талаба ва ўқитувчи ўртасида электрон дастур, платформа ёки бошқа рақамли технология маҳсулоти шаклида “Онлайн платформалар” мавжуд. Ушбу онлайн платформаларда талаба ва ўқитувчининг ўзаро муносабатларида янги ахлоқ нормалари пайдо бўлади, натижада ижтимоий муносабатларнинг янги этикаси юзага келади.

INTELLEKTUAL YOSHLAR TA'LIM-TARBIYASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

Odinaboboyev Fazliddin Bahriddin o'g'li,

Termiz davlat universiteti magistranti

Zamon pedagogi davlat qudarati, jamiyatning faravonligini taminlaydigan yetuk kadrlarni mukammal ta'lim tarbiya, intellektual salohiyatli qilib yetkazib berishdek vazifalar zimmasida. Buning uchunuqori suratda rivojlasnib borayotgan sohalarning yutuqlaridan unumli foydalanish talab etiladi. Olimlar va jurnalislar tomonidan XXI asrni turlicha ta'riflab, turli nomlar bilan atash moqda. Kimdir gadgetlar sivilizatsiyasi, yana boshqasi axborot va globallashuv kabi bir qator turli talqinlarini bildirmoqda. Shunday ekan yosh avlod "XXI asr-intellektual asr"ning ishtirokchisi bo'lishi uchun mazkur davrning ta'lim tarbiya sivilizatsiyasining faol ishtirokchisi bo'lishi lozim va o' novbatida ikki xil ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadi. Albatda salbiy ta'sirdan himoyalanish kerak. Bunday sharoitda pedagoglar yosh avlodni zarali xolatlardan muhofazalash uchun bir qator vazifalkarni aamalga oshiradi: xalqimizning boy ma'naviy merosi bilanyo'g'rilgan tarbiyaniberilishi,urf-odatlarimiz, milliy va ma'naviy tarixiy an'analarimiz, boy merosimiz bilan tanishtirib borilishi, umumbashariy qadriyatlarimizga asoslanga ta'lim tarbiyani tashkil etishi kabilarni keltirishimiz mumkin.

Pedagog ta'lim oluvchi uchun globallashuv jarayonida beriladigan axborotlarga ilmiy yondashishi, jamiyat ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy rivojlanishga zid bo'lmagan, ijobiy muhit yarata oladiganlarini prognoz qilishi va oddiydan murakkabga qarab yo'naltirilgan holda tanishtirishi maqsadga muvofiq. Buni biz quyidagi keltirilgan havolada ham ko'rishiz mumkin.

Jumladan," Inson miyasi turli xil axborotlarni turli darajada qabul qilish qobiliyatiga ega, bu esa ma'lumotlarni yengil, erkin va qiziqarliuzatilishi talab etiladi. Texnik vositalardan mashg'ulotlar o'tkazish jarayonida samarali foydalanish didaktik muammosi hisoblanib, asosan, ko'rsatmalilik prinsipini ta'milash borasidagi faol hrakat , usul deb baholanadi"[1,205-bet].

Globallashuv- bu avval ijtimoiy, iqtisodiy hayot suratlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir. Bunday tez suratda kechayotgan jarayondan chetda turish o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Shunday ekan jarayonda faol ishtirok ayniqsa dalatlar o'rtasida turli sohalarda integratsiyaning kuchayishiga olib keladi. O'z novbatida ta'lim-tarbiyani va bir qator boshqa tarmoqlarini rivojlantirish uchun rivojlangan xorijiy davlatlar investitsiyalarini kiritilishiga, axborot texnologiyalari, ilm-fan yutiqlarining tezlik bilan tarqalishi va xabardor bo'lish kabi qator imkoniyatlar vujudga keladi. Axborot texnologiyalar zamonida ijtimoiy haotning

raqamlashib borayotgani korishimiz mumkin. Yosh ilmiy tadqiqotchilar bunda tadqiqot obyektlarini turli ko'rinishda belgilaydilar.

Tadqiqotlarning bunday ko'rinishiga ushbu ma'lumotni keltirish kifoyadir. "Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar obyektlari sifatida insonparvarlikka asoslangan tizimlarni ajratib ko'rsatish mumkin-bunday tizimlar insonning o'zini asosiy component sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Bunday tizimlarga quyidagilarni misol qilibkeltirish mumkin: biosfera, internet globallashuv tarmog'I, zamonaviy texnologik loyihalashtirish tizimlari, bunda nafaqat mashina, "inson-mashina" tizimi ham emas. Yanada murakkab rivojlanayotgan kompleks "inson-mashina-ekomuhit" tizimiga tatbiq etilib, ijtimoiy-madaniy muhit esa ushbu texnologiyani qabul qiladi"[2,8-bet].

Ta'lim-tarbiyada raqamli texnologiyalar qator qulayliklar tug'diradi. Xususan qo'llanilayotgan texnologiyalar asosida pedagogda ta'lim oluvchi bilan individual ta'limni tashkil qilgan holda ijobiy kommunikativ aloqa o'rnatish va kognitiv fikrlash qulay muhit yaratadi. Jarayonning bundayi olib borilishi intellektuallik ko'effitsientini oshishiga xizmat qiladi. Hozirda hukumatimiz tomonidan ta'limda raqamli texnologiyalarning tadbiri qator rivojlangan davlatlar tajribasini o'rgangan holda amalga oshirilmoqda. Xususan, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Axborot kommunikatsiya texnologiyalari yo'nalishiga oid fanlarni chuqurlashtirib o'tishga ixtisoslashtirilgan maktabning tashkil etilishini misol qilishimiz mumkin. Maqsadni raqamli texnologiyalarni faqatgina foydalanuvchisigina emas, faol shu sohaning tashkil etuvchisi ham bo'lishi kerakligini yuqoridagi ishlar misolida ko'rishimiz mumkin. Pedagog raqamli texnologiyalardan foydalanib jahonning eng samarali metodlaridan foydalanib ilm-fanning yutuqlari haqida ma'lumotlar olib, ta'lim oluvchilarni tez suratda boxabar qilish imkoniga ega bo'ladi. Ta'limda esa innovatsion vaziyatlarning yuzaga kelishiga xizmat qiladi. Ta'lim oluvchilarda bu kabi usullardan foydalanganda adabtdasiya jarayonini qay suratda ketayotgani sinchkovlik bilan nazorat qilib borishi muhim. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'lash, o'quvchilarda bilim olishni faollashtiradi, o'lashtirilishi kerak bo'lgan bilimlarni optimallashtirishga, o'quvchini mustaqillikka va o'z bilimlarini tekshirishga o'rgatadi.

ТАЪЛИМ - ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР ВА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ

Зулунов Қ.

Андижон вилоят ХТХҚТМОҲМ мустақил тадқиқотчиси.

XXI аср бошларида кечаётган глобал ижтимоий-иқтисодий ва геосиёсий жараёнлар, дунёнинг ғоявий-мафкуравий қиёфасин ўзгартириб янги тафак-

кур ва дунёқарашилини шакллантиришини тақазо этмоқда. Мамлакатимизда таълим тизимида амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар туфайли навқирон авлоднинг замонавий билим олиши, касб-ҳунар эгаллаши учун беқиёс имкониятлар яратилган. Юртимиз ўғил-қизларини баркамол инсонлар этиб тарбиялашга хизмат қилаётган бундай эзгу сатъ-ҳаракатлар доирасида ёшларнинг чуқурлаштирилган тартибда ва инновацион технологиялар асосида билим олишларига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ҳозирги вақтда «инновация» тушунчаси жуда кенг қўлланилмоқда. Инновация сўзи инглизча сўз бўлиб, инновацион янгилик киритиш деган маънони билдиради, яъни тизим ички тузилишини ўзгартириш, деб таърифланади. Инновация амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий-маданий объект сифатларини яхшилашга йўналтирилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизимидир.

Таъкидлаш керакки, таълимда инновациялар долзарб, муҳим аҳамиятга эга бўлиб, таълим тизимида шакланган янгича ёндашувлардир. Улар ташаббуслар ва янгиликлар асосида туғилиб, таълим мазмунини ривожлантириш учун истиқболли бўлади. Шу боис улар таълим тизими ривожига ижобий таъсир кўрсатади. Маълумки инновация – маълум бир фаолият майдонидаги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янгича ёндашув ёки янги технологик жараёни қўллаш, олдингидан анча муваффақиятга эришишига олиб келиши маълум бўлган охирги натижадир.

Бугун Ўзбекистонда, барча фанлар қатори ижтимоий фанларни ўқитишни такомиллаштириб бориш ва унга инновацион ёндашув – ёшларнинг дунё қарашилини кенгайтиришда ва уларни интеллектуал ривожланган шахслар бўлиб етиштишларида муҳим роль ўйнамоқда. Умумтаълим мактаблари ва олий таълимда мазкур фанларнинг ўқитилиши келажакда етук миллий кадрлар тайёрлашда ўзининг амалий ва фундаментал аҳамияти ва фуқаролик жамиятини ривожлантириб бориш жараёнида аҳоли, айниқса, ёшлар онгида демократик тамойиллар ва дунёқарашни шакллантиришда аҳамияти ортиб бормоқда. Бинобарин мамлакатимиз ёшлари ижтимоий фанларнинг таъсирида улкан ижодий, интеллектуал, ижтимоий-сиёсий салоҳиятга эга эга бўлмоқда. Шу боис ёшлар деб аталган ана шу куч ва салоҳиятни юрт тинчлиги, ватан тараққиёти ва халқ фаровонлиги сари сафарбар этишда ижтимоий фанларнинг ўрни роли ва нуфузи ортиб боради.

Ёшлар – жамиятнинг туб негизи, аҳолининг илғор қатлами, келажакнинг ишончли эгалари. Жаҳон ҳамжамиятида ўзининг суверен мақомига эга ҳар қандай давлат ёшларининг билим даражаси, дунёқараши, ўй-фикри, маънавий қиёфасига қараб ўша давлатнинг, жамиятнинг нафақат яқин келажаги балки узоқ муддатли тараққиётини аниқ тасаввур этиш мумкин. Шу маънода, юртимизнинг ҳар томонлама тараққий этиши, юксалишида илм-фаннинг, хусусан, ижтимоий фанларнинг роли беқиёс даражада каттадир. Ҳозирда, ижтимоий фанларни, тарих, одобнома, миллий ғоя ва маънавият асосларини ўқитишга инновацион ён-

дашиш орқали у, педагогик ва психологик жиҳатлари билан узвий боғлаган ва унга инновацион ёндашган ҳолда уларни янада такомиллаштириб бориш орқали таълим-тарбия тизимининг барча бўғинларида сифат ўзгаришларига эришишга эришилмоқда. Бунинг учун эса, таълим тизимининг барча босқичларида фаолият кўрсатаётган педагоглар, барча фан ўқитувчиларининг интеллектуал салоҳиятини замонавий талаблар асосида ошириб бориш, уларга инновацион фанларни ўқитишда инновацион ёндашиш муҳим аҳамият касб этади.

“Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги ПФ-5106 сонли Фармонида таъкидланганидек, глобаллашув даврида таълим-тарбия жараёни замон қўяётган талабларга жавоб бериши ундан орқада қолмаслиги муҳим аҳамиятга эга.

2016 йил 30 декабрда Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг бир гуруҳ олимлар, илм-фан вакиллари билан бўлган учрашувида таъкидлаб ўтганидек, “Ёш авлодни салоҳиятли кадрлар этиб тарбиялашдаги биринчи босқич – мактаб таълимини тубдан такомиллаштириш, илмий кадрлар ва юксак малакали мутахассислар тайёрлаш жараёнининг узлуксизлигини таъминлаш зарур. Бу йўлда ҳеч нарсани аямаймиз.” Мазкур учрашувда Президентимиз иқтисодиётимизнинг барча соҳалари тараққиётида илм-фаннинг ўрни, аҳамияти ғоят катта экани, бу борада давлатимиз тараққиётида фан ва ишлаб чиқариш ҳамкорлиги бугун ниҳоятда долзарб эканини алоҳида таъкидлади

Таълим-тарбияга инновацион ёндашиш билан боғлиқ янгилик 2017 йил 20 февралда, мамлакатимиз иқтисодиётининг инновацион ривожланишида илмий – тадқиқот ва инновацион фаолиятни бошқариш ва тартибга солишнинг ягона тизимини шакллантириш, шунингдек Ўзбекистон Республикасини ижтимоий – иқтисодий ривожлантиришда илм – фаннинг ўрнини ошириш мақсадида “Фанлар академияси фаолияти, илмий – тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорида ҳам кўрсатиб ўтилган эди. Ушбу қарорда илм фанинг таълим ва ишлаб чиқариш билан интеграцияси механизмларини мустаҳкалаш ва ривожлантириш – устувор вазифа қилиб белгилаб берилган.

Шунингдек, 2017 йил 7 февралда тасдиқланган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида ҳам илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш-олий ўқув юртлар ва илмий-тадқиқот институтлари ҳузурида ихтисослаштирилган илмий – экспериментал лабораториялар юқори технология марказлари ва технопаркларни ташкил этишга таълим ва фан соҳасини ривожлантиришнинг энг муҳим йўналишларидан бири сифатида

алохида эътибор қаратилган.

Хулоса қилиб айтганда, таълим тизимининг барча йўналишлари ва босқичларида ёшларнинг, инновацион таълим таълим-тарбия тараққиётининг ҳаққоний ҳаракатлантирувчи куч сифатида ўқитувчи фаолиятини янгилашга, таълим-тарбия жараёнини мақбул (оптимал) қуришга, ўқувчи-ёшларда ҳур фикрлилик, билимга чанқоқлик, Ватанга содиқлик, инсонпарварлик туйғуларини шакллантиришга ижобий таъсир кўрсатади.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA KVANT KRIPTOGRAFIYASI RIVOJINING O'RNI

Xushmanova Hilola Aktam qizi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali,

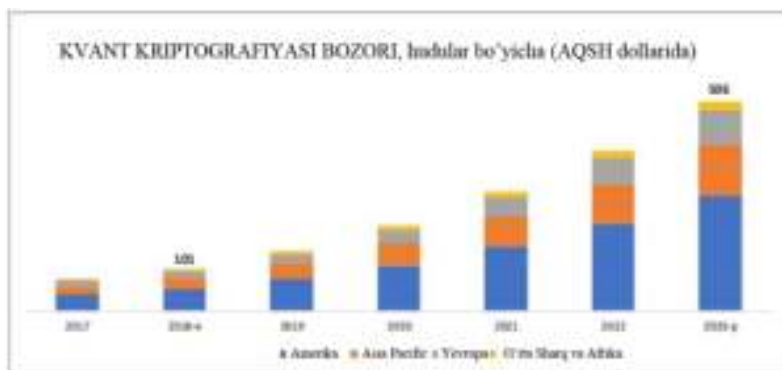
Axborot xavfsizligi yo'nalishi talabasi

Globallashuv jarayoni to'xtatib ham, sekinlatib ham bo'lmaydigan o'zaro aloqa va integratsiya jarayoni bo'lib, transit va kommunikatsion texnologiyalar rivojlanishi asosida o'sib boradigan jarayon ekan, raqamli olamning eng qimmatli elementi – axborot, uning hajmi va unga nisbatan tahdidlar hajmi bu jarayonga karrali ravishda ortib bormoqda. Klassik kompyuterlar chegarasi bashorat qilinganidan so'ng, insoniyat axborot erasini globallashuv shartlariga moslashtirish uchun mutlaqo yangi inqilobiy texnologiya - kvant hisoblash mashinalari davri zarur edi.

Xavfsizlik tushunchasi zaifliklar bilan oldinma-кетин, biri-biridan o'zib ketib rivojlanib boraverar ekan, hisoblash mashinalarining mutlaqo yangi asrini boshlab bergan kvant kompyuterlari kriptografiya sohasida inqilobga yuz tutdi [1], desak mubolag'a bo'lmaydi. Kvant kriptografiyasi, fizika va kriptologiya fanlari qonunlarining umumlashuviga asoslanib, yangi davr texnologiyalardan mumkin bo'lgan tahdidlarga moslashtirilib borildi: kvant aloqaning yangi texnologiyalari yaratildi. Talab doirasida kvant kriptografiya bozorlari paydo bo'ldi va kvant kriptografiyasining himoya uchun mahsulotlar sotuvga qo'yilgan. Ayniqsa, kvant hisoblash statistikasi so'nggi ikki yil ichida juda katta o'sishni ko'rsatmoqda [5].

Marketing: kvant kriptografiyasi bozori

Kvant kriptografiyasi bozorining global miqyosida rivojiga so'ngi yillardagi kiberxujumlar sonining keskin oshib borishi, yangi avlod simsiz tarmoq texnologiyalarining rivojlanishi oqibatida esa har doimgidanda kiberxavfsizlikka talab va moliyalashtirish hajmining oshishi sabab bo'lmoqda. Yangi bosqichda rivojlanib kelayotgan ilm sohasini AT sohasidagi gigant kompaniyalar o'z biznes faoliyatining ajralmas qismiga, o'rganilish sohasiga aylantirib ulgurishdi.

1-rasm. Kvant kriptografiyasi bozorida talabning o'sib borish prognozi.

Bunda ko'rsatkich mos hududlardagi shifrlashga asoslangan dasturlardan foydalanish darajasi va kiberxujumlar xavfiga nisbatan olinadi.

1 – jadval.

Prognoz tadqiqotlari xususiy xossalari

Hisobot o'lchovlari	Tafsilotlar
Yillar davomida mavjud bo'lgan bozor hajmi	2017–2023
Hisoblangan yil	2017 yil
Prognoz davri	2018–2023
Prognoz birliklari	Qiymati (USD)
Segmentlar qoplangan	Komponent (yechimlar va xizmatlar), xavfsizlik turi, vertikal va mintaq
Geografik yoritilgan hudud	Amerika, APAC, Evropa va Yaqin Sharq va Afrika

Kvant kompyuterlari g'oyasi paydo bo'lgandan toki shu kungacha va ayniqsa o'tgan bir necha yillar mobaynida AT gigantlari tomonidan bu texnologiya uchun jalb qilingan sarmoya va mutaxasis ishchilar sonining, birgina 2015-yilda kvant texnologiyasi sohasida 16 mingga yaqin (15650 ta) fizik mutaxasislarning ish bilan ta'minlanishi va 2018-yilda esa oldingi yildagidan 3 martadan ortiq yangi kasblar paydo bo'lishi [6] bilan ham bu texnologiya jahon miqyosida qanchalik e'tibor kasb etib borayotganini ko'rish mumkin. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari yo'lidan borayotgan O'zbekiston iqtisodiyotida AT sohasining muhim rol o'ynab, yildan-yilga sohaga e'tiborning kuchaytirilayotgani va izlanuvchan yoshlarga yaratib berilayotgan sharoitlar ko'lamiga bu yangi sohaning ham kiritilishi fizika va IT sohasiga qiziquvchi minglab yoshlar izlanishlari asosida yaqin kelajakda o'z samarasini beradi, albatta.

Imkoniyat va Muammolari

Koinot, tibbiyot, kimyo, iqtisodiyot va shu kabi ko'plab ilm-fanning hali yechim

topilmagan savollarga javob topish imkoniyati [2] dan tashqari, sohaning bizga hali ma'lum bo'lmagan qulayliklari qancha? Axborot olamida ulkan ahamiyat kasb etib ulgurgan Suniy intellekt uchun ham bu texnologiya juda ulkan hajmdagi ma'lumotni soniyalarda o'rganishga imkon yaratadi [3]. Bu hali ro'yxatning boshlanishi bo'lib, bulut texnologiyasi, Internet buyumlari [4] sohasida ham inqilobiy rejalar amalga oshirilishi kutilmoqda.

Klassik kompyuterlarda millionlab tranzistorlar juda uzoq vaqt mobaynida hisoblagan muammoni kvant superpozitsiya holatlari yordamida, bir hisoblash amali davomida ikki darajasining kubitlar soni barobaridagi songa teng bo'lgan holatni ko'rib chiqa olish imkoniyati hisobiga bir necha soniyalarda hal etilmoqda. Kvant suniy intellekt laboratoriyasida 2018-yilda ishlab chiqarilgan 72 kubitlik protsessor tezligini esa aqlga sig'dirish qiyin. Bu super tezlik biz shu paytgacha ishonchli deb foydalanib kelayotgan har qanday kriptotizmlar, fond birjalari, banklar, shifoxonalar, qimmatli axborot saqlanadigan har qanday axborot tizimining buzilishi imkonini berib, amaldagi xavfsizlik choralari yo'qqa chiqarib, ulkan tahdidlar xavfini va noroziliklarni yuzaga keltirmoqda.

Hozirgi kunga kelib esa kubitlar sonini oshirish va munosib dasturiy ta'minot yaratish bo'yicha izlanishlar davom etmoqda.

Bu soha bo'yicha dunyoning rivojlangan mamlakatlarida texnik ta'minotga ega laboratoriyalar, institutlar va ularda yaratilgan. 10 dan ortiq katta-kichik hajmdagi kvant kompyuterlari bilan bir qatorda, turli OTM darajalarida ta'lim olayotgan talabalar va qiziquvchilar uchun soha bo'yicha virtual laboratoriyalari ham tashkil etilgan. Bu laboratoriyalar kvant fizikasi olamini tashkil etadigan qonunlarini ish stoli yonida experimental va nazariy o'rganish va bevosita boshqarish imkoniyatini yaratishga mo'ljallangan.

Xulosa

Bugungi davr talabiga ko'ra axborot xavfsizlik masalasi yechimi kvant kriptografiyasiga bog'liq ekan, soha istiqbollarinin kurtaklari allaqachon global miqyosda unib chiqib ulgurdi va kompaniyalar umumiy maqsad yo'lida texnologiyalarini birlashtirmoqdalar. Respublikamizda mamlakatimizning kiberxavfsizlik, fizika va dasturlash sohasiga qiziquvchan yoshlariga bu texnologiyaning dastlabki nazariy tushunchlarini virtual imkoniyatlarga boy bo'lgan online laboratoriyalar yaratish orqali katta imkoniyatlar eshigini ochish mumkin. Bu rivojlangan mamlakatlar tajribalari asosidagi laboratoriyalarning qulay va foydali tarafi shundaki, soha bo'yicha kelajakda horijda tajriba orttirish maqsadida bo'lgan izlanuvchilar uchun nazariyani tushunish va experimental bilimlar tajribasini beradi.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИДА АХБОРОТЛАШУВНИНГ КЕНГАЙИШИ ВА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ

Қодиржон Одилов

*Андижон вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг
малакасини ошириш ҳудудий маркази доценти, фалсафа фанлари номзоди*

Биз тез суръатлар билан ўзгариб бораётган, инсоният ҳозирга қадар бошидан кечирган даврлардан тубдан фарқ қиладиган шиддатли ва аини пайтда ўта мураккаб замонда яшамоқдамиз. Мутахассислар бу тезкор даврни “оммавий ахборотлашув” ёхуд “глобаллашув асри” деб аташмоқда. Боиси ер юзининг қайсидир бир чеккасида юз берган воқеадан бир неча сония ичида бутун дунё аҳли хабар топмоқда. Ҳам ижобий, ҳам салбий томонларни ўзида қамраб олган глобаллашув жароёнлари дунё халқларини она сайёрани фарзандларига айлантирди. Ижобий томондан, глобаллашув илм-фан тараққиёти, инновацион ғоялар, технологиялар ва ишланмаларни жорий этиш бўйича давлат органлари ва тадбиркорлик субъектларининг узвий ҳамкорлигини таъминлаш, барча соҳа ва тармоқларда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни рақамли технологиялар билан қамраб олиш, бу борада замонавий билимларни чуқур эгаллаган, интеллектуал салоҳиятли кадрларни етиштириш, мамлакатда “ахборотлашган жамият” муҳитини яратиш масалаларини қамраб олади.

Салбий томондан, ҳозирда Ер юзида ахборот алмашинуви мислсиз тезлашган шароитида, айрим “марказлар” бундан фойдаланиб, бошқа давлатлар ва халқлар ўртасида ғарб ҳаёти “жозибалари”ни жумладан, “оммавий маданият” таъсирини эркинлик шабадалари тарзида имкон қадар кенгроқ ёйишга бор кучи билан ҳаракат қилмоқда. Бунинг натижасида мафкураси ҳали шаклланиб улгурмаган ва тафаккурида ғоявий бўшлиқ ҳосил бўлган айрим шахслар бу каби иллатлар таъсирига жуда тез тушиб қолиш ҳолатлари кўп кузатишмоқда.

Бундай ҳолатда мамлакатимизда миллий ахборот тизимимизни янада мустаҳкамлаш, ёшлар тарбияси масалаларига эътиборни янада кучайтириш тақазо қилинади. Зеро Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда. Тарбия қанча мукамал бўлса, халқ шунча бахтли яшайди”, дейди донишмандлар. Тарбия мукамал бўлиши учун эса бу масалада

бўшлиқ пайдо бўлишига мутлақо йўл қўйиб бўлмайди”³⁸.

Дарҳақиқат глобаллашув шароитида “Диний экстремизм, терроризм, гиёҳвандлик, одам савдоси, ноқонуний миграция, “оммавий маданият” каби хавф-хатарлар кучайиб, одамзод асрлар давомида амал қилиб келган эътиқодлар, оилавий қадриятларга путур етказмоқда”³⁹.

Таъкидлаш керакки, глобаллашув жараёнларида ахборотлашувнинг кенгайиши маънавий таҳдидларнинг янада кучайишига олиб келмоқда. Бу эса маънавийни ёшлар онгига сингдириш, инсон қалбига йўл топишни ҳар томонлама пухта ўйланган тизимли равишда олиб бориш бу соҳадаги фаолиятни янада кучайтиришни талаб этмоқда. Ёшлар тарбиясида маънавий хавфсизлик масаласи ҳақида гапирганимизда шуни айтиш жоизки, тадқиқот мавзусининг муҳим қирраларидан бири бўлиш миллий маънавий хавфсизлик омиллари роли масаласини тадқиқ этиш муаммоси янада долзарблашиб бораверади. Ёшларимизда интеллектуал салоҳиятни юксалтириш, улардаги миллий ўзликни англашни кучайтириш, миллатпарварлик ва ватанпарварлик туйғуларини ошириш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш даркор.

Хеч кимга сир эмаски бугун ёшлар ахборий эҳтиёжларини оммавий ахборот воситалари (ОАВ) дан олмоқда. Шу боис мамлакатимизда яратилган миллий ва маънавий қадриятларимизни акс эттирувчи дастурлар, сайтларда таълим-тарбияга оид мақолаларни доимо янгилаб бориш керак. Айниқса, аниқ ва табиий фанлар соҳасида фаолият юритган Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг илмий, тарихий ва фалсафий мероси, уларнинг астрономия, математика, география, геодезия, тиббиёт, фармакология, кимё, минералогия каби замонавий илм-фан шаклланиши ва ривожланишига қўшган улкан ҳиссасига оид мақолаларни кўпроқ бериш зарур деб ҳисоблаймиз. Бу халқ таълими вазирлиги томонидан белгилаб қўйилганидек, замонавий илмий билимлар билан қуролланган ва баркамол инсонни шакллантиришга хизмат қиладиган таълимнинг янги миллий моделига тўлиқ ўтиш жараёнларига мос келади. Зеро, юксак илмий салоҳиятга эга бўлган инсонларгина жамиятнинг гуллаб-яшнашини таъминлай олади.

Тажрибаси ҳам бўлмаган ёшларнинг ҳаётий тушунча ва тасаввурларини асосан ОАВ ҳамда интернет шакллантирмоқда. Бу эса таълим-тарбия муассасаларининг иш фаолиятини қийинлаштириб қўймоқда. Ахборотнинг катта оқими шароитида инсон ўзини эркин ҳис эта олиши учун ахборот маданиятига эга бўлиши керак. Бу ўринда ахборот маданияти дейилганда таълим, илмий билиш ва фаолиятнинг бошқа турлари давомида юзага келадиган ахборотга бўлган

³⁸ Ш.М.Мирзиёев “Жисмоний ва баркамол ёшлар – бугунги ва эртанги кунимизнинг хал қилувчи кучидир”. “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг қурилтойида сўзлаган нутқ. 2017йил 30 июнь. Тўла асарлар тўплами 1-жилд, Тошкент “Ўзбекистон” 504-505 бетлар.

³⁹ Ўша жойда.

эҳтиёжларни қондиришга қаратилган билимлар, ўқув ва кўникмаларнинг тизимлаштирилган йиғиндиси тушунилади.

Ёш авлоднинг маънавий оламини бузгунчи таъсирлардан асраш учун таълим-тарбия жараёнида қандай тамойилларга асосланиш ва қандай жиҳатларга эътибор қаратиш керак, деган масала барча устоз-мураббийларнинг, давлат хизмати, жамоат ва нодавлат ташкилотларнинг диққат марказида туриши лозим. Фикримизча, глобаллашув шароитида ёшларнинг тафаккур тарбиясига кўпроқ эътибор қаратиш улар маънавий оламининг дахлсизлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Чунки, қаерда юксак ақл-идрок ва тафаккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қудратли кучга айланади.

TA'LIM JARYONIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYANING AHAMIYATI

Polvonova Sitara Dilmurod qizi

Toshkent shahar YODJU texnika instituti talabasi

Bugun biz tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan, insoniyat hozirga qadar boshidan kechirgan davrlardan tubdan farq qiladigan o'ta shiddatli va murakkab bir zamonda yashamoqdamiz.

Hayotimiz har jihatdan texnika va texnologiyalar bilan bog'liq: ertalab soat bongidan boshlab to kun rejasini tuzish va o'qish bilan yakunlashgacha. Biz ta'lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini yaratishni istadik. Qachonki, planshet ta'lim olishning bir elementiga aylansa, bolalar o'qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o'yin bilan klassik ta'limni birlashtirishga tengdir. Natijada o'qish jarayoni yaxshilanadi, o'zlashtirish, ta'lim darajasi va kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi. Bilimli avlod, professional kadrlar – bu jamiyatning keng miqyosda rivojlanishining garovidir.

Davlat va siyosat arboblari, faylasuflar va jamiyatshunos olimlar, sharhlovchi va jurnalistlar bu davrni turlicha ta'riflab, har xil nomlar bilan tamomlay. Kimdir uni yuksak texnologiyalar zamoni desa, kimdir tafakkur asri, yana birov yalpi axborotlashuv davri sifatida izohlamogda.

Globallashuv jarayoni hayotimizga tobora tez va chuqur kirib kelayotganining asosiy omili va sababi xususida gapirganda shuni obyektiv tan olish kerak- bugungi kunda har qaysi davlatning taraqqiyoti va ravnaqi nafaqat yaqin va uzoq qo'shnilar, balki jahon miqyosida boshqa mintaq va hududlar bilan shunday chambarchas bog'lanib boryaptiki, biron mamlakatning bu jarayondan chetda turishi ijobiy natijalarga olib kelmasligini tushunish, anglash qiyin emas.

Axborot olamidagi globallashuvning shiddatli kuchi, uni hech narsa bilan qoplab

bo'lmaydigan ulkan ziyon etkazishi mumkinligini – axborot va texnologiya inqilobi tufayli dunyo ilgarigiga qaraganda yanada jips va mushtarak bo'lib bormoqda. Shu ma'noda, globallashuv – bu avvalo hayot sur'atlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir.

Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig'iz, shu qadar tezkorki, endi ilgarigidek, ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo'q, deb beparvo qarab bo'lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotidan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas.

Globallashuv jarayoning tendensiyalari ko'rib turganimizdek ijtimoiy hayotning barcha sohalariga ta'sir qilib kelmoqda. Ayniqsa, davlatlar va xalqlar o'rtasidagi integratsiya va hamkorlik aloqalarining kuchayishi, xorijiy investitsiyalar, capital va tovarlar, ishchi kuchining erkin harakati uchun qulayliklar vujudga kelishi, ko'plab yangi ish o'rinlarining yaratilishi, zamonaviy kommunikatsiya va axborot texnologiyalarining, ilm-fan yutuqlarining tezlik bilan tarqalishi, turli qadriyatlarning umuminsoniy negizda uyg'unlashuvi, sivilizatsiyalararo muloqotning yangicha sifat kasb etishi, ekologik ofatlar paytida o'zaro yordam ko'rsatish imkoniyatlarining ortishi – tabiiyki, bularning barchasiga globallashuv tufayli erishilmoqda.

Turgan gapki, bunday vaziyatda ta'lim dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirishmaqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning 2020- yil 24- yanvardagi Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida 2020- yilga “Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb nom berish taklifi ilgari surilishi tom ma'noda O'zbekiston hayotida global taraqqiyotga hamohang ravishda tarixiy burilish davri boshlanganini tasdiqladi.

Bundan tashqari, barcha sohalarda raqamli iqtisodiyotning ahamiyatini oshirish uchun, yanada ko'plab qarorlar ishlab chiqilmoqda. Hattoki, “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora- tadbirlari to'g'risida”gi qarorida 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalarga muvofiq hamda iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish maqsadida ko'plab vazifalar belgilab berildi. Bularidan eng asosiysi, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va zamonaviy iqtisodiyot uchun zarur bo'lgan raqamli bilimlarning darajasini oshirish, ta'lim infratuzilmasini takomillashtirish, shuningdek, “Besh tashabbus” loyihasini amalga oshirish doirasida 2022-yilga qadar respublikaning barcha hududlarida raqamli

bilimlarga o'qitish markazlarini ochish alohida vazifa qili belgilab berildi.

Zamonaviy texnologiyalar bir joyda to'xtab turmaydi. U muntazam takomillashgani sayin, tabiiyki, sohaning qonunchilik asoslari ham mustahkamlanib boraveradi. Va, albatta zamonning to'xtovsiz rivoji tufayli bundan keyin ham raqamli texnologiyaning barcha sohalarida ta'sirini oshirish uchun qonun va loyihalar ishlab chiqilishi davom etaveradi.

Mamlakatimiz taraqqiyotining istiqboli ham raqamli iqtisodiyot rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning qamrov darajasiga tayanadi. Bunga erishish uchun raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning quyidagi asosiy shartlari va ustuvor yo'nalishlarini sanab o'tish maqsadga muvofiq:

- raqamli texnologiyalar barqaror faoliyat ko'rsatishi uchun institutsional muhit va raqamli infratuzilmani yaratish, davlat xizmatlarini ko'rsatish, iqtisodiyotning real sektori tarmoqlari, sog'liqni saqlash, davlat kadastr va boshqa sohalarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi hududini rivojlangan mamlakatlar darajasida internet global tarmog'iga ulanish imkoniyatlari bilan imkon qadar to'liq qoplashni bosqichma-bosqich ta'minlash;

- kadrlar tayyorlash ko'lamini kengaytirish va bu yo'nalishlar bo'yicha chuqur bilimga ega malakali dasturchilar va injener-texnik xodimlarni yetishtirish, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida xalqaro andozalarga to'liq javob beradigan zamonaviy axborot texnologiyalarini o'qitish, shu jumladan, xorijiy hamkorlarimiz bilan birgalikda "1 million dasturchi" loyihasini muvaffaqiyatli amalga oshirish;

- raqamli iqtisodiyot sohasida ilmiy-nazariy bazani mustahkamlash va bu sohada "Raqamli ishonch" jamg'armasi mablag'laridan maqsadli foydalangan holda ilmiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash;

- aholining keng qatlamlari o'rtasida "raqamli savodxonlik"ni targ'ib kilish va kengaytirish, ularni axborot texnologiyalarini o'zlashtirishga jalb qilish maqsadida o'quv yurtlarida seminar, kurslar va boshqa tadbirlarni o'tkazish;

Xalqaro tajriba shundan dalolat bermoqdaki, bugungi kunda raqamli texnologiyalar asosan ilmiy hamjamiyat va xususiy sektorda jadal rivojlanmoqda. Shuning uchun davlat, aynan, ushbu sohalarida innovatsion loyihalar va IT-kompaniyalarni qo'llab quvvatlagan holda qulay ekotizimni yaratishi lozim.

KIRISH.....	4
-------------	---

**БИРИНЧИ ЎЎНАЛИШ: ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА
ИЖТИМОЙ МУАММОЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ**

Азимова Д. М. ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА ДАВЛАТНИНГ БОШ ИСЛОХОТЧИ ВАЗИФАСИДА БЎЛИШИ – МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИК ГАРОВИДИР.....	6
Ш.Ш.Шовкатов “ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ИНСОН” АЛОҚАДОРЛИГИ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	9
О.Х. Ражабов ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРНИНГ ИЖТИМОЙЛАШУВИ МУАММОЛАРИ: АХБОРОТЛАР ТАЪСИРИ ВА ҲИМОЯЛАНИШ МЕХАНИЗМЛАРИ.	13
Б.Б. Баходиров, З.Ш. Закирова ЁШЛАРНИНГ СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА ФАОЛ ИШТИРОКИНИ ТАЪМИНЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ	16
З.Т.Лухманова ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КАДРОВ ПО ПРОФЕССИИ «РАБОТА С МОЛОДЕЖЬЮ» В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	21
С.Б. Хўжакулов ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ БАРВАҚТ ОЛДИНИ ОЛИШ - ЁШЛАР ЎРТАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ КАФОЛАТИ.....	25
Н.Т. Норкулова ЁШЛАР ВА КАРАНТИН: ДОЛЗАРБ МУАММОЛАР, АМАЛИЙ ТАКЛИФЛАР.	28
Ш.С. Райимова МЕҲНАТГА РАҚОБАТБАРДОШЛИК – ФАРОВОН ТУРМУШ АСОСИ	31
Г.К.Уразбоева ЗАМОНАВИЙ ЁШЛАР: ЮТУҚЛАРИ ВА КАМЧИЛИКЛАРИ	34
А.Махмудов, Ж. Остонов ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЁШЛАРДА ТУРЛИ ЁТ ҲОЯЛАРГА ТАРҒИБОТНИ КУЧАЙТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ!	37
Ш.А. Эрматов, Ш.Авазов ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИДА ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ МАСАЛАСИ.	40
Z.Po’latov GLOBALLASHUV JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA YOSHLARNING MA’NAVIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH..	43
Н.И. Тайлаков, А.Э. Эрناзаров ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ОИЛАДА ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА МАВЖУД МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР.	44
И.М.Исматов ТАШҚИ МЕҲНАТ МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИДА ЁШЛАРНИНГ ИШТИРОКИ.....	47
N.A.Saidqulov, Sh.R.Yo’ldoshev GLOBALLASHUVNING YOSHLAR DUNYO QARASHIGA TA’SIRI	51

Б. М. Мухтаров НОСИРУДДИН САМАРҚАНДИЙНИНГ “АЛ-ФИҚҲ АН-НОФЕЪ” АСАРИДА БАЁН ЭТИЛГАН ИЖТИМОИЙ МАСАЛАЛАРНИНГ ЗАМОНАВИЙ АҲАМИЯТИ.....	54
С.И.Матёкубов ГЛОБАЛЛАШУВ САЛБИЙ ОҚИБАТЛАРИНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ТАЪСИРИ.....	56
Р.Қ.Мўминов, А.Х.Каримов, Г.А.Азимова ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ ЙЎЛЛАРИ	58
К.Э.Раджапов, Б.К.Эркаева СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ИХ РЕШЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	60
М.А.Абдужабборова ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР МАСЪУЛИЯТИ ВА ИЖТИМОЙЛАШУВИ МАСАЛАЛАРИ.....	63
О.Ғ.Давлатов ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРНИНГ МАФКУРАВИЙ ЭҲТИЁЖЛАРИ ВА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ШАРТЛАРИ	66
Х.Х.Хайдаров ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР ТАЪЛИМ-ТАРБИЯСИДА МАЪНАВИЙ МЕРОСНИНГ АҲАМИЯТИ.....	69
Ш.М. Закиров, А.А.Абдукадыров ПРИОРИТЕТНЫЕ ЦЕННОСТИ МОЛОДЁЖИ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	72
D.X. Fazilova GLOBALLASHUVNING YOSHLAR SOTSIAL-SIYOSIY QIYOFASIDAGI O'ZGARISHLARGA TA'SIRI.....	74
Х.Х. Рахмонов ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАР ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР.....	77

ИККИНЧИ ЙЎНАЛИШ: ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ

Қ.С.Каримов ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРДА МЕҲНАТСЕВАРЛИК ТУЙҒУЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АФАРИЗМЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	82
Қ.А.Примов ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАРНИНГ ПРИНЦИПЛАРИ – ГЛОБАЛЛАШУВ ИНЪИКОСИ	85
Ф.А.Примов ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ЮРИДИК ФАНЛАР РИВОЖИГА ТАЪСИРИ	87
Ф.К.Қўшбаев ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ИЛК ИСЛОМ ТАРИХИ ТАДҚИҚИНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ	90
Ф.Э. Зиётова ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ МУАССАСАЛАРИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ	92
И.С.Саифназаров, А.Н.Мамиров ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ ТОЛЕРАНТЛИК ФАЗИЛАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ	96
А.Х.Хуррамов ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАНЯТОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	99

Ш.Б. Бурхонова РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ТАЪЛИМ ИМКОНИАТЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ.....	101
Ш.Х.Самиева, С. С.Асадова ЁШЛАРГА ТАЪЛИМ БЕРИШ ЖАРАЁНИДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ	103
Ш.Х. Самиева, М.Х.Маджидова ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ХАЛҚАРО ТАЖ-РИБАЛАР ВА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ҚўЛЛАШНИНГ МУҲИМ ЙўНАЛИШЛАРИ	105
Sh.Sh.Akromov, S.R.Maksumova GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLARNING HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING ANAMIYATI	108
С.Д.Ходжаев ЁШ ТАДБИРКОРЛАР МАДАНИЯТИДА ҚАДРИЯТЛАР ТИЗИМИ	109
О.А.Набиев ЁШЛАРНИНГ БЕҚАРОР ИШ БИЛАН БАНДЛИГИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР	114
Б.Э.Мамарахимов ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЁШЛАРНИНГ ХИЗМАТЛАР СОҲАСИДА БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ИМКОНИАТЛАРИ	117
Н.Д.Қосимова ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА БОШҚАРУВ ПСИХОЛОГИЯСИ МУАММО СИФАТИДА (“Патрик Ленсиони” модели мисолида)	119
О.Б. Ҳалимова РЕСПУБЛИКАМИЗДА ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ ШАРОИТДА КЕЧАЁТГАН МУАММОЛАР	122
Е.А. Ruziyev, Yo.A.Ruziyev, J.E.Ruziyev GLOBALLASHUV JARAYONIGA TABIIY FANLAR TARAQQIYOTINING TA’SIRI	124
Ф.Темирова ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЖАРАЁНИДА МЕТАЛЛУРГИЯГА ОИД ХАЛҚАРО ТЕРМИНЛАРНИНГ ФАН РИВОЖИДАГИ ЎРНИ	126
М.Д. Пардаева МАКТАБДА ИЖТИМОИЙ ВА ПСИХОЛОГИК СОҒЛОМ МУҲИТНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ	129
Р.А.Низомова ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИШИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ	132

УЧИНЧИ ЙўНАЛИШ:

**ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАР ТАЪЛИМ-ТАРБИЯСИДА
РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ИМКОНИАТЛАРИ**

Z.Sh.Ahmadova TARAQQIYOT SAHIFALARIDAGI GLOBALLASHUV.....	137
X.A.Muxamadiyev GLOBALLASHUV JARAYONLARIDA YOSHLAR MEDIA SAVODXONLIGI VA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH MASALALARI	139
E.Kilichev, N.Ikromov THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND INFORMATION IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION	142

R.Q.Xalilov GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLAR TA'LIM-TARBIYASIDA RAQAMLI TECHNOLOGIYALARNING IMKONIYATLARI..	144
Д.З.Эрназаров ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МАСОФАВИЙ ВА ОНЛАЙН ТАЪЛИМНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	147
F.B.Odinaboboyev INTELLEKTUAL YOSHLAR TA'LIM-TARBIYASIDA RAQAMLI TECHNOLOGIYALAR	150
Қ.Зулунов ТАЪЛИМ - ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР ВА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ	151
Н.АХushmanova GLOBALLASHUV JARAYONIDA KVANT KRIPTOGRAFIYASI RIVOJINING O'RN'I	154
Қ.Одилов ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИДА АХБОРОТЛАШУВНИНГ КЕНГАЙИШИ ВА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ	157
S.D.Polvonova TA'LIM JARYONIDA RAQAMLI TECHNOLOGIYANING ANAMIYATI	159

